

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İMLA FARKLILIKLARI BAKIMINDAN ÂL-İ İMRÂN SURESİ
ÖRNEĞİNDE FEHD VE TOPKAPI MUSHAFLARININ
KARŞILAŞTIRILMASI**

ZEYNEP ÇALIK




**DANIŞMAN
DR. ÖĞ. ÜY. ORHAN İYİBİLGİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ


ORDU 2020

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Zeynep ÇALIK'ın hazırladığı “İmla Farklılıkları Bakımından Al-i İmran Suresi Örneğinde Fehd ve Topkapı Mushaflarının Karşılaştırılması” başlıklı tez 17/01 / 2020 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Orhan İYİBİLGİN	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	Prof. Dr. Sadık KILIÇ	Ordu Üniversitesi	
	Dr. Öğretim Üyesi Mustafa TUNÇER	Giresun Üniversitesi	

ONAY


.... / / 2020

Dr. Öğr. Üyesi Yahya TURAN

Enstitü Müdürü V.

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum "İmla Farklılıkları Bakımından Al-i İmran Suresi Örneğinde Fehd ve Topkapı Mushaflarının Karşılaştırılması" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların "Kaynakça" bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07 /02/ 2020

Zeynep ÇALIK
16531200016

ÖNSÖZ

İnsanları hidayete ulaştırma konusunda rehber olsun diye gönderilen Arap diliyle yazılan ve günümüze ulaşan en eski kitap Kur'ân-ı Kerîm'dir. "*Kur'ân'ı kesinlikle biz indirdik ve onu elbette yine biz koruyacağız.*" ayetindeki ilahi mesajda bu kutsal kitabın diğer semavi kitapların uğradığı tahriften uzak tutulacağı belirtilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'le içerik olarak ilgilenilmesi kadar onun imla özellikleri bakımından incelenmesi de önemlidir. Bu çalışmada imlanın tevkîfiliği hususu Resm-i Osmanî'ye uymanın hükmü, Resm-i Osmanî'yi tespit etmenin mümkünlüğü, Topkapı ve Fehd Mushafı arasındaki farklılıkların sınıflandırılması, Fehd Mushafı'nın takdim metnindeki yöntemine ne kadar bağlı kaldığı ve mushaflardaki imla farklılıklarının giderilmesi için yapılması mümkün olan durumlara değinilmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç kapsamında birinci bölümde Arap Yazısının kaynağı ve Resm-i Osmanî ile ilgili hususlar ele alınmış ikinci bölümde ise Topkapı ve Fehd Mushafı resm-i hat âlimlerinin ortaya koymuş olduğu kaideler baz alınarak imla özellikleri bakımından incelenmiştir.

Bu çalışmanın başından itibaren yardımlarını esirgemeyen, büyük bir sabırla ve titizlikle tezimi okuyup ikaz ve yönlendirmeleriyle tez sürecini aydınlatan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Orhan İyibilgin'e, birkaç görüşmeyle Resmü'l-mushafı ile ilgili önemli bilgileri aktaran ve bu alanda çalışmaya teşvik eden muhterem hocamız Tayyar Altıkulaç'a, üzerimde emeği olan diğer tüm hocalarıma, desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aileme teşekkür eder, Mushaf tarihi sahasına mütevazî bir katkı sunmasını temenni ederim.

Zeynep Çalık

Ordu 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
TABLOLAR DİZİNİ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
GÖRSELLER DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN AMACI	1
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	1
ÇALIŞMAMIZA KONU OLAN MUSHAF LAR	2
Topkapı Mushafı	2
Fehd Mushafı	2
Diyanet Mushafı.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. ARAP YAZISI VE RESM-İ OSMANÎ	4
1.1. ARAP DİLİ VE ARAP YAZISININ KAYNAĞI	4
1.2. İSLAMİYET ÖNCESİ VE SONRASI ARAP YAZISI	13
1.3. RESM-İ OSMANÎ	16
1.3.1. Hz. Osman Mushafları	18
1.3.2. Günümüze Ulaşan Erken Dönem Mushafları	19
1.3.3. Resm-i Osmanî'ye Uymanın Hükümü.....	22
1.3.4. Resm-i Osmanî'nin Tespiti	23
1.3.5. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığının Yaptığı Uygulama	27
1.3.6. Mushaflarda İmla Problemi	29
İKİNCİ BÖLÜM.....	30
2. TOPKAPI FEHD VE DİYANET MUSHAF LARINDAKİ FARKLILIKLARIN İMLA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	30

2.1. MED HARFİ ELİF'İN HAZFİ VE İSPATI	30
2.2. MED HARFİ ELİFİN YA OLARAK YAZILMASI.....	62
2.3. UZUN KESRE'NİN YAZIMI	65
2.4. HEMZENİN YAZIMI	67
2.5. MÜENNESLİK TA'SININ YAZIMI.....	72
2.6. FARKLILIKLAR ÜZERİNE ANALİZ.....	75
SONUÇ	77
MUSHAF MUKAYESE TABLOSU	80
KAYNAKÇA.....	85
ÖZGEÇMİŞ	89



ÖZET

İMLA FARKLILIKLARI BAKIMINDAN ÂL-İ İMRÂN SURESİ ÖRNEĞİNDE FEHD VE TOPKAPI MUSHAFLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

İslam ülkelerindeki mushaflarda birtakım imla farklılıkları bulunmaktadır. Ancak şu gerçektir ki bu imla farklılıkları Kur'ân-ı Kerîm'in güvenilirliğine halel getirmemektedir. Yani bu farklılıkların çeşitli manalara yol açması söz konusu değildir.

Mushaflardaki farklılıklarının sebebine gelince bu farklılıklar Hz. Osman döneminde yazılmış mushafların hattı olan Resm-i Osmanî'ye uyup uymamaktan ileri gelmektedir. Bu da en temelinde yazının tevkîfi olup olmadığı tartışmalarında dayanır. Resm-i Osmanî'yi tam olarak tespit etmek ise tamamen mümkün değildir. Resm-i Osmanî esas alınarak yazıldığı ifade edilen mushaflar ise iddiadan öteye geçmemektedir. Zira Hz. Osman dönemi mushafları günümüze ulaşmış değildir.

Sonuç olarak bu farklılıkları asgari düzeye indirebilmek için İslam ülkelerinin birlikte yürüteceği bir çalışma mushaflardaki imla birliğinin sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Kırâat, Mushaf, İmla

ABSTRACT

INPOINT OF SPELLING DIFFERENCES BE COMPARED OF FEHD AND TOPKAPI QURANS IN THE SURA OF AL-İ İMRAN

In the Quran in Islamic countries are found many spelling differences. But it is true that these spelling differences do not harm to trustworthiness of Quran. So, causing to various meanings of these differences is beside the point.

As to reason of differences in the Quran, these differences result from whether it is suit to Resm-i Osmanî which is lettering of the Quran written in the period of prophet Osman or not. This is basically based on debates that are whether writing is divine or not. To determine completely to Resm-i Osmani is impossible. As for the Quran, expressing that is written with respect Resm-i Osmanî, is unable to exceed of claim. Because the Quran in the period of prophet Osman have not reach the present day.

As a result, a study that Islamic countries run together in order to minimize to these differences contributes to be supplied of unity of the spelling in the Quran.

Key Words: Quran, Commentary, Reading, al-Mushaf, Spelling

KISALTMALAR

as	: aleyhisselam
b.	: Bin/ibn
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
cc	: Celle Celalluhu
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
MEFİ	: Methafü'l-fenni'l-İslami
nşr.	: Neşreden
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
sas	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
TIEM	: Türk İslam Eserleri Müzesi
trc.	: Tercüme
ty.	: Tarih yok
yay.	: Yayınları
yy.	: Yayınevi yok
v.	: Vefat

TABLÖLÄR DİZİNİ

Tablo 1. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi	80
Tablo 2. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi	81
Tablo 3. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi	82
Tablo 4. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi	83
Tablo 5. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi	84



ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Fehd Mushafi	32
Şekil 2. Topkapı Mushafi.....	32
Şekil 3. Diyanet Mushafi.....	32
Şekil 4. Fehd Mushafi	33
Şekil 5. Topkapı Mushafi.....	33
Şekil 6. Diyanet Mushafi.....	33
Şekil 7. Fehd Mushafi	33
Şekil 8. Topkapı Mushafi.....	33
Şekil 9. Diyanet Mushafi.....	33
Şekil 10. Fehd Mushafi	33
Şekil 11. Topkapı Mushafi.....	34
Şekil 12. Diyanet Mushafi.....	34
Şekil 13. Fehd Mushafi	34
Şekil 14. Topkapı Mushafi.....	34
Şekil 15. Diyanet Mushafi.....	34
Şekil 16. Fehd Mushafi	34
Şekil 17. Topkapı Mushafi.....	34
Şekil 18. Diyanet Mushafi.....	34
Şekil 19. Fehd Mushafi	35
Şekil 20. Topkapı Mushafi.....	35
Şekil 21. Diyanet Mushafi.....	35
Şekil 22. Fehd Mushafi	35
Şekil 23. Topkapı Mushafi.....	35
Şekil 24. Diyanet Mushafi.....	35
Şekil 25. Fehd Mushafi	36
Şekil 26. Topkapı Mushafi.....	36
Şekil 27. Diyanet Mushafi.....	36
Şekil 28. Fehd Mushafi	36
Şekil 29. Topkapı Mushafi.....	36
Şekil 30. Diyanet Mushafi.....	36
Şekil 31. Fehd Mushafi	36
Şekil 32. Topkapı Mushafi.....	37

Şekil 33. Diyanet Mushafı.....	37
Şekil 34. Fehd Mushafı	37
Şekil 35. Topkapı Mushafı.....	37
Şekil 36. Diyanet Mushafı.....	37
Şekil 37. Fehd Mushafı	38
Şekil 38. Topkapı Mushafı.....	38
Şekil 39. Diyanet Mushafı.....	38
Şekil 40. Fehd Mushafı	38
Şekil 41. Topkapı Mushafı.....	38
Şekil 42. Diyanet Mushafı.....	38
Şekil 43. Fehd Mushafı	39
Şekil 44. Topkapı Mushafı.....	39
Şekil 45. Diyanet Mushafı.....	39
Şekil 46. Fehd Mushafı	39
Şekil 47. Topkapı Mushafı.....	39
Şekil 48. Diyanet Mushafı.....	40
Şekil 49. Fehd Mushafı	40
Şekil 50. Topkapı Mushafı.....	40
Şekil 51. Diyanet Mushafı.....	40
Şekil 52. Fehd Mushafı	40
Şekil 53. Topkapı Mushafı.....	40
Şekil 54. Diyanet Mushafı.....	40
Şekil 55. Fehd Mushafı	41
Şekil 56. Topkapı Mushafı.....	41
Şekil 57. Diyanet Mushafı.....	41
Şekil 58. Fehd Mushafı	41
Şekil 59. Topkapı Mushafı.....	41
Şekil 60. Diyanet Mushafı.....	41
Şekil 61. Fehd Mushafı	42
Şekil 62. Topkapı Mushafı.....	42
Şekil 63. Diyanet Mushafı.....	42
Şekil 64. Fehd Mushafı	42
Şekil 65. Topkapı Mushafı.....	42
Şekil 66. Diyanet Mushafı.....	43

Şekil 67. Fehd Mushafi	43
Şekil 68. Topkapı Mushafi.....	43
Şekil 69. Diyanet Mushafi.....	43
Şekil 70. Fehd Mushafi	44
Şekil 71. Topkapı Mushafi.....	44
Şekil 72. Diyanet Mushafi.....	44
Şekil 73. Fehd Mushafi	44
Şekil 74. Topkapı Mushafi.....	44
Şekil 75. Diyanet Mushafi.....	44
Şekil 76. Fehd Mushafi	44
Şekil 77. Topkapı Mushafi.....	44
Şekil 78. Diyanet Mushafi.....	45
Şekil 79. Fehd Mushafi	45
Şekil 80. Topkapı Mushafi.....	45
Şekil 81. Diyanet Mushafi.....	45
Şekil 82. Fehd Mushafi	45
Şekil 83. Topkapı Mushafi.....	45
Şekil 84. Diyanet Mushafi.....	45
Şekil 85. Fehd Mushafi	46
Şekil 86. Topkapı Mushafi.....	46
Şekil 87. Diyanet Mushafi.....	46
Şekil 88. Fehd Mushafi	46
Şekil 89. Topkapı Mushafi.....	46
Şekil 90. Diyanet Mushafi.....	46
Şekil 91. Fehd Mushafi	47
Şekil 92. Topkapı Mushafi.....	47
Şekil 93. Diyanet Mushafi.....	47
Şekil 94. Fehd Mushafi	47
Şekil 95. Topkapı Mushafi.....	47
Şekil 96. Diyanet Mushafi.....	47
Şekil 97. Fehd Mushafi	47
Şekil 98. Topkapı Mushafi.....	48
Şekil 99. Diyanet Mushafi.....	48
Şekil 100. Fehd Mushafi	48

Şekil 101. Topkapı Mushafı.....	48
Şekil 102. Diyanet Mushafı.....	48
Şekil 103. Fehd Mushafı	48
Şekil 104. Topkapı Mushafı.....	48
Şekil 105. Diyanet Mushafı.....	48
Şekil 106. Fehd Mushafı	49
Şekil 107. Topkapı Mushafı.....	49
Şekil 108. Diyanet Mushafı.....	49
Şekil 109. Fehdı Mushafı	49
Şekil 110. Topkapı Mushafı.....	49
Şekil 111. Diyanet Mushafı.....	49
Şekil 112. Fehd Mushafı	49
Şekil 113. Topkapı Mushafı.....	49
Şekil 114. Diyanet Mushafı.....	50
Şekil 115. Fehd Mushafı	50
Şekil 116. Topkapı Mushafı.....	50
Şekil 117. Diyanet Mushafı.....	50
Şekil 118. Fehd Mushafı	50
Şekil 119. Topkapı Mushafı.....	50
Şekil 120. Diyanet Mushafı.....	50
Şekil 121. Fehd Mushafı	50
Şekil 122. Topkapı Mushafı.....	50
Şekil 123. Diyanet Mushafı.....	51
Şekil 124. Fehd Mushafı	51
Şekil 125. Topkapı Mushafı.....	51
Şekil 126. Diyanet Mushafı.....	51
Şekil 127. Fehd Mushafı	51
Şekil 128. Topkapı Mushafı.....	52
Şekil 129. Diyanet Mushafı.....	52
Şekil 130. Fehd Mushafı	52
Şekil 131. Topkapı Mushafı.....	52
Şekil 132. Diyanet Mushafı.....	52
Şekil 133. Fehd Mushafı	53
Şekil 134. Topkapı Mushafı.....	53

Şekil 135. Diyanet Mushafı.....	53
Şekil 136. Fehd Mushafı	54
Şekil 137. Topkapı Mushafı.....	54
Şekil 138. Diyanet Mushafı.....	54
Şekil 139. Fehd Mushafı	54
Şekil 140. Topkapı Mushafı.....	54
Şekil 141. Diyanet Mushafı.....	54
Şekil 142. Fehd Mushafı	55
Şekil 143. Topkapı Mushafı.....	55
Şekil 144. Diyanet Mushafı.....	55
Şekil 145. Fehd Mushafı	55
Şekil 146. Topkapı Mushafı.....	55
Şekil 147. Diyanet Mushafı.....	56
Şekil 148. Fehd Mushafı	56
Şekil 149. Topkapı Mushafı.....	56
Şekil 150. Diyanet Mushafı.....	56
Şekil 151. Fehd Mushafı	56
Şekil 152. Topkapı Mushafı.....	56
Şekil 153. Diyanet Mushafı.....	56
Şekil 154. Fehd Mushafı	57
Şekil 155. Topkapı Mushafı.....	57
Şekil 156. Diyanet Mushafı.....	57
Şekil 157. Fehd Mushafı	57
Şekil 158. Topkapı Mushafı.....	57
Şekil 159. Diyanet Mushafı.....	57
Şekil 160. Fehd Mushafı	57
Şekil 161. Topkapı Mushafı.....	58
Şekil 162. Diyanet Mushafı.....	58
Şekil 163. Fehd Mushafı	58
Şekil 164. Topkapı Mushafı.....	58
Şekil 165. Diyanet Mushafı.....	58
Şekil 166. Fehd Mushafı	58
Şekil 167. Topkapı Mushafı.....	58
Şekil 168. Diyanet Mushafı.....	59

Şekil 169. Fehd Mushafi	59
Şekil 170. Topkapı Mushafi.....	59
Şekil 171. Diyanet Mushafi.....	59
Şekil 172. Fehd Mushafi	60
Şekil 173. Topkapı Mushafi.....	60
Şekil 174. Diyanet Mushafi.....	60
Şekil 175. Fehd Mushafi	60
Şekil 176. Topkapı Mushafi.....	60
Şekil 177. Diyanet Mushafi.....	60
Şekil 178. Fehd Mushafi	60
Şekil 179. Topkapı Mushafi.....	61
Şekil 180. Diyanetı Mushafi	61
Şekil 181. Fehd Mushafi	63
Şekil 182. Topkapı Mushafi.....	63
Şekil 183. Diyanet Mushafi.....	63
Şekil 184. Fehd Mushafi	63
Şekil 185. Topkapı Mushafi.....	64
Şekil 186. Diyanet Mushafi.....	64
Şekil 187. Fehd Mushafi	64
Şekil 188. Topkapı Mushafi.....	64
Şekil 189. Diyanet Mushafi.....	64
Şekil 190. Fehd Mushafi	65
Şekil 191. Topkapı Mushafi.....	65
Şekil 192. Diyanet Mushafi.....	65
Şekil 193. Fehd Mushafi	66
Şekil 194. Topkapı Mushafi.....	66
Şekil 195. Diyanet Mushafi.....	66
Şekil 196. Fehd Mushafi	67
Şekil 197. Topkapı Mushafi.....	67
Şekil 198. Diyanet Mushafi.....	67
Şekil 199. Fehd Mushafi	69
Şekil 200. Topkapı Mushafi.....	69
Şekil 201. Diyanet Mushafi.....	69
Şekil 202. Fehd Mushafi	69

Şekil 203. Topkapı Mushafı.....	69
Şekil 204. Diyanet Mushafı.....	69
Şekil 205. Fehd Mushafı	70
Şekil 206. Fehd Mushafı	70
Şekil 207. Diyanet Mushafı.....	70
Şekil 208. Fehd Mushafı	71
Şekil 209. Topkapı Mushafı.....	71
Şekil 210. Diyanet Mushafı.....	71
Şekil 211. Fehd Mushafı	72
Şekil 212. Topkapı Mushafı.....	72
Şekil 213. Diyanet Mushafı.....	72
Şekil 214. Fehd Mushafı	72
Şekil 215. Diyanet Mushafı.....	72
Şekil 216. Topkapı Mushafı.....	72
Şekil 217. Fehd Mushafı	73
Şekil 218. Topkapı Mushafı.....	73
Şekil 219 . Diyanet Mushafı.....	73

GÖRSELLER DİZİNİ

Resim 1. Muhallesî Mushafı	73
----------------------------------	----

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı Topkapı ve Fehd Mushaflarının imla yönünden mukayeseli bir şekilde incelenmesini gerçekleştirmektir. Bu incelemenin hedefini şu şekilde maddelemek mümkündür:

- 1) Topkapı ve Fehd Mushafları arasındaki farklılıkları sınıflandırmak.
- 2) Fehd Mushafi'nin tanıtım yazısında ifade edildiği üzere Ebu Amr Dâni ve İbn Necah'ın kaynaklardaki tespitlerine uyup uymadığını değerlendirmek.
- 3) Fehd Mushafi'nin yine tanıtım yazısında belirtilen açıklamasına göre Dâni ve İbn Necah'ın ihtilaf ettiği durumlarda gerçekten İbn Necah'ın tespitlerinin tercih edip etmediğini incelemek.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Öncelikle belirtmek gerekir ki bu çalışma mushaf tarihiyle ilgili bir çalışmadır ve çalışmanın konusunu Topkapı ve Fehd Mushafi oluşturmaktadır. Ancak Türkiye'deki uygulamaya değinmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılan Kur'ân-ı Kerîm de mukayeseye dahil edilmiştir. Çalışmada bu üç mushaf arasındaki farklılıklar sınıflandırılmış ve Fehd Mushafi'nin tanıtım metnindeki açıklamalar nezdinde imla analizi yapılmaya çalışılmıştır. Mushaflar imla bakımından incelenirken farklılıkların bulunduğu ayetler taranarak metne aktarılmış ve yuvarlak biçimde işaretlenerek buldukları yerler gösterilmiştir. Dâni ve İbn Necah'ın farklılıklar üzerine görüşleri serdedildikten sonra taratılarak metne aktarılan ayetler mukayese için değerlendirmelerin altına yerleştirilmiştir.

Görüşlerin tespitinde Ebu Amr Dâni'nin *el-Mukni' fî Marifeti Mersûmi Mesâhifi'l-Emsâr*, İbn Necah'ın *Muhtasarı't-Tebyîn li Hicâi't-Tenzîl* adlı eserleri başta olmak üzere Tayyar Altıkulaç'ın *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme İlk Mushaflar Üzerine İnceleme*, Hz. Osman'a İzafe Edilen Mushaf-ı Şerif: *Topkapı Müzesi Nüshası*, Mehmet Emin Maşalı'nın *Kur'ân'ın Metin Yapısı* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

ÇALIŞMAMIZA KONU OLAN MUSHAFALAR

Topkapı Mushafı

Topkapı nüshası günümüze ulaşan Kur'ân nüshalarının başında gelmektedir. Hz. Osman'a isnat edilmekle birlikte hatta Hz. Osman'ın şehit edilirken okuduğu mushaf olarak da belirtilen bu mushaf İstanbul Topkapı Müzesinde bulunmaktadır. Mushafın 20 Cemaziyelevvel 1126 (12 Haziran 1811) tarihli notunda bu mushafın bizzat Hz. Osman tarafından yazılmış olduğu bilgisinin geçtiği ifade edilmektedir.¹ Ayrıca Kufî yazıyla yazılmış olup her biri 18 satırdan oluşan 413 varağı bulunmaktadır.² Mushaf ebadı 41x46 (32x40) cm, kalınlığıysa 11cm'dir. Mushaf'ta satır sonlarındaki kelimeler bölünerek yazıldığı, imla disiplininin bulunmadığı ve hicri I. asrın sonlarıyla II. asrın başları olarak tarihlendirilmesinin ihtimal dahilinde olduğu belirtilmiştir.³ Topkapı Mushafı'nda bu mushafın Hz. Osman Mushafı olamayacağını gösteren delillerin mevcut olduğu ifade edilmektedir.⁴

Fehd Mushafı

Medine'de Suudi Arabistan Kralı Fehd b. Abdülaziz'in himmetiyle 1984 yılından bu yana basımı tekrarlanan bir mushaftır. Fehd Mushafı'nın ilk basımından önce Kral Fehd b. Abdülaziz emriyle bir heyet tarafından incelendiği ifade edilmektedir. Bu incelemeye göre bu mushafın imlasında Resm-i Osmanî'ye uygun olarak yazılmış mushaflardan yararlandığı, yine Haddad olarak bilinen Mısır Şeyhü'l-Kurrası Muhammed Ali Halef el-Hüseyni (v. 1357/1939) tarafından tespit edilebildiği kadar Resm-i Osmanî'ye uygun şekilde ve ilk defa 1918 yılında neşredilen mushafın baz alındığının anlaşıldığı belirtilmektedir. Bizzat baz alındığına dair bir ifadeden kaçınılmıştır, zira Fehd Mushafı, faydalanılan mushaflar arasında bu mushafı zikretmemektedir. Ancak Fehd Mushafı'nın tanıtım yazısında Haddad'ın mushafındaki metnin aynısı olduğu vurgulanmaktadır.⁵

¹ Tayyar Altıkulaç, *Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadime İlk Mushaflar Üzerine İnceleme*, IRCICA, İstanbul, 2015, s. 197.

² Mustafa Altundağ, *Kur'ân'ın Dil ve Yazım Özelliği*, Nurlar Neşriyat, Bakü, 2002, s. 70.

³ Altıkulaç, 2015, 205-217.

⁴ Altundağ, 2002, 77-78.

⁵ Altıkulaç, 2015, 349.

Bu mushafın tanıtım yazısında yine Resm-i Osmanî'ye yüzde yüz uygun yazıldığı ifade edilmektedir. Ancak Fehd Mushaf'ında Resm-i Osmanî'ye uyulduğu kabullenilse bile bunun her kelimedede gerçekleşmiş olması mümkün değildir. Diğer taraftan imla hususunda Ebu Amr Dâni'nin ve İbn Neca'nın rivayetlerine dayanıldığı, ihtilaf olması halinde İbn Neca'nın görüşlerinin tercih edildiği belirtilmektedir.⁶

Diyanet Mushafı

Diyanet Mushafı ile Diyanet İşleri Başkanlığınca Aliyyü'l-Kârî tarzıyla yazılan Kur'an-ı Kerim'i kastettiğimizi ifade edelim. Mukayeseye dahil ettiğimiz bu Kur'an-ı Kerim'in Aralık 2014'te Ankara'da 400.000 adet basımı gerçekleştirilmiştir. Hat Dr. Muhammed Abay'a; tezhip-cetvel ve duraklar Gülsüm Gügercin'e aittir.

⁶ Fehd Mushafı, "Tanıtım Metni", Hadimü'l-Haremeyni's-Şerifeyn Kral Fehd Mushaf Basım Kurumu, Medine, 1992, s. E.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAP YAZISI VE RESM-İ OSMANÎ

1.1. ARAP DİLİ VE ARAP YAZISININ KAYNAĞI

Arap yazısının kaynağıyla ilgili tartışmalar, dilin kaynağıyla ilgili tartışmalarla bir paralellik arz etmektedir. Buna göre dilin kaynağıyla ilgili değerlendirmeler tıpkı İslam düşüncesinde olduğu gibi Antik Yunan ve Hint düşüncesinde de dilin tevkîfi ve beşerî olduğu ekseninde cerayan etmiştir.⁷ Eflatun'un Kratylos diyalogu dil üzerine yazılan en eski yazılardan kabul edilmektedir. Bu diyalogta dilin doğallığı ile dilin uzlaşsallığı olmak üzere iki tez tartışılmıştır. Kesin yargılardan kaçınılan bu diyalogta Hermogenes adların uzlaşmadan başka bir şey olmadığını savunurken Kratylos, adların, belirttikleri nesneyle ilişkilerinin doğal olduğu tezini savunmuştur.⁸ Aristo ise dili toplumsal uzlaşımın bir sonucu olarak görmekte ve sözcüklerle sözcüklerin işaret ettiği nesnelere arasında 'örfi bir uzlaşmaya' dayalı ilişki bulunduğunu ifade etmektedir.⁹ Romalılar ise dilin beşerî bir olgu olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Yani Romalılara göre dilin seslerini çıkarmaya iten şey doğadır ve isimler ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Hıristiyan- Batı dünyasındaki değerlendirmelere göre kilise mensupları, dili beşer ürünü bir olgu olarak kabul etmişken sonraları, dilin, ilahi kaynaklı bir olgu olduğu yönündeki anlayış ön plana çıkmıştır.¹¹

Müslüman âlimler arasındaysa bu mesele dinî-metafizik bir zeminde ele alınmıştır.¹² Buna göre gerek Arap dilcileri ve usul âlimleri, gerekse de kelimelerin bilgileri, dilin, özellikle de Arap dilinin tevkîfi olup olmadığı hususunu tartışmışlardır. Bunu da daha ziyade Bakara 2/31. ve Rûm 30/22. ayetlerinin tefsiri üzerinden yapmışlardır.¹³ Bu ayetlerin ilki Hz. Âdem'e isimlerin Allah tarafından öğretilmesinden, diğeri ise dillerin farklı olmasının Allah'ın kudretini gösteren bir durum olduğundan bahsetmektedir. Örneğin dil felsefeci Ahmed b. Fâris (v.

⁷ Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, Otto Yay., İstanbul, 2015, s. 21.

⁸ Aydın Köksal, *Dil ve Ekin*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1980, s. 20.

⁹ Ahmed Ömer Muhtar, *İlmü'd-delâle*, Âlemü'l-kütüb, Kahire, 1988, s. 18; Maşalı, 2015, 21.

¹⁰ Ragıp Özdem, *Dil Türetme Teorilerine Toplu Bir Bakış*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 1944, s. 24.

¹¹ Özdem, 1994, 39.

¹² Özdem, 1994, 28.

¹³ Maşalı, 2015, 22.

395/1004) Bakara suresinin 2/31 ayetiyle tevkîfilik görüşünü delillendirdiğini ifade ederken¹⁴ Mutezilî bir dilbilimci olan Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî'nin (v. 392/1002) ise bu ayetin tevkîfilik hususunda bir delil olarak gösterilemeyeceğini belirttiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu iki durum genelde dil özelde ise Arap dili meselesinin öne çıkan bu ayetler baz alınarak tartışıldığını bize göstermektedir.¹⁵

Kelam düşünürleri arasında da dilin kaynağıyla ilgili olarak tevkîfi ve beşeri olmak üzere iki eğilimden bahsedilir. Bu iki eğilimin temel sebebi ise iki kesimin de “bilginin kaynağı” ile ilgili ortaya koydukları telakkilerdir. Şöyle ki Mutezile'nin bilgi teorisine göre aklın nakle önceliği bulunmaktadır.¹⁶ Zâhirîler ise bilginin kaynağının “vahiy” olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷ Eşarîler ise orta bir yol benimseyerek, nakil ile aklın ikisinin de bilgi için kaynak değeri taşıdığını belirtmişlerdir.¹⁸ Bu telakkiler de esas itibarıyla anılan kesimlerin Allah'ın kelam sıfatı hakkında ortaya koydukları düşüncelerle yakından ilgili olduğu söylenebilir.¹⁹ Nitekim Cabirî de dilin kaynağı noktasındaki ihtilafın, taraflar arasındaki usul farklılığına dayandığını, bu nedenle fıkıhta re'yi kabul eden fakihlerle Mutezilî kelamcılar kendi usullerine uygun olduğu gerekçesiyle muvadayı/oydaşmayı kabul etmişlerdir. Ehl-i Sünnet âlimleri de tevkîfiliği savunduklarını belirtmiştir.²⁰

Dil hususunda yukarıda izah edilen fikir ayrılıkları yazının kaynağı noktasında da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre tıpkı dil konusunda olduğu gibi yazı hususunda da ‘tevkîfi’ ya da ‘beşeri’ olmak üzere iki temel yaklaşımdan söz edilmektedir. Tevkîfiliği benimseyenlerin dayandıkları delillerse yine Bakara suresi 2/31 ayetiyle Alak suresinin 96/4 ayetidir.²¹ Nitekim İbn Fâris “*İnsana kalemlle (yazmayı) öğretti.*” mealindeki ‘Alak 96/4. ayetini delil göstererek yazının vazının Allah olduğunu ifade etmektedir.²² Ancak Bakara suresinin anılan ayeti dilin tevkîfiliği konusunda olmasa da yazının tevkîfiliği hususunda zorlama bir delil

¹⁴ İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya *es-Sâhibî fî Fıkhi'l-lüğa ve Süneni'l-A'rabi fî Kelâmiha*, (Nşr.: S. Sakar, el-Mektebetü's-selefiyye, Kahire, 1910, s. 6.

¹⁵ Maşalı, 2015, 22.

¹⁶ İlyas Çelebi, “Mutezile”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2006, (C. 31, s. 39.)

¹⁷ Yunus Apaydın, “Zâhiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2013, (C. 44, s. 95.)

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Eşariyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1995, (C. 11, s. 44.)

¹⁹ Maşalı, 2015, 23.

²⁰ Muhammed Âbid Câbirî, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, (Çev. B. Köroğlu- H. Hacak-E. Demirli), Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 54-55.

²¹ Maşalı, 2015, 23.

²² İbn Fâris, 1910, 10.

olarak yorumlanmaktadır.²³ İbn Fâris “Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti” mealindeki ayet-i kerimeyi, “Aralarında anlaşabilmeleri için eşyaya ait gerekli olan isimleri öğretti ve bunlar da Arapça isimlerdi” şeklinde anlayarak hem Arap dilinin ve hem de ona ait yazının tevkîfi olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Ayetin metninde geçen ثم عرضهم ifadesindeki هم zamirindeki farklı yorumlar getirilmiştir. Müfessirlere göre ayette geçen isimler eşyanın isimleri olabileceği gibi²⁵ meleklerin ve soyunun isimleri²⁶, yıldızların isimleri²⁷, konuşulan lisan da²⁸ olabilir. Her ne kadar İbn Kesir (v.774/1373), Taberi’nin (v. 225/839) هم zamirinin canlı varlıklara binaen kullanıldığı düşüncesine, bu üslubun canlı ve cansız varlıklar bir arada kullanıldığında genellik arz edebileceğini ifade ederek itiraz etse de²⁹ bir ihtimal durumu söz konusudur.

Ayrıca Deylemî’nin (v. 509/1115) naklettiği bir rivayet ilk Mushafların imlasının tevkîfi olduğu görüşünü savunanların sıklıkla kullandığı delillerden biridir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber vahyi yazdırmak üzere Muaviye b. Süfyan’ı çağırdığında م، ب، س harfleriyle، الرحمن، الرحيم، الله kelimelerini yazarken nelere dikkat etmesi gerektiği hususunda uyarılarda bulunmuştur.³⁰

Ebü’l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Osman İbnü’l-Bennâ el-Merrâküşi (v. 680/1281) de ilk mushafların imlasındaki farklılıkları ayetlerin manalarıyla ilişkilendirmiş, zikrettiği ayetlerin her biri için ilginç açıklamalarda bulunarak mushaf yazısında “tevkîf” anlayışını savunmuştur. Daha çok matematik ve astronomiyle ilgili eserleriyle tanınan ancak dini konularda da eserler veren³¹ Merrâküşi’ye göre ilk mushafların imlasındaki farklılıklarda bir gerekçe vardır ve bu farklılıklar tesadüfî değildir. Bu nedenle kâtiplerin takdiri bir uygulamaları da

²³ Altıkulaç, 1984, 16; Maşalı, 2015, 24.

²⁴ İbn Fâris, 1910, 6.

²⁵ İbn Kesîr Ebü’l-Fidâ İmâmüddîn İsmâîl b. Ömer, *Tefsirü’l-Kur’âni’l-azim*, Thk.: M. Şemseddin) Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1419, C. 1, s. 31.

²⁶ et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmiul-beyân fi Târihu’l-mülûk*, (Thk. A. Şakir), Müessesetü’l-Risale, yy., 2000, C. 1, s. 485.

²⁷ İbn Kesîr, 1984, 277.

²⁸ er-Râzî Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu’l-ğayb*, Dâr İhyâi’t-tülas, Beyrut, 1420, C. 2, s. 398.

²⁹ İbn Kesîr, 1984, 277.

³⁰ Ebû Mansûr Şîrûye b. Şehredâr Deylemî, *el-Firdevs bi Me’sûri’l-hitâb*, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1986, C. 5, s. 394.

³¹ İhsan Fazlıoğlu, “İbnü’l-Bennâ el-Merrâküşi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1999, (C. 20, s. 532-33.)

söz konusu değildir.³² Örneğin لا عذبه عذابا شديدا او لا اذبحنه (Ya onun canını iyice yakacağım veya onu boğazlayacağım) ayetinde³³ لا اذبحنه kelimesinde fazla bir elif vardır. Merrakûşî'ye göre fazla olarak yazılan elif'in sebebi, kesmenin can yakmaktan daha ağır bir ceza olmasıdır.³⁴ والذين سعو في ايتنا معاجزين (Ayetlerimizi hükümsüz bırakmak için çaba harcayanlar...)³⁵ ayetindeki سعو kelimesinde vav'dan sonra elif yazılmamıştır.³⁶ Bunun sebebi bu fiilin batıl olmasıdır. Elif'in düşmesi de buna işarettir.³⁷ Yine الليل kelimesinde lââm-ı tarifin lââm'ı düşmüştür. Zira gece karanlık olduğu için her şeyi gizler. Bu nedenle burada da lââm gizlenmiştir.³⁸ Aynı şekilde التي ve الذي kelimelerinde de lââm düşmüştür. Bunun gerekçesi de bu kelimelerin anlamındaki belirsizliktir. Bu nedenle lââm gizlenmiştir.³⁹ Son olarak يمح الله الباطل (Allah, batılı yok eder...) ayetindeki⁴⁰ يمح kelimesi vav'sız yazılmıştır. Zira batılın yok edilmesinin süratle olacağına işaret edilmiştir.⁴¹

Aynı görüşü benimseyen Ahmed İbnü'l-Mübârek (v. 1156/1743) ise hocası Abdülazîz b. Mesud b. Debbağ'dan (v. 1132/1720) dinlediklerini *el-İbrîz min Kelâmi Seyyidî Abdülazîz* adlı eserinde derlemiş ve bu eserde Bâtîni yorumlarıyla tevkîflilik anlayışını savunmuştur. Müellif, Bâkîllânî'nin “değişen ve gelişen imla ile de mushaf yazmanın caiz olduğuna” dair görüşünü eleştirmiş ve Bâkîllânî'nin bu sahada yetkin olmadığını ifade etmiştir. Ona göre tevkîf söz konusudur ve mushaf yazımında her şey Hz. Peygamberin (sas) talimatına dolayısıyla da vahye dayanmaktadır. Bu imladaki fazla veya noksan gibi görünen harfler için akılla kavranması mümkün olmayan sırların bulunduğunu ileri sürmüştür. İbnü'l-Mübârek'e göre mesela عتوا kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçen dört ayetin üçünde

³² Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Osman İbnü'l-Bennâ el-Merrakûşî, *Unvânu'd-delîl min Mersûmi Hattî't-tenzîl*, Dârü'l-ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1990, s. 30.

³³ Neml 27/21.

³⁴ İbnü'l-Benna el-Merrakûşî, 1990, 56.

³⁵ Sebe' 34/5.

³⁶ İbnü'l-Benna el-Merrakûşî, 1990, 56.

³⁷ İbnü'l-Benna el-Merrakûşî, 1990, 58.

³⁸ İbnü'l-Benna el-Merrakûşî, 1990, 136.

³⁹ İbnü'l-Benna el-Merrakûşî, 1990, 58.

⁴⁰ Şûrâ 42/24.

⁴¹ İbnü'l-Benna el-Merrakûşî, 1990, s. 58,59.

elif'le, Furkan Suresi'nde (25/21) elif'siz yazılmışsa bunda insanlardan gizlenmiş ilahi birtakım sırlar ve nebevi bazı gerekçeler vardır.⁴²

İmlanın tevkîfilîğinin gerekliliğini savunan çağdaş müelliflerden biri Muhammed Âdil Abdüsselam'dır. Sahabeler aracılığıyla yazılan mushaflar Hz. Peygamber'in onayından geçmiştir. Bu nedenle mushaflardaki imla kuralları Hz. Peygamber tarafından bizzat ortaya koyulmuştur. Bu görüşünü de Âl-i İmran suresinin 31. ayetiyle⁴³ delillendirmektedir. Bu hususta cumhurun görüşünün de tevkîfilik yönünde olduğunu belirtip Nisa suresi 115. ayetine⁴⁴ dayanarak imla hususunda herhangi bir tercih hakkımızın bulunmadığını ve ittiba etmenin gerekliliğini savunmaktadır.⁴⁵

Yazının tevkîfilîğiyle ilgili bazı rivayetlere yer verilmiştir. Örneğin Ebû Zer'in Hz. Peygamber'e (sas) Allah tarafından Âdem'e (as) indirilen şeyin ne olduğunu sorduğu, Hz. Peygamber'in (sas) de alfabeyi oluşturan yirmi dokuz harfin indirildiğini belirttiği ifade edilmektedir. Kalkaşendî (v. 821/1418) de bu rivayetin Allah (cc) tarafından yazının Hz. Âdem'e (as) bildirildiğine ayrıca bildirilen bu yazının da Arap yazısı olduğuna dair delil taşıdığına dikkat çekmiştir.⁴⁶

Yazıyı beşerî bir olgu addedenler de kimin icat ettiği hususunda üç değişik yorum ileri sürmüşlerdir. Buna göre bazıları tek kişi tarafından icat edildiğini kimileri bu işin bir grup aracılığıyla gerçekleşmiş olduğunu ifade ederken kimisi de bir başka yazıdan icat edildiğini belirtmektedir. İlk kanaate göre bu tek kişiyle ilgili rivayetler incelendiğinde Âdem (as), İsmail, Mürâmir b. Mürre, Eslem b. Sidre, Âmir b. Cedere, Hümeyr b. Sebe', Nizâr b. Ma'd b. Adnan, Nadr b. Kinâne, Ebû Kays b. Abdimenâf, Zuhre, Harb. Ümeyye isimlerinin zikredildiği görülür.⁴⁷ Örneğin Ka'b el-Ahbâr'dan (v. 32/652) aktarılan rivayet, Hz. Âdem'in (as) bütün

⁴² Ahmed İbnü'l-Mübârek, *el-İbriz min Kelâmi Seyyidî Abdülaziz*, el-Mektebetü's-Şa'biyye, yy., ty., s. 101.

⁴³ Âl-i İmrân 3/31: *Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.*

⁴⁴ Nisa 4/115: *Yolun doğrusu kendine apaçık belli olduktan sonra Rasulullah'a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız. Orası varılacak ne kötü bir yerdir.*

⁴⁵ Muhammed Adil Abdüsselam, *Kitab fi'l-fark beyne Resmi'l-Mushafi's-Şerif ve beyne Resmi'l-kavaîdi'l-ilmiyye*, Dârü'l-Fıkh ve'l-Hadis, Amman, 1984, s. z-z/1-2.

⁴⁶ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ali Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi Smâ'ati'l-inşa*, (Nşr.:M. Şemsüddin), Beyrut, ty., C. 3, s. 10-11.

⁴⁷ Maşalı, 2015, 25.

yazıları belirlediği ve bunları çamur üzerine yazdığı Nuh (as) zamanında meydana gelen tufanın ardından kavimlerin bunlar içinden kendi yazısını aldığı Hz. İsmâîl'in (as) de Arap yazısını seçtiği bilgisini vermektedir.⁴⁸ Çağdaş araştırmacılardan Halil Yahyâ Nâmi'nin bu görüşü bilimsel bir dayanak olarak görmediği ifade edilmiştir.⁴⁹

Arap yazısının bir grup tarafından oluşturulduğunu ifade eden görüşler incelendiğinde bu gruptaki kişilerin kimler olduğu hususunda da farklı yorumlar karşımıza çıkmaktadır. Bir rivayete göre bu grubu oluşturan üyeler Ebced, Hevvez, Huttî, Kelemen, Sa'fes, Karasat/Kureysât isimli Medyen krallarıdır.⁵⁰ Bu kişiler, isimleri doğrultusunda bir alfabe oluşturmuşlar, isimlerinde yer almayan harfleri (ravâdif) ise diğer harfleri sonuna ilave etmişlerdir.⁵¹ Kalkaşendî bu rivayetin ardından yazının intikal süreci hakkında da açıklamalara yer vermiştir. Buna göre buradan Enbârlılar yazıyla buluşmuş ardından da Hîreliler'e intikal etmiş sonra da Araplar arasında geniş kapsamda olmasa da yazı bir yaygınlık kazanmıştır.⁵² Ancak çağdaş araştırmacılardan Abdulazîz Suvey'i ve Suheyle Yasîn rivayeti gerçekçi bulmadıklarını belirtip ayrıca rivayet sonucunda ortaya çıkan kanaati de kabul etmemektedirler.⁵³ Halil Yahyâ Nâmi'nin rivayeti gerçekçi olmadığı bununla birlikte bu rivayetin dikkat çeken bir yanının bulunduğu ifade edilmiştir. Nâmi bu rivayete Arapların yazıyı kuzeyden aldıklarına değinmesi nedeniyle bir değer atfetmektedir.⁵⁴

Yine bu grubun Hz. İsmail'in (as) oğulları Nüfeys, Nasr, Teym ve Devme olduğu bazı rivayetlerde ifade edilmektedir.⁵⁵ Ayrıca İbn Haldûn da konuyla ilgili rivayetleri aktarırken grubun Enbâr halkından oluştuğunu ancak bu kimselerin isimlerinin bilinmediğini ifade etmektedir.⁵⁶

⁴⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. Abdillâh eş-Şatracî es-Sûlî, *Edebû'l-küttâb*, (Nşr. M. Eseri), el-Matbaatü's-selefiyye, Kahire, 1341, s. 28.

⁴⁹ Maşalı, 2015, 25.

⁵⁰ Sûlî, 1341, 29.

⁵¹ Kalkaşendî, ty., C. 3, s. 10; Sûlî, 1341, 29.

⁵² Kalkaşendî, ty., C. 3, s. 10.

⁵³ Abdulazîz Saîd Suvey'i, *el-Harfu'l-A'rabî: tuhfetu't-târih ve Ukdetu't-tekniye*, Dârü'l-cemâhiriyye, yy., 1989, s. 60-61; Süheyle Yâsîn Cuburî, *Aslu'l-hattî'l-'Arabî ve Tatavvuruhu hattâ Nihâyeti'l-asri'l-Ümevî*, (Yüksek Lisans Tezi), Bağdat Üniversitesi, Bağdat, 1977, s. 24-25.

⁵⁴ Maşalı, 2015, 26.

⁵⁵ Kalkaşendî, ty., C. 3, s. 10-12.

⁵⁶ İbn Haldûn, Abdurrahmân *el-Mukaddime*, (Nşr.: A. eş-Şedâdî), Darü'l-beyda, yy., 2005, C. 2, s. 314.

En yaygın rivayete göre ise Enbâr'da bulunan Tâý kabilesinden olan Mürâre b. Mürre, Eslem b. Sidre ve Âmir b. Cedere Arap yazısını ilk kez kullanan kişilerdir.⁵⁷ Bu kişiler harflerin şekillerini, yazılış biçimlerini ve noktalamayı belirlemişlerdir.⁵⁸ Ayrıca bu kimselerin Arap yazısını Süryani yazıyı baz alarak belirlediğinden bahsedilmektedir.⁵⁹ Şöyle ki son çalışmalarda edinilen bilgilere göre Arap yazısının Süryani yazıdan neşet etmediği ifade edilmektedir.⁶⁰ Yine rivayetlere göre Enbâr halkı yazıyı bu kişilerden öğrenmiş,⁶¹ sonrasında yazı Enbârlılardan Hîrelilere,⁶² Irak'ın kuzey bölgelerine, Tâif'e, Mekke'ye intikal ederek Hicâz'a yayılmıştır.⁶³

Arap yazısının kaynağının başka bir yazıya dayandığı görüşü bu hususla ilgili ortaya konulan üçüncü bir görüştür. Buna görüşün içinde de farklı kanaatler ileri sürülmüştür. Buna göre Arap yazısının kaynağı Himyer, Hire veya Nabât yazısıdır.

İlk kanaate göre Arap yazısı Himyer yazısından neşet etmiştir. Himyer medeniyeti Yemen'de kurulmuştur.⁶⁴ Aralarında İbn İshak'ın da bulunduğu âlimler Yemen ile Hicâz arasındaki ticari ilişkilere dayanarak Arap yazının kaynağının Himyer yazısı olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁵ İbn Abbâs'tan aktarılan rivayet, Araplara yazıyı öğreten Harb b. Ümeyye'nin yazıyı Yemen'den gelen bir yolcudan öğrendiği bilgisini vermektedir.⁶⁶ İbn Haldûn (v. 808/1405) da bu ilk kanaati benimsediğini ifade etmektedir.⁶⁷ Ancak Arap yazısının arasında herhangi bir benzerlik olmadığı belirtilmektedir. İbnü'n-Nedîm (v. 385/995) klasik kaynak olarak değerlendirilen

⁵⁷ Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Futuhû'l-buldân*, (Nşr. A. Et-Tabba'Ö. et-Tabba'), Müessesetü'l-ma'arif, Beyrut, 1987, s. 659; Muhsin Demirci, *Kuran Tarihi*, İFAV, İstanbul, 2017, s. 123.

⁵⁸ Ebu'l Ferec Muhammed b. Ebu İshak İbnü'n-Nedîm, *Kitâbü'l-fihrist* yy., Tahran, ty., s. 7. Şekil benzerliğine sahip harflerin ayrımının, Arap yazının ortaya çıkışıyla eş zamanlı olarak ifade edilmesi bu rivayette ilginç olan bir husus olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Maşalı, 2015, 27.

⁵⁹ Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Endülûsî İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, (Nşr.: A. Emin-A. Zeyn-İ. Ebyarî), Mektebetü'n-nehdati'l-Mısıriyye, Kahire, 1962, C. 4, s. 157.

⁶⁰ Altıkulaç, 2006, 25.

⁶¹ İbn Abdirabbih, 1962, C. 4, s. 157.

⁶² Belâzurî, 1987, 659.

⁶³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *'Uyunü'l-ahbâr*, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ty., C. 1, s. 43; Belâzurî, 1987, 659.

⁶⁴ Neşet Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1957, s. 7-8.

⁶⁵ İbnü'n-Nedîm, ty., 8.

⁶⁶ Kalkaşendî, ty., C. 3, s. 13.; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni, *el-Muhkem fi Nakdi'l-mesâhif*, (Thk.: İ. Hasan), Dimaşk, 1960, s. 26.

⁶⁷ İbn Haldûn, 2005, C. 2, s. 313-314.

eserinde farklılıkları ifade etmiştir.⁶⁸ Ayrıca çağdaş araştırmacılardan Süheyle Yâsîn ve Münecid'e göre de farklılıklar mevcuttur.⁶⁹ Mahir Hamâda'nın da Şam'da yapılmış kazılarda elde edilen Himyer yazılı kitabeleri de göz önünde bulundurarak Arap yazısıyla Müsned yazı arasında ne şekil bakımından ne de kelime yapısı bakımından bir benzerliğin bulunmadığı kanaatini benimsediği ifade edilmiştir.⁷⁰

Mütekaddim âlimlerden Belâzurî'nin (v. 279/892) de desteklemiş olduğu bu ikinci kanaate göre Hîre yazısı Arap yazısının kaynağıdır.⁷¹ Hîreliler, güneyde bulunan Yemen'den kuzeye çıkan topluluklardandır.⁷² Belâzurî, bu konuyla ilgili İbn Abbas'tan gelen rivayeti aktarmıştır. Bu rivayete göre Enbârlı Murâre b. Mürre, Eslem b. Sidre ve Âmir b. Cedere yazıyı icat etmişlerdir ve yazıyı Enbârlılar onlardan; Hîreliler de Enbârlılardan öğrenmişlerdir. Yazıyı Mekke'ye getiren kişi olarak bilinen Bişr b. Abdilmelik de Hîre ziyaretinde yazıyı öğrenmiştir.⁷³ Rivayetlerde geçen isimlere şüpheyle bakması hasebiyle İbrahim Cum'a⁷⁴; Arap yazısının Hîre yazısından neşet ettiği ifade edildiği takdirde Süryânî yazıyla benzerlik göstermesinin gerekliliğini belirterek de Münecid ileri sürülen bu ikinci kanaati doğru bulmadıklarını beyan etmişlerdir.⁷⁵ Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Hîre'nin bir medeniyet merkezi olduğu aşikârdır. Bu sebeple Arap yazısının Hîre'den dolayısıyla da Enbâr'dan neşet ettiğini ifade etmek makul gibi görünse de Hîre'de Süryani alfabesi kullanılmıştır.⁷⁶ Ayrıca Münecid yazı gibi etkileşimi gerektiren hususlarda ilişkilerin sürekliliğine de dikkat çekerek Hîre, Enbâr ve Mekke arasında güçlü bir etkileşimin olmadığını söylemektedir.⁷⁷ Her ne kadar çağdaş araştırmacılar tarafından kabul etmeyenler olsa da bu görüşe sıcak bakanlar da olmuştur. Bu kişiler, Hîrelilerin "hattu'l-cezm" olarak ifade ettiği yazıyı, Mekkelilere öğreten şahısların Hîre'de öğrendiklerini belirtmektedirler. Yine bu

⁶⁸ İbnu'n-Nedîm, ty., 8.

⁶⁹ Süheyle Cuburî, 1977, 26-27; Selâhaddin Münecid, *Dirasât fi Tarihi Hatti'l-A'rabî minzû Bidayeti ila Nihayeti'l-asri'l-Ümevi*, Darü'l-kitabi'l-cedid, Beyrut, 1972, s. 13.

⁷⁰ Maşalı, 2015, 29.

⁷¹ Belâzurî, 1987, 659.

⁷² Maşalı, 2015, 30.

⁷³ Belâzurî, 1987, 659; İbn Abdirabbih, 1962, C. 4, s. 157.

⁷⁴ İbrahim Cum'a, *Kıssatü'l-Kitâbeti'l-A'rabîyye*, Dârü'l-ma'arif, Kahire, ty., s. 12-13.

⁷⁵ Münecid, 1972, 12-13.

⁷⁶ Altıkulaç, 2006, 25.

⁷⁷ Münecid, 1972, 12-13.

kişiler ‘Kûfî’ yazının aslının Mekkeliler tarafından da “Hatt-ı Hîrî” diye bilinen bu yazıya dayandığı kanaatine sahiptirler.⁷⁸

Çağdaş araştırmacılar tarafından kabul edilen görüşe göre de Nabât yazısı Arap yazısına kaynaklık etmiştir.⁷⁹ Ârâmîlerin dillerinden etkilenerak öncelikle Ârâmî yazıyı kullanan Nabâtlar, daha sonra bu yazıyı geliştirerek Nabât yazısını oluşturmuşlardır. V. asra gelindiğinde Nabât yazısı gerileme yaşarken Arap yazısının canlılık kazandığı bir sürece girdiği ifade edilmektedir.⁸⁰ Çağdaş araştırmacıların kanaatlerini serdederken üç gerekçeye dayanmaktadırlar. Müneccid Hicazlı Araplar ile Nabâtilerin ticaret amacıyla sürekli bir ilişki içinde olduğunu ifade eder.⁸¹ Süheyle Yâsîn de aynı düşünceyi beyan ettikten sonra ayrıca Hicaz ile Nabâtiler arasındaki ticaret yoluyla Hicaz ve Hîre arasındaki ticaret yollarının Kureyş suresini de delil göstererek kıyaslanamayacağını ifade etmiştir.⁸² Bir diğer gerekçe ise Nabâtlı tüccarların Nabât yazısıyla yazmış oldukları kitâbeler ile İslam öncesi ve hemen akabindeki sürece ait olan Arapça kitâbelerin benzerlik göstermesidir.⁸³

Bu kapsamda Arap yazına kaynaklık eden bu Nabât yazısının dönüşümünün Hicaz da mı yoksa Hicaz dışında bir yer de gerçekleşmiş olduğu hususu üzerinde durulması gereken bir diğer nokta olarak görülmüştür. Eski ve yeni âlimler Hîre kökenli rivayetlere dayanarak dönüşümün Hicaz dışında olduğunu savunmaktadırlar.⁸⁴ Ancak Nihat Çetin ticari ilişkileri⁸⁵ de dikkate alarak Arap yazısının dönüşümün Hicaz’da olduğunu daha isabetli gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Enbâr ve ve Hîre üzerinde sıkça durulması hususuna da açıklık getirerek bu isimlerin rivayetlerde sıkça geçmesini, VI. asırda anılan bu yerlerde yazının bir olgunlaşma süreci geçirmiş olduğunun kanıtı olarak değerlendirmektedir.⁸⁶ Yine Halil Yahyâ Nâmî’nin ise ‘yazı medeniyetin olduğu yerde ortaya çıkar’ argümanı ile hareket ederek Arap yazısının Hîre’den geldiği yönündeki görüşe

⁷⁸ Hüseyin Ali Dakûkî, “Hîre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1998, (C. 18., s. 123.)

⁷⁹ Abdurrahman Çetin, “Arap” *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., 1991, (C. 3, s. 276.)

⁸⁰ Müneccid, 1972, 19.

⁸¹ Müneccid, 1972, 13.

⁸² Cuburî, 1977, 70-71.

⁸³ Müneccid, 1972, 19.

⁸⁴ Çağatay, 1975, 129.

⁸⁵ Havran- Petra- Ula çizgisi.

⁸⁶ Çetin, 1991, (C. 3, s. 276.)

karşı çıktı belirtilmektedir. Bazı araştırmacılar da Arap yazısı için tek bir kaynak yazıdan bahsetmenin doğru olmadığını savunmaktadırlar. Onlara göre rivayetlerde ‘cezm’ olarak geçen yazı Nabat yazısı başta olmak üzere o bölgedeki birçok yazının özelliğini bünyesinde barındırmaktadır.⁸⁷

Arap yazısının kaynağı hususunda bir kişi ya da grubun etkin olduğunu bildiren rivayetler çok gerçekçi bulunmayıp mitolojik olarak değerlendirilmektedir. İbrahim Cum’a da bu noktaya dikkat çekip yazı gibi kültürel olguların gelişiminde yazının kim tarafından ortaya konulduğunu ve gerçekleştirdiğini tespit etmenin oldukça zor olduğunu ifade etmektedir zira, bu olgu belli bir süreci kapsamaktadır.⁸⁸

Arap yazının kaynağının başka bir yazı olduğu görüşü irdelendiğinde aslında belirtilen tüm yazıların aynı kökten geldiği değerlendirilmektedir. Zira Âramî yazının gelişmiş şekilleri Himyer ve Nabât yazılarıdır. Hîre de Nabât yazısının gelişmiş halidir. Ancak yine de Arap yazısında Nâbât yazısının etkisinin baskın olduğu hususu özellikle vurgulanmıştır.⁸⁹

1.2. İSLAMİYET ÖNCESİ VE SONRASI ARAP YAZISI

İslamiyetten önce yazılı bir belgenin varlığı bilinemese de⁹⁰ kaynaklarda geçen bilgilere göre yazının sınırlı da olsa kullanıldığı ve yazıyı bilenlerin olduğu ifade edilebilir.⁹¹ Nitekim Varaka b. Nevel’in Arap yazısını bildiği bilinmektedir.⁹² Yine Ubey b. Ka’b’in da yazıyı bildiği belirtilmiştir.⁹³ Cahiliye döneminde panayirlarda beğenilen şiirlerin kâbe duvarına asılması da yazının kullanıldığını gösteren önemli bir delildir. Bunun yanında cahiliye şairlerinin arasında yazıyı bilenlerin olduğundan da bahsedilir.⁹⁴ Arapların borçları ve sözleşmeleri için yazıyı kullandıklarına dair bilgiler de mevcuttur.⁹⁵ Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalip’e ait borç senedi şeklinde bir belgenin bulunduğu ve bu belgenin de

⁸⁷ Maşalı, 2015, 35.

⁸⁸ Cum’a, ty., 13.

⁸⁹ Maşalı, 2015, 36-37.

⁹⁰ Altundağ, 2004, s. 30; Altıkulaç, 2015, 36.

⁹¹ Maşalı, 2015, 38.

⁹² ez-Zehebi, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru Alami’n-nübelâ*, (Nşr.: Ş. Arnavud), Beyrut, 1985, C. 2, s. 115.

⁹³ İbn Sa’d, Ebû Abdillâh *Tabakatu’l-kübra*, Beyrut, ty. C. 3, s. 498.

⁹⁴ Fuat Sezgin, *Buhari’nin Kaynakları*, Kitabiyat, Ankara, 2000, s. 29.

⁹⁵ Altundağ, 2004, 30.

Halife Me'mun'un (v. 218/833) kütüphanesinde yer aldığı aktarılır.⁹⁶ Bu bilgiler bize sınırlı da olsa yazının kullanıldığını göstermektedir. Yine Goldziher de bu tarihi gerçeklere dayanarak yazının İslamiyetten önce yaygınlık kazanmaya başladığını ve edebî bir dilinde oluştuğunu ifade etmektedir.⁹⁷ Ayrıca gerek dinî gerek ticari hayatın merkezi halinde olan Mekke şehrinde yazının kullanılıyor olması kaçınılmaz olduğu da ifade edilmiştir.⁹⁸ Zira Kur'ân'ı Kerîm'de yazının ticaret için vazgeçilmez bir değerinin olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁹ Her ne kadar Arap yazısının kaynağına dair en eski bilgiyi aktaran Belâzurî yazıyı Mekke'ye getiren kişi Bişr b. Abdülmelik'in olduğunu ifade etse de farklı rivayetler de mevcuttur. Dâni, Harb. Ümeyye'nin yazıyı öğrenme silsilesinde etkin olan kişileri şöyle zikreder: Harb Ümeyye, Abdullah b. Cüd'an, Enbarlılar, Yemen'den gelen bir kişi.¹⁰⁰

Yazının Mekke'de kullanıldığı belirtilse de toplumun sözlü kültür geleneği taşıdığı göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Zira bu geleneğe göre yazıya zorunluluk anında başvurulur öncelik ise hafıza ve nakildir. Hz. Ebu Bekir zamanında vahyin tespiti yönteminde yazının yanında bu yazıyı Rasulullah'ın (sas) huzurunda yazıldığını ifade eden sözlü dayanak da istenmesi bu geleneğin değerini göstermektedir.¹⁰¹

Kur'ân-ı Kerîm'de Arap toplumunun okuma yazma bilmeyen ümmi bir toplum özelliğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber Ramazan ayının başlangıcı ve bitişi hakkında ashaba bilgi verirken "Biz ümmi bir toplumuz, okuma yazma bilmeyiz..." buyurmuştur.¹⁰² Bu hadis oruç ibadetinin hicretin ikinci yılında farz kılındığı göz önüne alındığı takdirde İslam'ın zuhurundan yaklaşık on beş yıl sonra da toplumda ümmilik özelliğinin hala devam ettiğini bildirmektedir.¹⁰³

⁹⁶ Maşalı, 2015, 38; İbnü'n-Nedim, ty., 8.

⁹⁷ Ignaz Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, (Çev. :A. Yüksel-R. Er), İmaj Yay., Ankara, 1993, s. 13.

⁹⁸ Maşalı, 2015, 39.

⁹⁹ Bakara Suresi 2/282.

¹⁰⁰ Dâni, 1960, 26.

¹⁰¹ Maşalı, 2015, 40.

¹⁰² Buhârî Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *es-Sahîh (Sahihu'l-Buhari)*, Daru't-tubâati'l-âmire, İstanbul, 1315, C. 2, s. 230 (Savm, 13).

¹⁰³ Altıkulaç, 2006, 27.

İbn Haldûn göçebe hayat tarzı ve sanattan uzak olmaları nedeniyle Arap toplumunun okuma yazmada geri kaldıklarını ifade etmektedir.¹⁰⁴ Hamîdullah da aynı sebepleri zikrettikten sonra halkın okuyabileceği kaynak eserin de yokluğunu göz önünde bulundurarak Arap toplumunun okuma yazma işine pek cesaret etmediğine ihtiyaç da duymadığına değinmektedir.¹⁰⁵

Ümmilik vasfı, Arap toplumunun okuma yazma konusundaki geri kalmaları ve sözlü kültürün etkisi hâkim olsa neticede Mekke’de yazı kullanılmıştır. Yazıyı bilenlerin sayısını Belâzurî yirmi olarak vermektedir.¹⁰⁶ Ayrıca Arap yazısı Latin yazısından sonra gelişim açısından ikinci sırada olmuş ve geniş bir alanda kullanılmıştır.¹⁰⁷

İslamla birlikte yazı ve yazının öğrenilmesi hususu farklı bir boyut kazanmıştır. Zira “Oku!” emriyle başlayan ilahi mesaj bilgiyi öğrenmeyi vurgulamaktadır. Bu bilgiyi edinme ve tespitinde ise yazının yeri göz ardı edilmemiştir.¹⁰⁸ Bu nedendir ki Hz. Peygamber (sas) inen vahiyleri, görevlendirdiği vahiy katiplerine yazdırmıştır.¹⁰⁹ Bu yazılma işleminde ise Hz. Peygamber’in yöntemi kontrol ve bu kontrol neticesinde eksiklik veya yanlışlık varsa düzeltilmesi şeklinde olmuştur.¹¹⁰ Ayrıca burada şu hususa değinmek gerekir ki vahiy kâtipleri, Arap toplumunda kullanılan imlayı kullanmaktaydı. Nitekim İbn Kuteybe الحیوة الزکوة الصلوة kelimelerinde elif’in vav olarak yazılmasını, o dönemdeki yazı görevini ifa edenlerin alışkanlıkları olarak değerlendirmiş ve aslında elif ile yazmanın daha iyi olacağını ifade etmiştir.¹¹¹ Hem vahyin tespiti hem de İslam devletinin oluşmasıyla bütçe kayıtları, sözleşmeler, diplomatik yazışmalar gibi hususlar yazıya olan ihtiyacı artırmıştır.¹¹² Bu hususta Hz. Peygamber’in Bedir gazvesinden sonra esir düşen müşriklerin ensar çocuklarına

¹⁰⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, C. 2, s. 412-13.

¹⁰⁵ Hamidullah, *Hemmam b. Münebbih Hadis Mecmuası*, (Trc.: M. İmamoğlu), Doğu Matbaa, Ankara, 1967, s. 15.

¹⁰⁶ Belâzurî, 1987, 660-661.

¹⁰⁷ Moritz, B, “*Arap Yazısı*”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, (C. 1, s. 498.)

¹⁰⁸ Altıkulaç, 2006, 27.

¹⁰⁹ Menna Kattan, *Mebâhis fî Ulumi’l-Kur’ân*, Mektabetü’l-ma’arif, Riyad, 2000, s. 124.

¹¹⁰ Sûlî, 1341, 165.

¹¹¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebü’l-kâtib*, Matbaatu Brill, 1955, s. 177.

¹¹² İbn Abdîrabbih, 1962, C. 4, s. 161.

yazıyı öğretmeleri halinde serbest kalacaklarını ifade etmesi bu ihtiyacı karşılamaya yönelik önemli adımlardan birisi olarak değerlendirilmiştir.¹¹³

Medine dönemine gelindiğinde ise Hz. Peygamber'in Abdullah b. As'ı¹¹⁴ ve Hafsa'yı¹¹⁵ yazı öğretiminde görevlendirmesi,¹¹⁶ bazı yerlere muallimler gönderilmesi ayrıca Medine'deki dokuz mescidin yazı öğretimi için tahsis edilmesi¹¹⁷ Medine'de okuma yazma işinin kurumsallaştığını göstermektedir.¹¹⁸ Ancak şunu da belirtmek gerekir ki yazı her ne kadar bu kurumsallaşmanın da sonucu olarak bir yaygınlık kazanmış olsa bile henüz gelişimini tamamlamış değildi.¹¹⁹ Bugün bizim bildiğimiz noktalar mevcut değildi. Gerçi bu durum sahabe söz konusu olduğunda ana dilleri olması hasebiyle yanlış okumalara daha az sebebiyet vermiştir. Ancak Arap olmayan toplumların İslamiyet'i benimsemesi neticesinde bu hatalar daha sıklıkla görülmeye başlanmıştır.¹²⁰ Dâni de alimleri bu ihtiyacı gidermeye iten sebepleri halkın dilinin bozulduğunu fark etmeleri ve bunun giderek artacağından endişe etmeleri olarak belirtmiştir.¹²¹ Ebü'l-Esved ed-Düeli (v. 69/688), Nasr b. Asım (v. 89/797) ve Yahya b. Ya'mer (v. 129/746) bu sebeple Kur'an'a hareke ve noktalama koymuşlardır. Bu uygulamalar yazının gelişmesine katkı sağlamıştır.¹²²

Neticede İslam'ın ortaya çıkışında iptidai bir şekilde olup yetersizlikleri olan Arap yazısı, hicretten sonraki yarım asırlık süreçte daha önce geçirmiş olduğu üç asırlık süreçten daha büyük bir gelişme göstermiştir. Yazının bu gelişiminin şüphesiz İslam'a borçlu olduğu ifade edilmektedir.¹²³

1.3. RESM-İ OSMANÎ

¹¹³ Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları*, (Trc. Y. Kandemir) Ankara, 1971, s. 14.

¹¹⁴ Ibn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-sahabe*, Matbau's-Sa'ade, Mısır, 1328/1939, C. 1, s. 343.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed. b. Muhammed, *el-Müsned*, Darü'l-fikr, Beyrut, 1991, C. 5, s. 372.

¹¹⁶ Münecid, 1972, 24

¹¹⁷ Çetin, 1991, C. 3, s. 277.

¹¹⁸ Altıkulaç, 2006, 28.

¹¹⁹ Demirci, 2017, 127.

¹²⁰ Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri*, Dergah Yay., İstanbul, 1982, s. 143.

¹²¹ Dâni, 1960, 18.

¹²² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara, 1985, s. 88.

¹²³ Demirci, 2017, 127; Çetin, 1991, (C. 3, s. 277.)

Hiz. Osman'ın hilafet döneminin ilk yıllarında Müslümanlar arasında Hiz. Ebu Bekir döneminde oluşturulan imam mushaftan farklı nüshaların çoğaltılma zarureti kendini göstermiştir. Zira kaynakların verdiği bilgilere göre o yıllarda hem Medine'de hem de Medine dışında Kur'ân kırâatinde ihtilaflar meydana gelmiştir.¹²⁴ Farklı bölgelerde yaşayan insanların sefer veya ticaret gibi nedenlerle bir araya geldiklerinde aralarındaki kırâat farklılığı tartışmalara sebep olmuştur; bu durum zaman zaman ümmet birliğini bozacak bir hâl alarak tekfir boyutuna taşınmıştır. Ayrıca Hiz. Osman'ın "*Ey insanlar! Peygamber (sav) ile aranızda on beş yıllık bir süre var, fakat sizler Kur'an hakkında tartışıyorsunuz.*" hitabı Müslümanlar arasındaki tartışmaların var olduğunu göstermektedir. Yine yedi harf ruhsatına binaen hafız sahabiler arasında kırâat farklılıkları olmakla birlikte bunun yanında bu sahabilerin özel mushafları da vardı ve bu mushaflar arasında da surelerin düzeni ve imla hususunda kısmi farklılıklar da mevcuttu.¹²⁵

Bu şartları göz önünde bulundurarak ümmet arasındaki ayrışmanın önüne geçmek maksadıyla Hiz. Osman mushaf hazırlatma faaliyetini başlatmıştır. Bunun için ilk olarak Ebu Bekir zamanında cem edilen ve Hiz. Hafsa'da olan bu sahifeler istenmiş ve bu görevi ifa edecek bir heyet oluşturulmuştur.¹²⁶ Heyetin on kişiden oluştuğu yönünde rivayetler bulunsa da genel kanaate göre Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Said b. el-As ve Abdurrahman b. el-Haris olarak dört kişi şeklindedir.¹²⁷ Kaynaklardaki bilgilere göre heyet üyelerin seçiminde belli kriterler etkili olmuştur. Rivayetler Saîd b. el-As'ın sahabe arasında telaffuzu en fasih olan, ayrıca telaffuz bakımından da Hiz. Muhammed'i en çok andıran sahabe olması hasebiyle, Zeyd b. Sâbit'in de yazıyı çok iyi biliyor olması nedeniyle heyete seçilmiş olduklarını göstermektedir. Bu özelliklerine binaen Hiz. Osman Saîd b. el-As'a Kur'ân'ı okuma ve dikte etme; Zeyd b. Sâbit'e de yazıya dökme görevlerini tevdi etmiştir. Netice olarak Zeyd b. Sâbit, Saîd b. el-As'tan duyduğu şekliyle yazıya dökme çalışmıştır.¹²⁸

¹²⁴ Demirci, 2017, 166.

¹²⁵ Maşalı, 2015, 60-61.

¹²⁶ Maşalı, 2015, 62.

¹²⁷ Ebû Amr Osmân b. Saîd Dâni, *el-Mukni' fî Resmi Mesâhihi'l-emsâr*, (Thk.: M. Gemhavi), el-Mektebetü'l-külliyeti'l-ezheri, Kahire, 1978, s.14.

¹²⁸ Maşalı, 2015, 73.

Yukarıda nedenlerine değinilen bu ihtilafların çözümünde kaynak olması ve bazı merkezlere gönderilmek üzere Hz. Osman tarafından yazdırılan Mushaflardaki imlaya da Resm-i Osmanî denilmiştir.¹²⁹ Resm-i Osmanî'nin hükmü ve tespiti hususuna girmeden evvel imla konusundaki tartışmaların çıkış noktası olan Hz. Osman Mushafları hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

1.3.1. Hz. Osman Mushafları

Zeyd b. Sâbit'in başkanlık ettiği heyetin birçok nüsha yazdığı ve bu nüshaların da bazı merkezlere gönderildiği ifade edilmektedir.¹³⁰ Bu nüshaların sayısının dört ile sekiz arasında olabileceği üzerinde farklı rivayetler vardır.¹³¹ Kaynaklarda Mekke, Kûfe, Basra ve Şam'a gönderilen nüshalar aynı anda zikredilmektedir. Ayrıca kırâat ilmiyle ilgili kaynaklarda okuyuşlar arasındaki farklılıklardan¹³² bahsedilirken bu farklılıkların, meşhur olan herhangi bir okunuşun hâkim olduğu merkezdeki okuyuşla aynı merkeze gönderilen Mushaf arasındaki ilişkiye de dikkat çekilmiştir.¹³³ Gönderilen bu merkezler dışında bir nüshanın da Medine'de tutulduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Buhârî bir rivayette Seleme b. Amr b. Ekva'nın namaz kıldığı yerle ilgili bir bilgi verilirken "Mushaf'ın olduğu yerdeki direk"ten söz edilmektedir. Buna göre Medine Mescidi'nde belli bir yeri olan bir Mushaf mevcuttu.¹³⁴ Merkezlere gönderilen Mushafların haricinde İmam Mushaf olarak belirtilen bir mushaftan daha söz edilmektedir. Bu mushafta Hz. Osman'ın kendisine özel olarak yazdırdığı mushaftır.¹³⁵ Netice itibariyle merkezlere gönderilen mushafların sayısının en az altı olduğu söylenebilir.¹³⁶

Mushafların akıbeti hususuna gelince, bu soru Kur'ân tarihinin en önemli meselelerinden biri olarak görülmektedir. Zira her ne kadar mushafların süreç içerisinde nerede bulduklarına dair bilgiler mevcutsa da bu mushafların

¹²⁹ Altıkulaç, 2006, 34.

¹³⁰ Kevserî, Muhammed Zahid, *Makalâtu'l-Kevserî*, (Nşr.: R. Hakimi), yy., Humus, 1968, s. 10.

¹³¹ Dâni, 1967, 106; İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf *en-Neşr fî Kirâati'l-'aşr*, (Nşr.: M. Dabba', Dârü'l- kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, ty., C. 1, s. 7

¹³² Bu beş Mushafla İstanbul Topkapı, Taşkent, İstanbul TİEM, Meşhed-i Hüseyini Kahire, San'a, MEFİ Kahire, Paris, Tübingen Mushaflarının telaffuzla, kelimelerin yapısıyla veya harf fazlalığı ya da eksikliğiyle ilgili farklar için oluşturulan cetvele bkz. Altıkulaç, 2015, 359-361.

¹³³ İbnü'l-Cezerî, ty. C. 1, s. 303.

¹³⁴ Buhârî, 1315, C. 1, s. 127 (Salat, 95).

¹³⁵ Kattan, 2000, 135, Altıkulaç, 2006, 35.

¹³⁶ Altıkulaç, 2006, 35.

günümüze ulaşmadığı belirtilmektedir.¹³⁷ Çağdaş müellifler mushafların akıbetiyle ilgili yaptıkları çalışmalarda en çok yedi sekiz asır öncesine kadar gidebilmişler ardından belirsiz hale gelen izler sonrasında kaybolmuştur. Nitekim İbn Kesîr'in Şam Mushafını Dımaşk Camii'nde gördüğüne dair bir bilgi aktarılmıştır.¹³⁸ Yangın, afet, savaş vs. gibi nedenlerden dolayı zayi oldukları ya da kaybolduğu zannedilen bu mushaflar hakkında net bir bilgi imkânı sunulmasının mümkün olmadığı ifade edilmiş ve bu durum İslam dünyası için büyük bir zafiyet olarak değerlendirilmiştir. Böyle bir sonucun da Kur'ân'ın korunmuşluğuna hanel getirmedeği zira tarihin her safhasında Müslümanlar tarafından ezberlenilmiş ve birçok da nüshasının yazılmış olması hususu net bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca bugün kütüphanelerde bulunan en eski mushaflardan bazılarının bu kaybolan ilk mushaflardan veya en azından onlardan yazılmış olanlardan istinsah edilmiş olabileceği hususunun da altı çizilmiştir.¹³⁹

1.3.2. Günümüze Ulaşan Erken Dönem Mushafları

Günümüze ulaşmış kadim Kur'ân yazmalarının sayısı pek çoktur. Bu kadim mushafların birçoğu Hz. Osman'a isnat edilirken Hz. Ali'ye isnat edilenler de vardır. Bunun dışında iki halifeye isnat edilmeyen mushaflar da mevcuttur.¹⁴⁰ Yukarıda da ifade edildiği üzere kütüphanelerde muhafaza edilen bu mushaflar Osman Mushaflarından değilse bile ikinci nesil mushaflar olarak değerlendirilir zira bu mushaflar Osman Mushaflardan istinsah edilmiştir. Buna göre araştırmacılar günümüze ulaşan bu yazmaların Osman Mushaflarından biri olmadıkları hususunda hemfikirdirler ve onlara göre bu mushafların tarihini hicri ilk asrın ve miladi yedinci yüzyılın sonlarına yahut ortalarına götürmek mümkündür. Ancak yine de kesin bir tarihten de bahsedilemeyeceğine vurgu yapmaktadırlar.¹⁴¹

¹³⁷ Kattan, 2000, 135, Altıkulaç, 2006, 35.

¹³⁸ Kattan, 2000, 135.; Ğanim Kadduri Hamed, *Resmü'l-mushaf*, el-Lecnetü'l-vataniyye li'l-ihtilaf, Bağdat, 1982, s. 188-195

¹³⁹ Tayyar Altıkulaç, *Hz. Osman'a İzafe Edilen Mushaf'ı-Şerif* (Topkapı Müzesi Nüshası), IRCICA, İstanbul, 2007, 35.

¹⁴⁰ Altıkulaç, 2015, 15.

¹⁴¹ Elif Behnan Karabıyık, *Berlin Kur'ân Yazması ve Metin Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 15.

Topkapı nüshası günümüze ulaşan bu Kur'ân nüshalarının başında gelmektedir. Hz. Osman'a isnat edilmekle birlikte hatta Hz. Osman'ın şehit edilirken okuduğu mushaf olarak da belirtilen bu mushaf İstanbul Topkapı Müzesinde bulunmaktadır. Mushafın 20 Cemaziyelevvel 1126 (12 Haziran 1811) tarihli notunda bu mushafın bizzat Hz. Osman tarafından yazılmış olduğu bilgisinin geçtiği ifade edilmektedir.¹⁴² Ayrıca Kufi yazıyla yazılmış olup her biri 18 satırdan oluşan 413 varağı bulunmaktadır.¹⁴³ Topkapı Mushafı'nda bu mushafın Hz. Osman Mushafı olamayacağını gösteren delillerin mevcut olduğu belirtilmektedir. Şöyle ki resimleri benzer olan harfleri ayırmak için eğik düz çizgilerin oluşu, tahmis ve ta'siri gösteren işaretler, her yüz ayeti ifade eden "mie" kelimesinin mevcudiyeti, sure ve ayetlerin birbirinden ayrılması, harekelerin olması gibi durumlar Hz. Osman Mushafı'na nispet ihtimalini zayıflatmıştır. Yine Topkapı Mushafı'nın imlası, Hz. Osman Mushafının imlasına tam olarak uymamakta yani mushaftaki kimi kelimelerin imlası bazen Osman Mushafından biriyle bazen de başka biriyle uyum halinde olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁴ Ancak takribi olarak Topkapı Mushafı'nın imlasında Medine Mushafı'nın ve Medine kurrasının etkisi olduğu da belirtilmektedir.¹⁴⁵

Hz. Osman'a isnat edilen ve Hz. Osman'ın şehit edilirken okuduğuna inanılan bir başka nüsha da Taşkent Mushafı olarak da bilinen nüshadır. Semerkand'daki Ak Medrese'de 1285'e (1868) kadar muhafaza edilmiş ancak Rusların işgaliyle Petersburg'a nakledilmiştir.¹⁴⁶ Petersburg'daki kütüphanede 1917 yılına kadar tutulmuştur.¹⁴⁷ 1926 yılında Taşkent İslam Eserleri Müzesi'ne getirilmiş. 1989 yılından itibaren Dini İdare'de muhafaza edilmektedir.¹⁴⁸

Hamîdullah Taşkent Mushafı'nı Hz. Osman'ın il merkezlerine gönderdiği mushaflardan biri olarak kabul etmiş ve birkaç sayfa eksik yaprağının olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹ Ancak Tayyar Altıkulaç bu Mushaf üzerinde yapılan inceleme

¹⁴² Altıkulaç, 2015, 197.

¹⁴³ Altundağ, 2002, 70.

¹⁴⁴ Altundağ, 2002, 77-78.

¹⁴⁵ Altıkulaç, 2006, 76.

¹⁴⁶ Altıkulaç, 2015, 182.

¹⁴⁷ Maşalı, 2015, 87.

¹⁴⁸ Altıkulaç, 2015, 183.

¹⁴⁹ Muhammed Hamîdullah, *İslam'a Giriş*, (Çev.: C. Aydın), TDV Yay., Ankara, 2005, s. 36-37.

neticesinde üçte ikisinden fazlasının zayi olduğu¹⁵⁰ yine Kufî yazıyla yazılmış olup hareke bulundurmadağı ancak nadiren benzer harfleri ayıran işaretlerin olduğu ifade edilmiştir.¹⁵¹

Türk İslam Eserleri Müzesi'nde muhafaza edilen mushaf da Hz. Osman'a nispet edilen mushaflardan biridir. 12 Haziran 1914 tarihinde Ayasofya Müzesi'nden nakledildiği, Dâvud b. Ali el-Geylani'nin dağınık olan yaprakları düzene soktuğu yine aynı kişinin eksik varakları da tamamladığı ifade edilmektedir.¹⁵² Her ne kadar Hz. Osman'ın bu Mushafı yazdığına dair bir belge¹⁵³ bulunsa da Altıkulaç'a göre bu Mushaf Hz. Osman mushafı değildir.¹⁵⁴ Sure başlıklarında adların yer alması, ayetlerin sayı bilgilerinin verilmesi, surelerin Mekki veya Medeni olmasıyla ilgili bilgilerin mevcudiyeti bu mushafın önemli bir özelliği olarak belirtilmektedir. Ayrıca imla bakımından tutarlı bir imlaya sahip olduğu, tahmis ve ta'sir işaretlerinin bulunduğu yine benzer harflerin ayırımı için günümüz hareke çizgilerini andıran eğik çizgilerin kullanıldığı ifade edilmektedir.¹⁵⁵

Günümüze ulaşan erken dönem mushaflarından Kahire Mushafı (el-Meşhedü'l-Hüsyeni) da Hz. Osman Mushafı olarak anılmıştır. Ayet sonu ve ta'sir işaretlerinin yine surelerin ayırımı için de renkli süslemelerin bulunduğu belirtilmektedir. Altıkulaç'a göre bu mushafın imlasında bir disiplin bulunmayıp¹⁵⁶ Hz. Osman Mushaflarından biri de değildir ve hicri birinci asrın ikinci yarısıyla tarihlendirilmesi mümkündür.¹⁵⁷

British Library'de bulunan Londra Mushafı da Hz. Osman'a nispet edilmektedir. Mushafın kırmızı deri mahfaza içinde bulunduğu ve Kur'an'ın da yüzde atmışını ihtiva ettiği, Hicazi hatla yazıldığı ve kütüphanede bulunan Mushaf sorumlusu Dr. Colin F. Baker'ın beyanına göre miladi yedinci asra dayandığı ifade edilmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁰ Altıkulaç, 2015, 183-184.

¹⁵¹ Altıkulaç, 2015, 186.

¹⁵² Altıkulaç, 2015, 221.

¹⁵³ Altıkulaç, 2015, 224.

¹⁵⁴ Altıkulaç, 2015, 236.

¹⁵⁵ Bkz: Altıkulaç, 2015, 228-239.

¹⁵⁶ Altıkulaç, 2015, 249.

¹⁵⁷ Altıkulaç, 2015, 256.

¹⁵⁸ Karabıyık, 2017, 17.

Hz. Osman'a nispet edilen bir diğerk mushaf da Petersburg Mushafi'dır. Yapılan inceleme sonucuna göre bu mushafa müdahalede bulunulduğı örneğın farklı bir mürekkepteki kalemle elif harflerinin ilave edildiğı belirtilmektedir.¹⁵⁹

Yukarıda da ifade edildiğı üzere günümüze ulaşan Kur'ân nüshaları Hz. Osman'a veya Hz. Ali'ye nispet edilmektedir. Bu iki halifeye nispet edilmeyen nüshalar da mevcuttur. Bu mushafların bir kısmı Paris, MEFİ ve Tübingen Mushafları adlarıyla Tayyar Altıkulaç tarafından neşredilmiştir.

1.3.3. Resm-i Osmanî'ye Uymanın Hükümü

Mushaf imlasında Resm-i Osmanî'ye uymanın gerekliliğı hususu ilk dönemlerden itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Nitekim İmam Mâlik b. Enes'e (179/795) Mushaf imlasında geliştirilmiş imla kullanımıyla ilgili görüşü sorulduğunda bu uygulamayı doğru bulmadığını Hz. Osman Mushaflarının imlasına uyulması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁰ İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Beyhâki (v. 458/1066), Zemahşeri (v. 538/1144), İbnü'l-Cezerî (v.833/ 1429), Muhammed Tahir el-Kürdi (v. 1980), Muhammed b. Âdil Abdüsselam, gibi alimler yazıyı da tevkîfi görmelerine binaen gelişen Arap yazısıyla Mushaf yazmanın caiz olmadığı kanaatindedirler. Bu kanaatlerinin oluşmasındaki belli başlı gerekçeleri de serdetmişlerdir. Ayrıca Camiü'l-Ezher fetva heyeti de aynı görüşü benimsemektedir.¹⁶¹ Tevkîfilik kapsamında değerlendirmeden orijinal metnin korunması, sahabenin tecrübelerine ve yaptıkları işe güvenmeyle birlikte onlara olan ihtimam, özellikle o dönem için imla birliğinin sağlanabilmesi için bu duyarlılığın korunmasının gerekliliğı gibi nedenlerden dolayı Resm-i Osmanî'ye uyulması gerektiğini savunanların da olduğu ifade edilmektedir.¹⁶²

Bakıllâni (v. 403/1013), İzmirli İsmail Hakkı (v. 1946), İzzüddîn b. Abdüsselam (v. 660/1262) imlanın tevkîfiliğini kabul etmedikleri gibi Resm-i Osmanî'ye uymanın da gerekli olmadığını savunmaktadırlar.¹⁶³ Ancak İzzüddîn b. Abdüsselam'ın Resm-i Osmanî'nin bütünüyle terk edilmesi düşüncesinde olmadığı da belirtilmektedir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Karabıyık, 2017, 18.

¹⁶⁰ Dâni, 1978, 19.

¹⁶¹ Altıkulaç, 2007, 38.

¹⁶² Altıkulaç, 2015, 74.

¹⁶³ Altıkulaç, 2007, 39.

¹⁶⁴ Maşalı, 2015, 291.

Bu hususta ihtiyatlı yolu seçenler de olmuştur. Zira Zerkeşî (v. 794/1392) halk için gelişen imla ile Mushaf yazımında bir beis görmediğini ancak uzman kişilerin kullanabilmesi için de Resm-i Osmani ile de mushaf yazımının sürdürülmesi gerektiğini belirtmektedir. Yine çağdaş müelliflerden Zürkânî (v. 1367/1948) ve Subhi Salih'in (v. 1986) de aynı görüşü benimsediği ifade edilmektedir.¹⁶⁵

Mushaf yazımında Resm-i Osmanî'ye kutsallık affetmeksizin bağlı kalınması tercihe şayan bir görüş olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁶ Her dönem ve tolumda gelişen imla ile mushaf yazıldığı takdirde imla birliğinin sağlanamayacağına haliyle tartışmaların baş göstereceğine ve Hz. Osman'ı Mushaf istinsahına iten sebebin de zaten bu olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁶⁷

Resm-i Osmanî'ye bağlı kalınma hususunun pratik boyutuna bakıldığında çok erken dönemlerden günümüze kadar imla birliği sağlanamamıştır. Nitekim Ubeydullah b. Ziyad'ın iki bin harf ilavede bulunduğu, ilerleyen dönemlerde İbnü'l-Bevvab ve Hafız Osman'ın da Resm-i Osmanî'ye bağlı kalmadığı ifade edilmiştir. Diğer taraftan günümüzde Resm-i Osmanî'nin esas alınmaya çalışıldığı veya esas alındığı iddia edilmektedir. Nitekim 1923 tarihli Mısır Mushafı, Resm-i Osmanî'ye bağlı kalındığı iddiasını taşımaktadır. Bu Mushaf Kral I. Fuad'ın emriyle bir heyet tarafından hazırlanmıştır. El-Haddad olarak da tanınmış olan Muhammed b. Ali. Halef el-Hüseyni de heyet üyelerinden biridir.¹⁶⁸ Aynı şekilde Kral Fehd b. Abdülaziz'in emriyle -her ne kadar faydalanılan mushaflar arasında Haddad Mushafı zikredilmese de- heyetin inceleme sonucuna göre bu Haddad Mushaf baz alınarak 1985 yılında da Fehd Mushafı basılmıştır.¹⁶⁹ Çalışmamızın ikinci bölümünde de Fehd Mushafı'nın tanıtım yazısındaki yönteme ne kadar bağlı kaldığı Âl-i İmrân suresi örneği üzerinde incelenmeye çalışılmıştır.

1.3.4. Resm-i Osmanî'nin Tespiti

Resm-i Osmanî'nin yüzde yüz tespitinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Zira daha önce de ifade edildiği üzere Hz. Osman Mushaflarının hiçbiri bazı

¹⁶⁵ Altıkulaç, 2007, 40.

¹⁶⁶ Maşalı, 2015, 291; Altıkulaç, 2015, 98-99.

¹⁶⁷ Maşalı, 2015, 293.

¹⁶⁸ Maşalı, 2015, 295-297.

¹⁶⁹ Altıkulaç, 2015, 349.

sebeplerden dolayı günümüze ulaşmış değildir. Her ne kadar bu durum Müslümanlar için üzüntü sebebiyse de asırlar önce bu sahada otorite olan âlimler Hz. Osman Mushaflarındaki imlayla ilgili genel kaideleri ve kural dışı olarak yazılmış bazı özel imla örneklerini çeşitli rivayetlere dayanarak eserlerinde yer vermişlerdir.¹⁷⁰

İbn Ebi Davud es-Sicistânî'nin (v. 316/929) *Kitabü'l-Mesahif*'i, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ammar el-Mehdevi'nin (v. 440/ 1048) *Hicai Mesahifi'l-Emsâr*'ı, Ebû Amr ed-Dâni'nin (v. 444/ 1053) *el-Mukni' fî Marifeti Mersûmi Mesâhifi'l-Emsar*'ı, Ebu Dâvud Süleyman b. Necah'ın (v. 496/ 1103) *et-Tebyin li Hicai't-Tenzil ve Muhtasaru't-Tebyin*'i, İbn Vesik el-Endülisî'nin (v. 654/ 1256) *el-Cami' li ma yuhtacu ileyhi min Resmî'l-Mushaf*'ı gibi eserler Hz. Osman Mushaflarındaki imla özelliklerini çeşitli rivayetlerle bize ulaştırmışlardır.¹⁷¹ Ancak muhtelif ülkelerde Resm-i Osmânî'ye bire bir uygun olduğu görüşüyle basılmış mushafların imlalarının Hz. Osman Mushaflarındaki imlaya yüzde yüz uygun olarak yazıldığını belirten açıklamaları kabul etmenin kolay olmadığı ifade edilmiştir.¹⁷²

Meclis-i Teftiş-i Mesâhif-i Şerife tarafından 1312'de (1894-95), Tedkik-i Mesâhif ve Müellefât'ı Şer'iyeye Meclisi tarafından 1340'da (1921-22) İstanbul'da basılan Mushafların ayrıca 1337, 1342, 1354 ve 1357 (1918-1919, 1923-1924, 1935, 1938) yıllarında Mısır'da basılan yine hicretin XV. Asrına binaen 1982 yılında Amman'da 1405'ten (1984-1985) itibaren Suudi Arabistan Kralı Fehd b. Abdülaziz himmetiyle Medine'de basılan Mushafların son kısımlarında bulunan açıklamalarda bu Mushaflarda kullanılan imlaların Hz. Osman Mushaflarıyla örtüştüğü ifadeleri mevcuttur. Örneğin Bekir Topaloğlu'nun kütüphanesinde bulunduğu ifade edilen ve 1337'de basıldığı bildirilen et-Tenzilü'r-Rabbani bi resmî'l-Osmânî adıyla 1357 (1938) baskısı tekrarlanan mushafın tanıtım yazısında şöyle denilmektedir¹⁷³:

“Bu Mushaf'ın imlası, resm-i Mushaf âlimlerinin; Hz. Osman'ın Basra, Kufe, Şam ve Mekke'ye gönderdiği Mushaflarla Medineliler için tahsis ettiği ve ayrıca kendisi için ayırdığı Mushaf'tan yaptıkları rivayetlerden ve sözü edilen bu Mushaflardan istinsah edilmiş diğer nüshalardan yaptığı nakillerden alınmıştır.

¹⁷⁰ Altıkulaç, 2015, 111.

¹⁷¹ Muhittin Serin, “Mushaf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2006, (C. 31, s. 247.)

¹⁷² Altıkulaç, 2015, 112.

¹⁷³ Altıkulaç, 2015, 112-113.

Ancak bu Mushaflar arasında farklılık gösteren az sayıdaki örneklerde daha çok kullanılan yazım tercih edilmiş; bu yapılırken mushaf imlasının, kıraati göz önünde bulundurulmuş kıraat imamının okuyuşuna uygunluğu dikkate alınmış, ayrıca ihtilaflı yerlerde resm-i hat âlimlerinin ortaya koyduğu kaideler de nazarda tutulmuştur ki, bu konuda Ebu Amr ed-Dâni ile Ebû Dâvud Süleyman b. Necah'ın rivayetlerine dayanılmıştır. Bu iki imamın rivayeti arasında ihtilaf bulunduğu ikincisinin rivayeti tercih edilmiştir. Özetle belirtmek gerekirse, bu Mushaf'taki her bir harf (imla) yukarıda zikredilen altı mushaftan birindekine nazirine (benzerine) uygundur.

Bu metnin hem ihtilafların mevcut olduğu ve bu ihtilaflı durumlarda resm-i hat âlimlerinin belirlediği kurallardan yararlandığı yani belli bir tercihlerin yapıldığını belirtmesi hem de Hz. Osman Mushaflarından birine bire bir uygun olduğu iddiasını taşıması hasebiyle çelişki barındırdığı ifade edilmektedir.¹⁷⁴

Suud-i Arabistan'da basımı sürdürülen ve bizim de çalışmamıza konu olan Mushaf'ta da Mısır baskısında bulunan tanıtım yazısındaki “Ancak bu Mushaflar arasında ihtilaf bulunan az sayıdaki örneklerde daha çok kullanılan yazım tercih edilmiş, bu yapılırken Mushaf'ın imlasının, kıraat imamının okuyuşuna uygunluğu dikkate alınmış ayrıca ihtilaflı yerlerde resm-i hat âlimlerinin ortaya koyduğu kaideler de nazarda tutulmuştur” çıkartılmış; “Bu yapılırken iki şeyhin naklettiklerine uyulmuştur.” cümlesi eklenmiştir.¹⁷⁵ Bu metinden bu ibarenin çıkarılmasının bilimsel bir anlayışa uymadığı ifade edilmiştir. Bu ibarenin çıkarılmasındaki Kur'ân'ı koruma ve savunma anlayışıyla yapılmış olduğu üzerinde durulmuş ancak böyle bir korumaya da Kur'ân'ın ihtiyacı olmadığı belirtilmiştir. Zira Hicr suresi 9. ayette “*Kur'ân'ı kesinlikle biz indirdik ve onu elbette yine biz koruyacağız.*” buyuran Allah (cc) hiçbir lafzı ve hükmünü tahrife uğratmadan onu korumuş ve bugünün insanlarına ulaştırmıştır.¹⁷⁶

Resm-i Osmanî'nin tespiti konusunda bu iki âlimin Resm-i Osmanî'yi tespit ederken sadece Hz. Osman Mushaflarının imlasıyla ilgili rivayetlere yer vermemesi de üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir. Zira bu iki âlim imla

¹⁷⁴ Altıkulaç, 2015, 114.

¹⁷⁵ Fehd Mushafi, 1992, E.

¹⁷⁶ Altıkulaç, 2015, 116.

konusunda rivayetler dışında muhtemelen Hz. Osman Mushaflarından istinsah edilmiş Mushaflardan da yararlanmışlardır. Ayrıca bu istinsah edilmiş mushaflar arasında da farklılık durumu söz konusu olduğunda kendi tercihlerini de beyan etmişlerdir.¹⁷⁷

Özetle bu iki âlim vermiş oldukları rivayetlerle birçok kelimenin Hz. Osman Mushaflarındaki yazımlarını bizlere aktarmışlardır. Ancak bu her kelime için mümkün olmamıştır. Âlimler tespit çalışmasında rivayetlerin yanında karşılaştıkları mushaflardan imla örneklerini ve farklılık olması halinde de şahsi kanaatlerini bildirmişlerdir.

Bu iki âlimin hem kadim mushaflardan yararlandığını hem de de kendi tercihlerini ifade ettikleri duruma birkaç örnek vermek gerekirse;

Yûnus suresi 14. ayette geçen *لننظر كيف تعلمون* ayetinde *لننظر* kelimesinin tek bir nun'la *لنظر* şeklinde yazıldığı ayrıca İmam Mushafta da bir nun'la yazıldığına dair rivayet edilse de Dâni, Mushaf imlasında mushaflarda iki nun'la yazılmış olduğu ifade edilen başka bir rivayeti dikkate almıştır.¹⁷⁸

İbn Necah Fatiha suresi 6. ve 7. ayette geçen *صراط* kelimesinin kimi mushaflarda elifin ispatıyla *صراط* şeklinde kimi mushaflarda da elif'in hazfiyle *صراط* şeklinde yazıldığını ancak elif'in hazfiyle yazımını tercih ettiğini ifade etmiş.¹⁷⁹ Yine Nahl suresi 121. ayette geçen *اجتنبه* kelimesinin bâ'dan sonra elif'li ya da yâ ile yazımına dair kaynakta bilgi bulamadığını söyleyen İbn Necah, eski mushafları incelediğini ancak kelimenin hem elif'li hem elif'siz yazılmış halini gördüğünü, katibin bu kelimeyi ya elif'le ya elif'siz ya da yâ ile yazabileceğini belirtmiştir.¹⁸⁰

Bu konuyla ilgili son olarak Hz. Osman Mushaflarının arasında kelimenin kendi yapısından veya telaffuz edilen bir harf veya bir kelimenin eksik ya da fazla olmasından kaynaklanan farklılıkların¹⁸¹ olduğunu ifade etmek yararlı olacaktır. Yukarıda ifade edilen farklılıklarla bu farklılıklar aynı değildir. Zira telaffuzdan ya

¹⁷⁷ Altıkulaç, 2015, 116-117.

¹⁷⁸ Dâni, 1978, 94.

¹⁷⁹ Ebu Davud Süleyman İbn Necah, *Muhtasaru't-tebyin li Hicai't-tenzil*, (Nşr.: A. Şirşal), Medine, 2002, C. 2, s. 188.

¹⁸⁰ İbn Necah, 2002, C. 3, s. 781-782.

¹⁸¹ Beş mushaf İstanbul Topkapı, Taşkent, TİEM, Meşhed-i Hüseyinî, San'a, MEFİ, Paris ve Tübingen Mushafları arasındaki kelime yapısıyla veya harf fazlalığıyla ya da eksikliğiyle ilgili farklılıklar için bkz. Altıkulaç, 2015, 359-361.

da kelimenin yapısından kaynaklanan farklılıklar hakkında birbirini destekleyen rivayetlere dayanılarak bilgi verilmiştir. Bununla birlikte kıraat imamları okuyuşlarıyla da bu bilgiler teyit edilmiştir. Örneğin Hz. Osman'ın Kufe ve Basra'ya göndermiş olduğu mushaflarda خيرا منها şeklinde yazılan kelime, Şam Mekke ve Medine Mushaf'larında خيرا منها şeklinde yazılmıştır. Kufe ve Basra kıraat imamları kelimeyi منها şeklinde, Mekke, Medine ve Şam kıraat imamları منها şeklinde okumuştur. Bu tür farklılıklarda imla açısından herhangi belirsizlik durumu söz konusu değildir.¹⁸²

1.3.5. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığının Yaptığı Uygulama

İslam dünyasının %90'ı yaklaşık olarak Asım kıraatinin Hafs rivayetini tercih etmektedir. İslam dünyasının belli başlı ülkeleri Mushaf imlasında Resm-i Osmanî'yi kullanırken Türkiye de başta olmak üzere bazı ülkeler Resm-i Osmanî'yi kısmen koruyarak karma bir usul kullanmaktadır. Pakistan Karaçi'de basılan Mushaf'ta Resm-i Osmanî'ye göre هروت و مروت (Fatiha 1/6-7) هروت و مروت (Bakara 2/102) şeklinde yazılması gereken kelimeler هراط و ماروت ، صراط ve مالك şeklinde elif ziyadesiyle الكافرين، الفسقين (Bakara 2/19, 24, 99) kelimelerinin elif'in hazfiyle yazılması bu karma usule örnek verilebilir. Türkiye'de Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Ali el-Kâri hattı olarak adlandırılan Resm-i Osmanî'ye kısmen uyularak ancak okuyucuya kolaylık olması ihtimali göz önünde bulundurularak örneğin الظالمين، الصابرين، العلمين gibi kelimeleri الظالمين، الصابرين، العلمين şeklinde ; يا أيتها، يانوح، يا أيها şeklinde kelimelerde de nida yâ'sında sonra يا أيها şeklinde elif ilave edilen imlayı kabul etmektedir. Mushafları İnceleme Kurulu'nun kabul ettiği bu imlanın karma ve kuralsızlıkları da içinde barındıran bir imla olduğu belirtilmektedir.¹⁸³ Bu durumların örnekleri ise şöyledir:

A'raf suresi 150. ayette geçen قال ابن ام ifadesi ام ve ابن kelimeleri birleştirilmeden; Tâhâ suresi 94. ayette ise قال بينوم şeklinde birleştirilerek yazılmıştır. Mushafları İnceleme Kurulu bu yazım farklılığını mushaflarda korumaktadır.

Genel olarak أيها kelimesi Resm-i Osmanî'ye uygun olarak elifle yazıldığı halde Zuhuruf suresi 49. Ayet, Nur suresi 31. Ayet ve Rahman suresi 31. Ayette bu

¹⁸² Altıkulaç, 2015, 121.

¹⁸³ Altıkulaç, 2015, 101-102.

kelime elif'siz yazılmıştır.¹⁸⁴ Mushafları İnceleme Kurulu bu yazım örnekleri muhafaza etmektedir. Konunun uzmanlarına göre bu korumanın sebebi kırâat farklılığının göz önünde bulundurulmasıdır. Ancak imlaya rağmen değişik okuyuşların icra ediliyor olması nedeniyle bu açıklama makul görülmemektedir. Zira Taha suresi 112. ayette **فلا يخاف** kavlini İbn Kesîr elif'siz okumuştur. **يخاف** kelimesi fâ'nın cezimiyle **يخف** şeklinde yazıldığı takdirde diğer kırâat okuyuşlarını da içermesine rağmen kelime elif'li yazılmıştır.¹⁸⁵ Kurul da bu şekilde yazmıştır.

Zâriyât suresi 47. ayette geçen **باييد** kelimesi ile Kalem suresi 6. ayette geçen **باييكم** kelimesi Resm-i Osmanî'ye göre iki yâ ile yazıldığı ifade edilmiştir.¹⁸⁶ Mushafları İnceleme Kurulu mushaflarda bu kelimelerin tek yâ ile yazılmasını kabul etmektedir.

Fatiha suresi 4. ayette ve Âl-i İmrân suresi 26. ayette geçen ve Resm-i Osmanî'ye göre elif'siz yazılması gereken¹⁸⁷ **ملك** kelimesi elif'le yazılmıştır. Bu tür örneklerin gerekçesi genellikle okuyuş kolaylığı olarak ifade edilse de de örneğin Âl-i İmrân suresi 153. Ayette geçen **لا تلون** kelimesinde okuyuşta uzatılması gerekirken kolaylaştırma hususuna dikkat edilmeden Resm-i Osmanî'ye uygun bir şekilde vav'sız yazılmıştır. Bununla birlikte **و لأوضعوا** kelimesinin Hz. Osman Mushaflarında hem elif'siz hem de **و لأوضعوا** şeklinde elifle yazıldığı bilgisi mevcuttur.¹⁸⁸ Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Şam'da basılan mushaflarda **و لأوضعوا** şeklinde yazılmış ancak Mushafları İnceleme Kurulu'nun kabul ettiği imlada **و لأوضعوا** şeklinde elif'li yazılmıştır. Okuyuş kolaylığına dikkat edildiği ifade edildiği takdirde bu elif'in nasıl bir kolaylık sağladığı merak konusu olarak değerlendirilmiş ve bu hususta Mushafları İnceleme Kurulu'nun tercih ettiği imlanın belli bir kurala dayanmadığı belirtilmiştir.¹⁸⁹

Son olarak Tayyar Altıkulaç'ın Diyanet İşleri Başkanlığı döneminde mushaf imlasında İslam ülkeleriyle birliğin sağlanması tezi üzerine 1985 yılında

¹⁸⁴ Dâni, 1978, 24.

¹⁸⁵ Altıkulaç, 2015, 103, İbn Necah, 2002, C. 3, s. 853.

¹⁸⁶ İbn Necah, 2002, C. 4, s. 1142-1143, C. 5, s. 1218-1219.

¹⁸⁷ Dâni, 1978, 87.

¹⁸⁸ Dâni, 1978, 51.

¹⁸⁹ Altıkulaç, 2015, 106.

Resm-i Osmanî'ye ve bizim harekeleme tarzımıza uygun 30 bin Mushaf basımının gerçekleştirildiğini ifade etmek gerekir.¹⁹⁰

1.3.6. Mushaflarda İmla Problemi

Kur'ân-ı Kerîm Müslümanlar için ortak bir değerdir. Müslümanların bu kutsal kitaplarının imlasında birlik sağlanması günümüz için çok önemli bir husustur. Ancak İslam ülkeleri arasında imla dayalı birtakım problemler yaşanmaktadır. Nitekim 1980 yılında yabancı bir ülkeden Türkiye'de bulunan bir yayınevine 100 bin adet Mushaf siparişi verilmiş ancak bu mushafların basımı yapıldıktan sonra sipariş veren ülke Mushafların tahrif edildiğini ve baştan sona yanlışlarla dolu olduğunu ifade ederek iade etmiştir. Aynı şekilde İslam ülkesinde herhangi bir yerde basılmış Türkiye'ye sokulmak istenen Mushaflar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından incelendiğinde bu Mushaflardan bazıları için "Türkiye'ye giremez." raporu verilmiştir. Bu iki örnek ortada imla hususunda ciddi problem olduğunu gözler önüne sermektedir.¹⁹¹

Mushaflarda imla problemi Hz. Osman Musflarına yani Resm-i Osmanî'ye dayanmaktadır. Problemin püf noktası buradadır. Bugün İslam ülkelerinde kullanılan imla Resm-i Osmanî'ye yakın bir imlaysa da yüzde yüz Resm-i Osmanî'yi yansıtmaktadır. Zira bu Mushaflar günümüze ulaşmış değildir. Zaten Resm-i Osmanî'nin tespitinde bulunmaya çalışan Haddad yaptığı açıklamada ihilaf olması halinde Dâni ve İbn Necah gibi resm-i hat âlimlerinden yararlandığını belirtmiş zaman zaman da bu iki âlimin de genel kaideleri ortaya koyarken yaptığı gibi tercihlerde bulunmuştur.¹⁹² Çalışmamızın ikinci kısmında Âl-i İmrân suresi

¹⁹⁰ Tayyar Altıkulaç ile 29.10.2019 tarihinde gerçekleştirdiğimiz görüşmede "Hediyem Kur'an Olsun" Projesinde kullanılan mushafın Resm-i Osmanî'ye uygun olarak basılan Mushaf olup olmadığını sorduğumuzda olumlu bir cevap aldığımızı belirtmek isterim. Özetle Diyanet İşleri Başkanlığı Resm-i Osmanî'ye uygun mushaf basımı gerçekleştirmektedir. Ve bu mushaf proje kapsamında 1 milyona yakın Müslümana ulaştırılmıştır. Kendilerine ikinci olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Resm-i Osmanî hakkındaki görüşünü sorduğumuzda Mushafları İnceleme Kurulu başkanı hafız Osman Şahin hocanın da kademeli olarak bu yazının benimsenmesi gerektiğini kendilerine belirttiğini ifade etmişlerdir.

¹⁹¹ Tayyar Altıkulaç, "Mushaflarda İmla Problemi", *Osmanlı'dan Günümüze Hüsn-i Hat Sempozyumu Bildiri Metinleri*, Ankara, 2017, s. 83. Burada şunu ifade edelim ki 100 bin adet mushafın Türkiye'ye geri verilmesi hadisesi Kuveyt ile yaşanmıştır. Mushafların basımı İstanbul Çağaloğlu'nda bulunan İslami Kitabevi'nde gerçekleştirilmiştir.

¹⁹² Altıkulaç, 2017, 58-59.

üzerinde yaptığımız incelemeyle Dâni ve İbn Necah'a uyulmayan ve tercihte bulunulan bu kelimeler tespit edilmiştir.

Türkiye'deki Mushafları İnceleme Kurulu'nun karma imla uygulamasının altında yatan sebep içinde tutarsızlıkların da bulunduğu Âl-i el-Karî Mushaf imlasını koruma ya da yurt dışından gelen Mushaflarda tahrif veya yanlış olma ihtimalinin pek sağlıklı olmadığı ifade edilmektedir.¹⁹³

Bu problemin çözümünde uzman kişiler tarafından uluslararası nitelikte bir çalışmayla tespit edilebildiği kadar Resm-i Osmanî'ye yakın bir imlada İslam ümmetinin birleşmesi öneri olarak sunulmaktadır.¹⁹⁴ Ayrıca tespit edilebildiği kadarıyla resm-i Osmanî ve kıraat imamlarından birinin okumuş oldukları mushafı temel alan okuyuş göz önünde bulundurularak yazılan mushaflar üzerinde ihtilaf olmayacaktır. İslam dünyasında %90 oranında hâkim olan Kufe Mushafı'na dayanılarak Asım kıraatinin Hafs rivayeti baz alınarak yazılan mushafların büyük oranda imla birliğini sağlayacağı ifade edilmektedir.¹⁹⁵

¹⁹³ Altıkulaç, 2015, 101.

¹⁹⁴ Altıkulaç, 2017, 62.

¹⁹⁵ Altıkulaç, 2015, 109.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPKAPI FEHD VE DİYANET MUSHAFLARINDAKİ FARKLILIKLARIN İMLA YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. MED HARFİ ELİF'İN HAZFİ VE İSPATI

Med harflerinin yazım özelliği Osman Mushaflarının imlasını ayrıcalıklı kılan hususların başında gelmektedir. Nitekim başta elif olmak üzere med harfleri kimi zaman hazfedilmekte, yani yazıda gösterilmemekte, kimi zaman med harfleri birbiri yerine kullanılabilmekte yani elif harfi vâv ya da yâ harfi ile resmedilebilmekte, kimi zaman da telaffuz edilmemelerine rağmen yazıda gösterilmekte yani ziyade kılınmaktadır.

Mushaf imlasında harfi med konumundaki elif harfinin özellikle kelime ortasında yer aldığında çoğunlukla hazfedilmekle¹⁹⁶ birlikte elimize ulaşan ilk dönem mushaflarında görüldüğü kadarıyla harfi med olan elifin hazfi ve isbatında tam bir tutarlılıktan ve disiplinden söz etmek mümkün değildir. Aynı kelimenin birkaç yerde geçmesi durumunda bazen elif ile bazen elifsiz şekilde yazıldığı görülmektedir.¹⁹⁷

Kelime ortalarında elifin hazfedilmesinin sadece mushaf imlasında değil İslam öncesi Arap yazısında da rastlanan bir uygulama olduğu kaynaklarda geçmektedir. Nitekim mushafların istinsahıyla hemen hemen aynı tarihlerde yazılmış olan H. 31 tarihli Kahire kitabesinde kelime ortasındaki med harfi elifler yazıda gösterilmemiş; sözgelimi kitâb, hicâzî ve selâsine kelimeleri , ححزي , كتب , تثنین şekillerinde elifsiz yazılmıştır.¹⁹⁸

Kelime ortasındaki elifin ispatı ya da hazfi şeklindeki uygulama farklarının sebepleri üzerinde âlimler farklı izahlar ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁹ Öncelikle Dâni, el-Mukni'de elifin yazıda gösterilmediği yerleri “ihtisar amacıyla elifin hazfi” başlığı altında incelemiştir.

¹⁹⁶ Maşalı, 2015, 190.

¹⁹⁷ Karabıyık, 2017, s. 26.

¹⁹⁸ Maşalı, 2015, 190.

¹⁹⁹ Maşalı, 2015, 191.

Buna göre Dâni elifin yazılmamasının ihtisar (yazıda kısaltma) nedeniyle olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰ Yine Dâni'ye göre kelimenin çok kullanılıyor olması diğer bir hazif sebebidir. Zira Dâni, fâil (فاعل) veznindeki kâtib (كاتب) kelimesinin Irak bölgesi mushaflarında bazen elif ile bazen elif'siz yazıldığını belirtmiş, elif'li yazımı tercih etmiş, gerekçe olarak da bu kelimenin sık rastlanan bir kelime olmamasını göstermiştir.²⁰¹ Sûlî de hazif sebebi olarak kelimenin çok kullanıyor oluşunu göstermek suretiyle benzeri bir değerlendirmede bulunmuştur. İbn Vesik kelime ortasındaki elifin hazfi ve isbatı konusunda belli bir kuralın oluşturulamayacağını ifade etmektedir. Mushaf imlasını tasavvufi bir yaklaşımla elen alan Merrâkûşî'ye göre ise elif'in ispatının söz konusu olduğu yerlerde ulvî ve derûnî hususlara, elifin resmedildiği yerlerde ise süfli birtakım hususlara işaret etmek amaçlanmıştır.²⁰²

Çağdaş araştırmacılardan Azami de eliflerin yazıda kısaltma yapmak amacıyla hazfedildiğini ifade etmektedir. Azami'nin ifadesine göre elifler başlangıçta yazıda bulunuyordu. Ancak sonradan ihtisar amacıyla düşürülen elifler, daha sonradan Haccac zamanında Ubeydullah b. Ziyad'ın reformları neticesinde yeniden yazılır olmuştur. Bu uygulama hicri ilk asrın sonlarına denk gelmektedir. Noja Nosedada da British Library'de bulunan mushafın tıpkıbasımının mukaddimesinde eliflerin pahalı bir malzeme olan parşömende yer kazanmak için hazfedilmiş olabileceğini ifade etmektedir.²⁰³

Mushaf imlası alanında öne çıkan âlimlerin görüşleri dikkate alındığında kelime ortasındaki elifin hazfi ve isbatı konusunda herhangi bir kuraldan bahsetmenin çok zor olduğunu söylemekte bir beis yoktur. Altundağ'a göre Mushafların yazıldığı döneme kadar geçen zamanda Arap yazısında, ötreyi uzatmak için vâv, esreyi uzatmak için yâ harfinin yazılması büyük ölçüde kabul görmüş ise de fethanın uzatılması için elif harfinin yazılması, özellikle kelime ortasında yer aldığı tam olarak oturmamış ve bazen de ihmal edilmiştir.²⁰⁴

Kelime ortasındaki elifin yazımı ile ilgili olarak Topkapı nüshası da dâhil Hz. Osman'a nispet edilen mushaflarda tutarsızlık durumu mevcuttur. Örneğin aynı

²⁰⁰ Dâni, 1978, 20; Maşalı, 2015, 191.

²⁰¹ Dâni, 1978, 31-32; Maşalı, 2015, 191.

²⁰² Maşalı, 2015, 191-192.

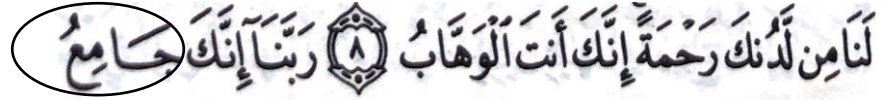
²⁰³ Karabıyık, 2017, 28.

²⁰⁴ Karabıyık, 2017, 28.

surede geçen bir kelime ilk geçtiği yerde elif ile yazılırken diğer yerde elif'siz yazılabilmektedir.

Kelime ortasındaki elifin yazımı ile ilgili olarak Topkapı, Fehd ve Diyanet Mushaflarının farklılıkları şöyledir:

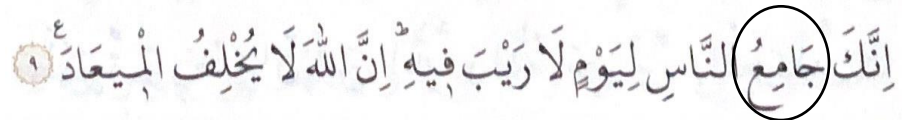
Al-i İmrân suresi 9. ayette geçen جمع kelimesi Topkapı nüshasında elif'siz Fehd Mushafi'nda ve Diyanet Mushafi'nda elif ile yazılmıştır. Dâni fail kalıbında olduğu için elif ile yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰⁵ İbn Necah da aynı izah da bulunmuştur.²⁰⁶ Muhtasarı't-Tebyin'in tahkikini yapan Muammer Şerşâl ise şöyle bir açıklamada bulunmuştur: İki şeyhin ittifakı ile fail kalıbı elif ile yazılmıştır. Dâni de fail kalıbının elifin ispatı ile yazıldığını belirtmiştir. Ancak mutlak bir durum söz konusu değildir. Bu kalıbın elif ile yazılmasını reddetmemiştir çünkü nakil ve rivayetler resme kaynaklık etmektedir. Ancak bu kalıpta olan birçok kelime mevcuttur ve Mushaflar bu kalıptaki kelimelerde En'am suresinde فاعل ve فاعل kelimelerinde olduğu gibi ihtilaf etmişlerdir. Ya da Sebe suresinde fail vezninde olan علم kelimesindeki elifin hazfedilmesinde ittifak edilmiştir. Ali b. Saîd bu kalıpta olup ittifakla veya ihtilaf üzere elifin hazfedildiği kelimeleri yirmiyle sınırlandırmıştır. Bu istisna olan yirmi kelime dışında bir kıyas yapmaya gerek yoktur.²⁰⁷



Şekil 1. Fehd Mushafi



Şekil 2. Topkapı Mushafi



Şekil 3. Diyanet Mushafi

²⁰⁵ Dâni, 1978, 51.

²⁰⁶ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 116.

²⁰⁷ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 116.

Fail kalıbında olup Al-i İmrân suresi 13. ayette geçen كفرة, 18. ayette geçen عقير, 40. ayette geçen عقر, 55. ayette geçen رفعك ve جعل kelimeleri Topkapı nüshasında elifsiz Fehd ve Diyanet Mushafı'nda elif ile yazılmıştır.

وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ

Şekil 4. Fehd Mushafı

للَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى

Şekil 5. Topkapı Mushafı

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى

Şekil 6. Diyanet Mushafı

اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ

Şekil 7. Fehd Mushafı

اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ
وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ

Şekil 8. Topkapı Mushafı

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ

Şekil 9. Diyanet Mushafı

أَنِّي يَكُونُ لِي عِلْمٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَأَمْرًا تِي عَاقِرٌ قَالَ

Şekil 10. Fehd Mushafı

لكبر وامراتى **عقر** قال كذلك

Şekil 11. Topkapı Mushafi

أَنْ يَكُونَ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي **عاقِرٌ** قَالَ

Şekil 12. Diyanet Mushafi

الْمَكْرِينِ ﴿٥٤﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ يُعِيسِي إِيَّيْ مُتَوَفِّيكَ **ورافعك**

Şekil 13. Fehd Mushafi

متوفيك **ورفعك** الى ومطهر

Şekil 14. Topkapı Mushafi

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ خُذْ هَذَا الصَّلَافَ **ورافعك** إِلَى وَمُطَهِّرُكَ

Şekil 15. Diyanet Mushafi

إِلَى وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا **وَجَاعِلُ** الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ

Şekil 16. Fehd Mushafi

ك من الذين كفروا **وجعل** الذين ا


Şekil 17. Topkapı Mushafi

مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا **وَجَاعِلُ** الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ

Şekil 18. Diyanet Mushafi

Yukarıda zikrettiğimiz kelimeler dışında yine fail vezninde olup bu altı kelimenin genel kuralından farklı yazım durumları da söz konusudur. 195. ayette geçen عمل kelimesi Topkapı nüshasında ve Diyanet Mushafi'nda elif ile Fehd Mushafi'nda elif'siz yazılmıştır. İbn Necah bu kelimeyi Âl-i İmrAân suresinde

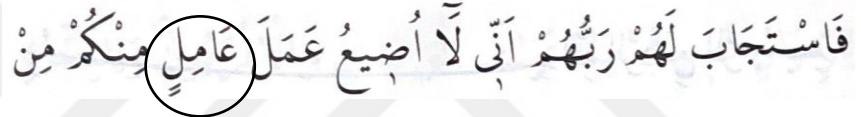
elif'in hazfi ile yazmış ancak En'am suresi 135. ayette ise elifin ispatı ile yazmıştır.²⁰⁸ Dâni ise bu kelime hakkında konuşmamıştır. Âl-i İmrân suresi 26. ayette geçen ملك kelimesi ise Diyanet Mushafı'nda elif ile Topkapı ve Fehd Mushafı'nda elif'siz yazılmıştır. Dâni ve İbn Necah da ittifakla tüm Mushaflarda elif'siz bir şekilde yazıldığını belirtmişlerdir.²⁰⁹ 75. ayette geçen قَتْمَا kelimesi üç mushafta da elif ile resmedilmiştir.



Şekil 19. Fehd Mushafı



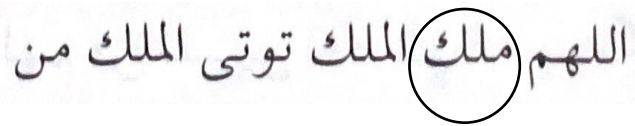
Şekil 20. Topkapı Mushafı



Şekil 21. Diyanet Mushafı



Şekil 22. Fehd Mushafı



Şekil 23. Topkapı Mushafı



Şekil 24. Diyanet Mushafı

²⁰⁸ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 388.

²⁰⁹ Dâni, 1978, 87; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 41.

مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّينَ

Şekil 25. Fehd Mushafi

قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي

Şekil 26. Topkapı Mushafi

لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا

Şekil 27. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 4. ayette geçen الفرقن kelimesi ile 183. ayette geçen بقرين kelimesi Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif'in ispatı ile Topkapı nüshasında elif'in hazfi ile yazılmıştır. İbn Necah bu konuda bir yorumda bulunmazken Dâni فعلان kalıbında olduğu için bu kelimelerin elifin ispatı ile yazılmasını ifade etmiştir.²¹⁰

قَبْلَ هُدَىٰ لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ

Şekil 28. Fehd Mushafi

نَجِيلٍ [٣] مِنْ قَبْلِ هُدَىٰ لِلنَّاسِ لِفُرْقَنِ ٣

Şekil 29. Topkapı Mushafi

هُدَىٰ لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ

Şekil 30. Diyanet Mushafi

اللَّهُ عَهْدَ إِلَيْنَا إِلَّا نُوْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِنَا الْبُرْهَانَ

Şekil 31. Fehd Mushafi

²¹⁰ Dâni, 1978, 51.

يَاتِينَا بِقُرْبَانٍ ۖ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَ

Şekil 32. Topkapı Mushafı

يُقْرَبَانِ ۖ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ

Şekil 33. Diyanet Mushafı

İncelediğimiz surede 24. ayette geçen ایما kelimesi Topkapı nüshasında elif'siz Fehd ve Diyanet Mushafı'nda elif ile yazılmıştır. Dâni bu kelime فعال vezninde olduğu için elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²¹¹ İbn Necah bu surede geçen kelime için yorum yapmamıştır ancak; İbrahim suresi 5. ayette geçen ایم kelimesinin elif'siz ve iki ya veya tek yâ ile yazılmasının daha uygun olduğunu söylemiştir. (Dani de İbrahim 5 için aynı yorumda bulunuyor.) Câsiye suresi 14. ayette geçen ایم kelimesinin ise İbrahim suresindeki yazımın zıddı olacak şekilde elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²¹²

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ

Şekil 34. Fehd Mushafı

لك بانهم قالوا لن تمسنا النار الا ا
يما معدودت وغرهم فى دينهم ما

Şekil 35. Topkapı Mushafı

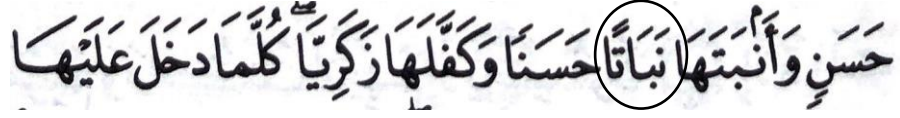
مُعْرِضُونَ ۝۳۳ ذَلِكْ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا

Şekil 36. Diyanet Mushafı

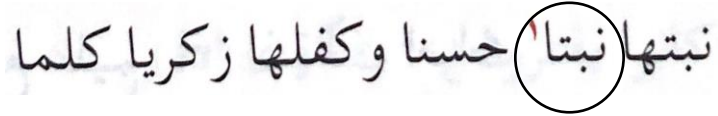
²¹¹ Dâni, 1978, 50.

²¹² İbn Necah, 2002, C. 2, s. 745, C. 4, s. 1114.

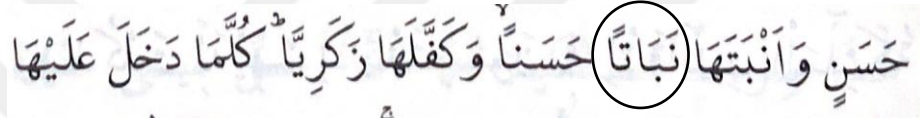
Âl-i İmrân suresi 37. ayette geçen نبتا kelimesi ile 118. ayette geçen خبلا kelimesi Topkapı nüshasında elif'siz Fehd ve Diyanet Mushafı'nda elif ile yazılmıştır. Dâni فعال kalıbında olan bu iki kelimenin elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²¹³ İbn Necah ise herhangi bir yorum yapmamıştır.



Şekil 37. Fehd Mushafı



Şekil 38. Topkapı Mushafı



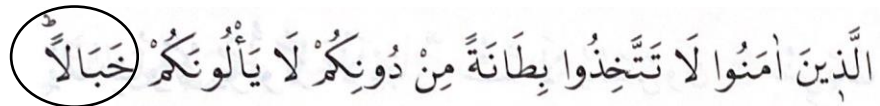
Şekil 39. Diyanet Mushafı



Şekil 40. Fehd Mushafı



Şekil 41. Topkapı Mushafı

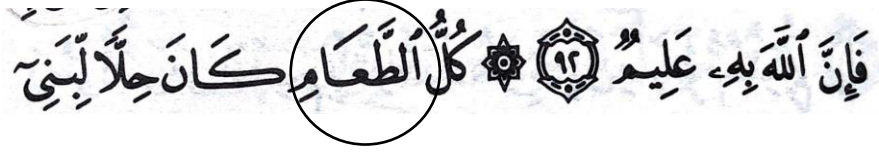


Şekil 42. Diyanet Mushafı

Âl-i İmrân suresi 93. ayette geçen الطعم kelimesi Topkapı nüshasında elif'in hazfi ile Fehd ve Diyanet Mushafı'nda elifin ispatı ile yazılmıştır. Dâni elif ile

²¹³ Dâni, 1978, 50.

yazılmasını söylemiştir.²¹⁴ İbn Necah da geçtiği her yerde elif'in ispatı ile resmedilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²¹⁵



Şekil 43. Fehd Mushafi



Şekil 44. Topkapı Mushafi




Şekil 45. Diyanet Mushafi

فعال vezninde olup bu 3 kelimenin genel kuralına aykırı yazılmış kelimeler de vardır. Âl-i İmrân suresi 185. ayette geçen متع kelimesi ile 77. ayette geçen خلق kelimesi Topkapı ve Diyanet Mushafi'nda elif ile Fehd Mushafi'nda elif'siz yazılmıştır. Dâni bu iki kelimenin elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²¹⁶ İbn Necah ise elif'siz yazılmasını ifade etmiştir.²¹⁷ Fehd Mushafi bu görüşü tercih etmiştir. Âl-i İmrân suresi 138. ayette geçen بين kelimesi üç mushafta da elif ile resmedilmiştir. Dâni kelimenin elif ile yazılması gerektiğini söylerken²¹⁸ İbn Necah kelime hakkında yorum yapmamıştır.



Şekil 46. Fehd Mushafi



Şekil 47. Topkapı Mushafi

²¹⁴ Dâni, 1978, 50.

²¹⁵ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 146, 247.

²¹⁶ Dâni, 1978, 50.

²¹⁷ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 120, 258.

²¹⁸ Dâni, 1978, 50.

فَارْزُومَا الْحَيُوءُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ١٨٥ لَتُبْلُونَ

Şekil 48. Diyanet Mushafi

خَلَقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ

Şekil 49. Fehd Mushafi

قليلًا أولئك لا خلاق لهم في الآخرة

Şekil 50. Topkapı Mushafi

قَلِيلًا أُولَئِكَ لَا خَلَقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ

Şekil 51. Diyanet Mushafi

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ١٣٨

Şekil 52. Fehd Mushafi

كان عقبه المكذبين [١٣٧] هذا بيان

Şekil 53. Topkapı Mushafi

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ١٣٨ وَلَا

Şekil 54. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 37. ayette geçen المحرب kelimesi Topkapı nüshasında elifsiz Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif ile yazılmıştır. Dâni kelimenin مفعال vezninde olmasından dolayı elif'in ispatı ile yazılmasını ifade etmiştir.²¹⁹

²¹⁹ Dâni, 1978, 50.

زَكْرِيَّا الْمِحْرَابِ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا

Şekil 55. Fehd Mushafi

دخل عليها زكريا المحراب وجد

Şekil 56. Topkapı Mushafi

زَكْرِيَّا الْمِحْرَابِ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا

Şekil 57. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 167. ayette geçen قتلا kelimesi Topkapı nüshasında elif'in hazfi ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elifin ispatı ile yazılmıştır. Dâni'فعال vezninde olan bu kelimenin elif ile yazılmasını söylemiştir.²²⁰ İbn Necah bu kelimenin isim olarak geldiği her yerde elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²²¹

أَوْادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ

Şekil 58. Fehd Mushafi

نعلم قتلا لا تبعنكم هم للكفر يو

Şekil 59. Topkapı Mushafi

أَوْادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ

Şekil 60. Diyanet Mushafi

İncelediğimiz surede الجمعن kelimesi iki yerde farklı bir şekilde geçmektedir. 155. ayette الجمعن kelimesi üç mushafta da elif ile yazılmıştır. 166. ayette ise Topkapı nüshasında elifin hazfi ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif'in ispatı ile

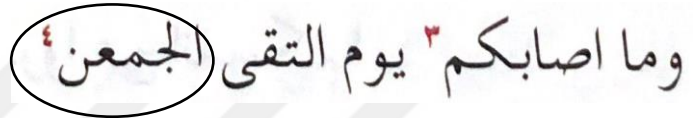
²²⁰ Dâni, 1978, 50.

²²¹ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 266, 365.

yazılmıştır. Dâni göre tesniyeyi ifade eden bu elif hafzedilerek yazılmalıdır.²²² İbn Necah incelediğimiz surede kelimenin geçtiği ilk yerde elif ile yazılması gerektiğini ifade etmiştir. İkincisinde ise yorum yapmamıştır. Ancak Enfal ve Şuara surelerinde bu kelimelerle ilgili olarak kimi mushaflarda elif ile kimi mushaflarda elif'siz yazıldığını söylemiştir.²²³ İbn Necah Bakara suresi 101. ayette geçen tesniye elifiyle ilgili açıklamada bulunurken²²⁴ ihtiyari görüşünü, tesniye olan elifin yazıda resmedilmesi olarak belirtmiştir.²²⁵



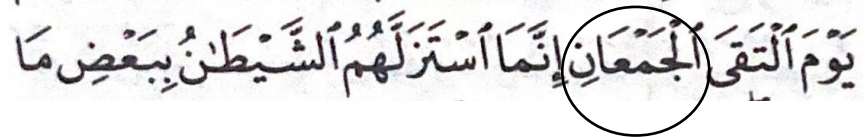
Şekil 61. Fehd Mushafi



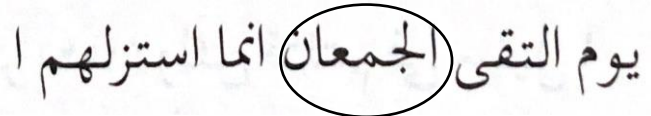
Şekil 62. Topkapı Mushafi



Şekil 63. Diyanet Mushafi



Şekil 64. Fehd Mushafi



Şekil 65. Topkapı Mushafi



²²² Dâni, 1978, 26.

²²³ İbn Necah, 2002, C. 3, s. 601; C. 4, s. 927.

²²⁴ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 189; C. 3, s. 601.

²²⁵ İbn Necah, 2002, C. 3, s. 601.

Şekil 66. Diyanet Mushafı

Yukarıda belirttiğimiz gibi tesniye şeklinde olan ve 122. ayette geçen طائفتن kelimesi Topkapı'da elif'siz Fehd ve Diyanet Mushaf'ında elif ile yazılmıştır. Dâni tesniyeyi ifade eden elifin hazfedilmesi gerektiğini söylerken²²⁶ İbn Necah kimi Mushaflarda elif ile kimi Mushaflarda elif'siz yazıldığını ancak tercih ettiği görüşün birincisi olduğunu ifade etmiştir.²²⁷

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى

Şekil 67. Fehd Mushafı

طائفتن! منكم ان تفشلا والله وليهما

Şekil 68. Topkapı Mushafı

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ

Şekil 69. Diyanet Mushafı

Âl-i İmrân suresi 17. ayette geçen بالاسحر kelimesi Topkapı nüshasında elifsiz Fehd ve Diyanet Mushafı'nda elif ile yazılmıştır. Dâni kelimeye ziyade olarak gelen elifin resmedilmesi gerektiğini söylemiştir.²²⁸ İbn Necah da elif ile yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁹ Aynı şekilde Âl-i İmrân suresi 52. ayette geçen انصري kelimesi, 84. ayette geçen الاسبط kelimesi ve 195. ayette geçen هجروا kelimesi Topkapı nüshasında elif'siz Fehd ve Diyanet Mushafı'nda elif ile yazılmıştır. Dâni kelimeye ziyade olarak gelen elifin resmedilmesi gerektiğini söylerken²³⁰ İbn Necah bu kelimelerin geçtikleri her yerde elif ile yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²³¹

²²⁶ Dâni, 1978, 26.

²²⁷ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 365.

²²⁸ Dâni, 1978, 50.

²²⁹ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 334.

²³⁰ Dâni, 1978, 50.

²³¹ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 348, 212, 168.

وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهْدَ

Şekil 70. Fehd Mushafi

..... والمستغفرين بالاسحر [١٧] شهد

Şekil 71. Topkapı Mushafi

وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهْدَ اللَّهُ أَنَّهُ

Şekil 72. Diyanet Mushafi

أَنْصَارُ اللَّهِ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

Şekil 73. Fehd Mushafi

الحواريون نحن انصر الله امنا بالله

Şekil 74. Topkapı Mushafi

نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

Şekil 75. Diyanet Mushafi

الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْخَوَارِيُّونَ نَحْنُ

Şekil 76. Fehd Mushafi

لكفر قال من انصرى الى الله قال

Şekil 77. Topkapı Mushafi

الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْخَوَارِيُّونَ

Şekil 78. Diyanet Mushafi

وَأِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ

Şekil 79. Fehd Mushafi

سِحْقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ

Şekil 80. Topkapı Mushafi

وَأِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ

Şekil 81. Diyanet Mushafi

ذَكَرَ أَوْ أَنْتِ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا

Şekil 82. Fehd Mushafi

هَاجَرُوا^١ وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيرِهِمْ وَأُودِ

Şekil 83. Topkapı Mushafi

ذَكَرَ أَوْ أَنْتِ بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا

Şekil 84. Diyanet Mushafi

Al-i İmran suresi 75. Ayette geçen بَقَطْرَ kelimesi Topkapı nüshasında elifsiz Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif ile yazılmıştır. Dâni kelimeye ziyade olarak gelen elifin resmedilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³² İbn Necah da فَعْلَالِ vezninde olan bu kelimenin elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²³³

²³² Dâni, 1978, 51.

²³³ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 354.

الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ

Şekil 85. Fehd Mushafi

ومن اهل الكتب من ان تامنه بقنطرا

Şekil 86. Topkapı Mushafi

تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ

Şekil 87. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 75. Ayette geçen بدینر kelimesi Topkapı nüshasında elif'siz Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif ile yazılmıştır. Dâni kelimeye ziyade olarak gelen elifin resmedilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³⁴ İbn Necah da فعال vezninde olan bu kelimenin elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²³⁵

يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا

Şekil 88. Fehd Mushafi

يوده اليك ومنهم من ان تامنه بدينر

Şekil 89. Topkapı Mushafi

تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ

Şekil 90. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 64. ayette geçen اربيا, 67. ayette geçen نصرنيا, 118. ayette geçen بطنة, 119. ayette geçen الانمل, 140. ayette geçen ندولها, 147. ayette geçen مضجعهم, 154. ayette geçen شورهم, 159. ayette geçen اقدمنا, 148. ayette geçen اسرفنا ve 198. ayette geçen الاببر, 200. ayette geçen صبروا ve ربطوا kelimeleri Topkapı

²³⁴ Dâni, 1978, 51.

²³⁵ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 354.

nüshasında elifsiz Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif ile yazılmıştır. Bu kelimeler hakkında İbn Necah sukut etmiştir. Dâni ise kelimelere ziyade olarak gelen elifin resmedilmesi gerektiğini söylemiştir.²³⁶

بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا

Şekil 91. Fehd Mushafi

بعضنا بعضاً (ارببا) من دون الله فان تو

Şekil 92. Topkapı Mushafi

بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا

Şekil 93. Diyanet Mushafi

لَتَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ

Şekil 94. Fehd Mushafi

ن [٦٦] ما كان ابراهيم يهوديا ولا نصرانيا^٣

Şekil 95. Topkapı Mushafi

﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ

Şekil 96. Diyanet Mushafi

ءَامِنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْتُونَكُمْ خَبَالًا

Şekil 97. Fehd Mushafi

²³⁶ Dâni, 1978, 51.

منوا لا تتخذوا بطنه من دونكم

Şekil 98. Topkapı Mushafi

الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا

Şekil 99. Diyanet Mushafi

وَإِذَا الْقَوْمُ قَالَوْا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمْ الْأَنَامِلَ

Şekil 100. Fehd Mushafi

ذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمْ الْأَنَامِلَ مِنْ

Şekil 101. Topkapı Mushafi

عَلَيْكُمْ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ

Şekil 102. Diyanet Mushafi

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَّوِلْهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ

Şekil 103. Fehd Mushafi

لَا يَمُودُ نُدَّوِلْهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ

Şekil 104. Topkapı Mushafi

الْأَيَّامُ نُدَّوِلْهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

Şekil 105. Diyanet Mushafi

إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ

Şekil 106. Fehd Mushafi

بِنَا وَإِسْرَفَنَا^٣ فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْد

Şekil 107. Topkapı Mushafi

قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا

Şekil 108. Diyanet Mushafi

أَقْدَامَنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَعَانَّهُمُ اللَّهُ

Şekil 109. Fehd Mushafi

بِنَا وَإِسْرَفَنَا^٣ فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْد

مَنَا^٤ وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ [١٤٧]

Şekil 110. Topkapı Mushafi

قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا

Şekil 111. Diyanet Mushafi

فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ

Şekil 112. Fehd Mushafi

عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ^٤ فِي الْأَمْرِ

Şekil 113. Topkapı Mushafi

حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ **وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ**

Şekil 114. Diyanet Mushafi

فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ **إِلَى مَضَاجِعِهِمْ**

Şekil 115. Fehd Mushafi

عليهم القتل الى **مضجعهم** وليبتلى

Şekil 116. Topkapı Mushafi

بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ **إِلَى مَضَاجِعِهِمْ**

Şekil 117. Diyanet Mushafi

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً **نُعَاسًا يَغُشِّي طَائِفَةً**

Şekil 118. Fehd Mushafi

عليكم من بعد الغم امنة **نعسا** يغشى

Şekil 119. Topkapı Mushafi

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً **نُعَاسًا** يَغُشِّي طَائِفَةً

Şekil 120. Diyanet Mushafi

نَزُلًا مِّن عِنْدِ اللَّهِ وَمَاعِنَدَ اللَّهِ خَيْرٌ **لِّلْأَبْرَارِ** **﴿١٩٨﴾** وَإِن مِّن

Şekil 121. Fehd Mushafi

الله خير **(للابرر)** [١٩٨] وان من اهل الكتب

Şekil 122. Topkapı Mushafi

اللَّهُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

Şekil 123. Diyanet Mushafi

وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

Şekil 124. Fehd Mushafi

يها الذين امنوا اصبروا وصابرو
اوربطوا واتقوا الله لعلكم

Şekil 125. Topkapı Mushafi

اصبروا وصابرو ورابطوا واتقوا الله لعلكم تفلحون ﴿٢٠٠﴾

Şekil 126. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 111. ayette geçen الابر kelimesi Topkapı nüshasında elif'siz Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elifin ispatı ile yazılmıştır. Dâni kelimenin geçtiği her yerde elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²³⁷ İbn Necah bu kelimenin geçtiği Enfal 50, Haşr 12 ve Ahzab 15. ayetlerde açıklama yapmıştır. Diğer yerlerde yorum yapmamıştır. Buna göre elif lam takısı alıp marife şeklinde bulunursa (Haşr 12, Enfal 50) veya muzaf halinde olursa elifin ispatı ile yazılması gerekir.²³⁸

وَإِنْ يُقَاتِلُواكُمْ يُولُوكُمْ الَّا ذَبَارًا ثُمَّ لَا يُنصرون ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ

Şekil 127. Fehd Mushafi

²³⁷ Dâni, 1978, 51.

²³⁸ İbn Necah, 2002, C. 3, s. 606; C. 4, s. 999, 1137, 1196.

لا اذى وان يقتلوكم يولوكم (ال) ثم لا ينصرون [١١١] ضربت عليهم (دبر)

Şekil 128. Topkapı Mushafi

يُقَاتِلُوكُمْ يُولُوكُمُ (الْأَدْبَارُ) ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ

Şekil 129. Diyanet Mushafi

A1-i İmrân suresi 22. ayette geçen اعلمهم kelimesi üç mushafta da elif'siz yazılmıştır. Dâni kelimeye ziyade olarak gelen elifin resmedilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³⁹ İbn Necah ise elif'in hazfi ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²⁴⁰ Fehd Mushafi İbn Necah'ın görüşünü tercih etmiştir.

بِعَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتِ أَعْمَالُهُمْ

Şekil 130. Fehd Mushafi

حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا

Şekil 131. Topkapı Mushafi

أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

Şekil 132. Diyanet Mushafi

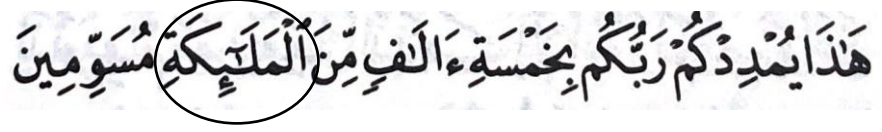
Âl-i İmrân suresi 125. ayette geçen الملائك kelimesi Topkapı nüshasında elif ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif'siz yazılmıştır. Ancak Topkapı nüshasında elif'siz olarak yazılmış halleri de mevcuttur.²⁴¹ Dâni bu konuyu mushafların ittifak ettiği kısımda ele almış ve lam harfinden sonra elifin hazfedilmesi gerektiğini

²³⁹ Dâni, 1978, 51.

²⁴⁰ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 213.

²⁴¹ Bkz: Al-i İmran suresi 42. 80. ve 88. ayetler.

söylemiştir.²⁴² İbn Necah da kelime ister marife ister nekre olsun elif'in hazfi ile yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁴³



Şekil 133. Fehd Mushafı



Şekil 134. Topkapı Mushafı



Şekil 135. Diyanet Mushafı

Âl-i İmrân suresi 102. ayette geçen تَقْتَهُ kelimesi Topkapı nüshasında elif'siz Fehd ve Diyanet Mushafı'nda elif ile yazılmıştır. Bu kelime aynı surede 28. ayette de geçmektedir. Her üç mushafta da yâ ile yazılmıştır. Dâni bu kelimedeki ihtilafın olduğunu belirtir. 102. ayette geçen kelimenin bazı mushaflarda elif ile yazıldığını bazı mushaflarda da elif'siz yazıldığını görmüştür. Irak Mushaflarında da yâ'nın yazılmadığını ifade etmiştir.²⁴⁴ İbn Necah da aynı şekilde kelimenin hem elif'li hem de elif'siz yazımına şahit olduğunu ve kâtibin bu konuda muhayyer olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁵ 28. ayette geçen kelime için de Dâni bu kelimenin Irak Mushaflarında ya ile yazıldığını söylemiştir.²⁴⁶ İbn Necah ise burada yorum yapmamıştır. Bu kelimedeki ihtilaf Irak Mushaflarına dayanmaktadır. Çünkü Irak ehli 28. ayette geçen kelimenin yâ ile 102. ayette geçen kelimenin ise yâ'sız olarak yazılacağına ittifak etmiştir.²⁴⁷

²⁴² Dâni, 1978, 25.

²⁴³ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 215.

²⁴⁴ Dâni, 1978, 103.

²⁴⁵ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 360.

²⁴⁶ Dâni, 1978, 20.

²⁴⁷ Dâni, 1978, 103.

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ

Şekil 136. Fehd Mushafi

الذين آمنوا اتقوا الله حق تقته

Şekil 137. Topkapı Mushafi

الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسَامُونَ

Şekil 138. Diyanet Mushafi

تَقِيَّةٌ وَيَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ قُلْ

Şekil 139. Fehd Mushafi

الا ان تتقوا منهم تقية ويحذركم الله

Şekil 140. Topkapı Mushafi

أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تَقِيَّةً وَيَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

Şekil 141. Diyanet Mushafi

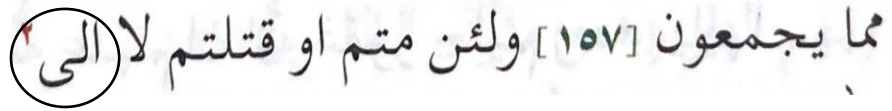
Âl-i İmrân suresi 158. ayette geçen لالى kelimesi Topkapı nüshasında ziyade elif ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda ise elif ziyade olmadan yazılmıştır. Dâni bu konuya *Mukni*' kitabında değinmemiştir. *Muhkem* de ise bu kelimenin eski Irak Mushaflarında ziyade elif ile yazımına rastlamadığını ancak ziyade elif ile yazılan Mushafların Medine ehlinin eski Mushaflarına dayandırılabilceğini ifade etmiştir.²⁴⁸ İbn Necah ise konuyu "lâm ve kat' hemzesinden sonra elifin ziyade kılınması" başlığı altında ele almıştır. Buna göre Âl-i İmrân suresi 3/158 ve Saffat 38/68'deki لالى kelimesi Tevbe 9/47'deki لاوضع kelimesi Neml 27/21'deki لاذبحنه kelimesi, Ahzab 33/14'deki لاتوها kelimesinin Haşr 59/13'deki لانتم kelimesinin

²⁴⁸ Şerşal, 2002, C. 2, s. 379.

elif'in ziyadesiyle yazıldığı yönünde bilgiler bulunduğunu ifade etmiştir. Bu bilgilerden sonra da beş kelimenin elif'siz yazılmasını tercih ettiğini ancak Neml 27/21'deki لا اذبحنه kelimesinin mushafların icmâsına dayanarak elif ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²⁴⁹



Şekil 142. Fehd Mushafi

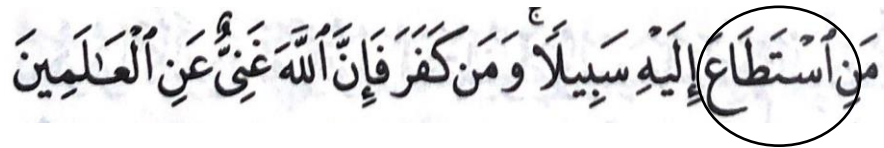


Şekil 143. Topkapı Mushafi



Şekil 144. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 97. ayette geçen استطع, 168. ayette geçen اطعونا kelimesi ile 188. ayette geçen بمفزة kelimesi Topkapı nüshasında elif'siz Fehd ve Diyanet Mushaf'ında elif ile yazılmıştır. Dâni kelimelerin elif ile yazılması ifade etmiştir. Çünkü kelimelerdeki elifin aslının vav olduğunu ancak vavdan elife bir değişim olduğunu söylemiştir.²⁵⁰ İbn Necah üç kelime hakkında yorum yapmamıştır. Ancak استطعوا kelimesinde elifin hazfedilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁵¹



Şekil 145. Fehd Mushafi



Şekil 146. Topkapı Mushafi

²⁴⁹ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 379.

²⁵⁰ Dâni, 1978, 51.

²⁵¹ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 267.

دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ

Şekil 147. Diyanet Mushafi

وَقَعَدُوا لَوْ اطَّاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَأْ وَأَعَنْ أَنْفُسِكُمْ

Şekil 148. Fehd Mushafi

خونهم وقعدوا لو اطعون¹ ما

Şekil 149. Topkapı Mushafi

وَقَعَدُوا لَوْ اطَّاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَأْ وَأَعَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ

Şekil 150. Diyanet Mushafi

بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ

Şekil 151. Fehd Mushafi

ا فلا تحسبنهم بمفزة² من العذاب و

Şekil 152. Topkapı Mushafi

تَحَسَبْتَهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ

Şekil 153. Diyanet Mushafi

استكنوا kelimesi 146. ayette geçen ازدوا kelimesi 173. ayette geçen فزدهم kelimesi ile 178. ayette geçen ليزدوا kelimesi Topkapı nüshasında elifsiz Fehd ve Diyanet Mushaf'ında elif ile yazılmıştır. Dâni kelimelerin elif ile yazılması ifade etmiştir. Çünkü kelimelerdeki elif'in aslının yâ olduğunu ancak yâ'dan elife bir değişim olduğunu söylemiştir.²⁵² İbn Necah فزدهم

²⁵² Dâni, 1978, 51.

kelimesinin elif ile yazılması gerektiğini söylerken²⁵³ diğer kelimeler hakkında yorum yapmamıştır.

كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ (ازدادوا) كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ

Şekil 154. Fehd Mushafi

ثم (ازددوا) كفرالمن تقبل توبتهم

Şekil 155. Topkapı Mushafi

بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ (ازدادوا) كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَأُولَئِكَ

Şekil 156. Diyanet Mushafi

أَنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ (ليزدادوا) إِثْمًا

Şekil 157. Fehd Mushafi

لأنفسهم إنما نملئ لهم (ليزدادوا) ما
٢١ اثمًا ولهم عذاب مهين [١٧٨] ما كا

Şekil 158. Topkapı Mushafi

أَنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ (ليزدادوا) إِثْمًا

Şekil 159. Diyanet Mushafi

وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ

Şekil 160. Fehd Mushafi

²⁵³ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 92.

سبيل الله وما ضعفوا وما استكنوا^٢

Şekil 161. Topkapı Mushafi

استكانوا^{١٤٦} والله يحب الصابرين^{١٤٦} وما كان قولهم إلا أن

Şekil 162. Diyanet Mushafi

فزادهم إيماناً وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل^{١٧٣}

Şekil 163. Fehd Mushafi

جمعوا لكم فاخشوهم فزدهم

Şekil 164. Topkapı Mushafi

فزادهم إيماناً وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل^{١٧٣}

Şekil 165. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 4. ayette geçen ذوا kelimesi Topkapı nüshasında elif ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif'siz yazılmıştır. Dâni muzaf müfred ismin alameti olan vav'dan sonra gelen elifin hazfedilmesi gerektiğini söylemiştir.²⁵⁴ İbn Necah da aynı yorumda bulunmuştur.²⁵⁵

عذاب شديد^٤ والله عزيز ذوا^٤ وإن الله لا يخفى عليه

Şekil 166. Fehd Mushafi

عذاب شديد ذوا^٤

Şekil 167. Topkapı Mushafi

²⁵⁴ Dâni, 1978, 36.

²⁵⁵ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 82, 375.

شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ

Şekil 168. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 96. ayette geçen مبركا kelimesi Topkapı nüshasında elifsiz Fehd ve Diyanet Mushafi'nda elif ile yazılmıştır. Dâni تعلقى kelimesinde olduğu gibi bu kelimenin de elifsiz yazılması gerektiğini söylemiştir.²⁵⁶ İbn Necah da elifsiz yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁵⁷ Buna rağmen Fehd Mushafi elif ile yazmayı tercih etmiştir.

بِبَكَّةٍ مَبْرَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامٌ

Şekil 169. Fehd Mushafi

بِبَكَّةٍ مَبْرَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ [٩٦] فِيهِ

Şekil 170. Topkapı Mushafi

الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةٍ مَبْرَكًا

Şekil 171. Diyanet Mushafi

Cemi müennes salim kalıbında olan kelimeler genellikle Topkapı ve Fehd Mushafi'nda elif olmadan Diyanet Mushafi'nda elif ile yazılmıştır. Örneğin Âl-i İmrân suresi 7, 41, 58, 97, 101, 108, 113, 164, 190. ayetlerde geçen آيت kelimesiyle 24. ayette geçen معدودت kelimesi Topkapı ve Fehd Mushafi'nda elifin hazfiyle Diyanet Mushafi'nda elif ile yazılmıştır. Dâni²⁵⁸ ve İbn Necah²⁵⁹ cemi müennes salim kalıbında olan kelimelerin elifin hazfiyle yazılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dâni آيت kelimesiyle ilgili olarak sadece iki yerde (Yunus 10/15-21) elif ile yazılması gerektiği bilgisini aktarmıştır.²⁶⁰ Âl-i İmrân suresi 15, 136, 195 ve 198. ayette geçen جنت kelimesi ise Topkapı ve Diyanet Mushafi'nda elif ile Fehd

²⁵⁶ Dâni, 1978, 26.

²⁵⁷ İbn Necah, 2002, C. 4, s. 905.

²⁵⁸ Dâni, 1978, 30.

²⁵⁹ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 32.

²⁶⁰ Dâni, 1978, 28.

Mushafi'nda elif'in hazfiyle yazılmıştır. Dâni ve İbn Necah bu kelimenin elif'in hazfiyle yazılması gerektiğini söylemişlerdir.²⁶¹

الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ

Şekil 172. Fehd Mushafi

آيَاتٌ

Şekil 173. Topkapı Mushafi

آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي

Şekil 174. Diyanet Mushafi

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهم

Şekil 175. Fehd Mushafi

بِمَا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهم فِي دِينِهِمْ مَا

Şekil 176. Topkapı Mushafi

مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهم فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتُرُونَ ﴿٢١﴾ فَكَيْفَ

Şekil 177. Diyanet Mushafi

أَوْ نَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكَ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ

Şekil 178. Fehd Mushafi

²⁶¹ Dâni, 1978, 30; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 32, 107, 333, 388, 389; C.3, s. 456, 466; C. 4, s. 1135.

ا عند ربهم جنات تجرى من تحتها الانهر

Şekil 179. Topkapı Mushafı

جَنَاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ

Şekil 180. Diyanet Mushafı

İncelediğimiz suredeki kelimeler genellikle kelime ortasındaki elif'in hazfi ve ispatı ile ilgilidir diyebiliriz. Maşalı kelime ortasındaki med harfi elifin hazfinin, Arap yazısına kaynaklık ettiği düşünülen Nabâtî yazı ile İslam öncesi dönem Arap yazısının da temel karakteristiğinin olduğunu ifade edip bu durumun, Mushaf imlasında med harfi elifin kimi zaman ispatı kimi zaman da hazfi tarzında gerçekleşen bu yazım özelliğini açıkladığını düşünmektedir. Çünkü burada aslolan kelime ortasındaki elifin hazfidir. Bu durumda sorgulanması gereken elifin isbat nedenidir.²⁶²

Elifin ispatıyla ilgili Sicistanî'nin Yezîd el-Farisi'den rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayete göre Haccac, Ubeydullah b. Ziyâd'ın mushafa iki bin harf ilavede bulunduğunu bildirilince Ubeydullah'a bu işi kimin yaptırdığını sorar ve bu kişinin Yezîd el-Farisi olduğu öğrenir. Bunun üzerine Haccac Yezîd'i hesaba çeker. Yezîd kendisinin Haccac gibi, Basra tarzı bir şehirde dünyaya gelmediği yönünde bir savunma yapınca Haccac onu haklı bulur ve serbest bırakır. Yezîd'in savunmada kullandığı sözler onun şehirde doğup büyümesine bağlı olarak Arap diline çok vakıf olmadığını dolayısıyla da mushafı, asli imlasıyla okumada zorlandığını gösterir. Rivayetin devamında Ubeydullah'ın yaptığının mushaf imlasında yazı itibarıyla gösterilmemiş olan kelime ortasındaki uzun fethaları belirten elifleri ilave etmekten ibaret olduğu bilgisi geçmektedir.²⁶³

Elifin ziyade olarak konulmasının zaman olarak tespiti hakkında net bir şey söylemek zor olacaktır. Yukarıdaki rivayet hicri birinci asrın sonlarında gerçekleşmiştir. Yine Tayyar Altıkulaç'ın konuyla ilgili açıklamaları Hicri 353'ten (964) önce olduğunu bizlere göstermektedir. Şöyle ki Altıkulaç Arap olmayan

²⁶² Maşalı, 2015, 193.

²⁶³ Maşalı, 2015, 295.

okuyuculara kolaylık olsun diye elif vs. ilavelerin ilk defa Aliyyü'l-kari tarafından yapıldığını ve bunun Türk-Osmanlı coğrafyasıyla sınırlı olduğunu zannettiğini ancak son dönemlerde eline geçen Muhallesî Mushaf nüshası'nın Aliyyü'l-kari'den asırlar önce içinde ziyade elifleri barındırdığını ifade etmiştir.²⁶⁴



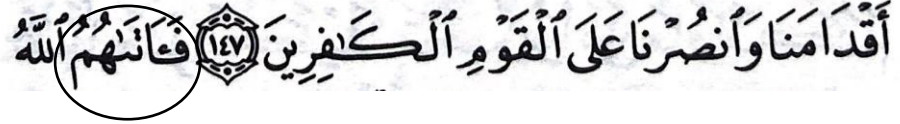
Resim 1. Muhallesî Mushafı

2.2. MED HARFİ ELİFİN YA OLARAK YAZILMASI

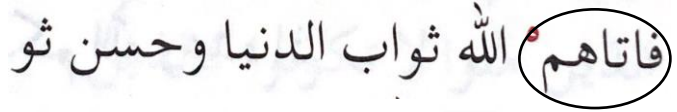
Âl-i İmrân suresi 148. ayette geçen فاتاهم kelimesi Topkapı nüshasında elif ile Fehd ve Diyanet Mushafı'nda yâ ile yazılmıştır. Dâni bütün mushafların ister isim ve ister fiil olsun zevatu'l yâ olan kelimelerde, imale de göz önünde bulundurularak uzun fethanın yâ olarak yazılması üzerine ittifak ettiğini ifade

²⁶⁴ Altıkulaç, 2017, 6.

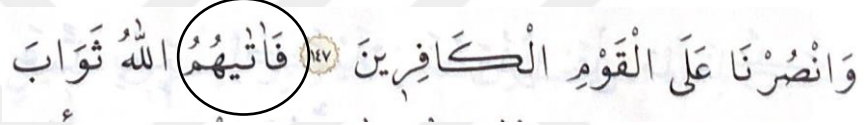
etmiştir. Kısaca Dâni kelimeyi açıklarken kelimenin aslında yanın mevcut olduğunu ve her ne şekilde yazılırsa yazılsın bu kelimedede yanın olacağını vurgulamıştır.²⁶⁵ İbn Necah da ya ile yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁶⁶ Her iki âlim uzun fethanın ya olarak yazılmasının amacının imaleyi ve kelimenin aslını belirtmeye yönelik olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁷



Şekil 181. Fehd Mushafi

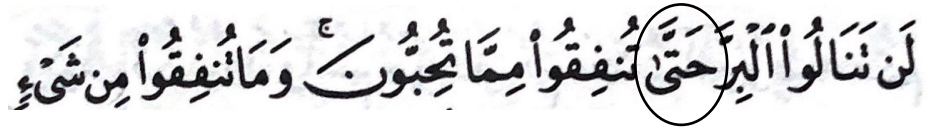


Şekil 182. Topkapı Mushafi



Şekil 183. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresi 92, 152, 179 ve 183. ayetlerinde geçen حتا kelimesi Topkapı nüshasında elif ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda ya ile olarak yazılmıştır. Dâni çoğunluğun ya ile yazdığını ancak bazı mushaflarda elif'li yazımını gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Ebu Amr'ın elif'li yazımın İmam Mushafa muhalif bir yazım olduğunu bu nedenle pek kullanılmayan bir yazım olduğunu aktaran rivayeti ile Eyüp'ün Saîd b. Zeyd'e elifi ya şeklinde yazması gerektiğini söyleyen rivayeti de eklemiştir.²⁶⁸ İbn Necah da ya ile yazılması gerektiğini söylemiştir.²⁶⁹



Şekil 184. Fehd Mushafi

²⁶⁵ Dâni, 1978, 68.

²⁶⁶ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 373.

²⁶⁷ Dâni, 1978, 68; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 373.

²⁶⁸ Dâni, 1978, 71.

²⁶⁹ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 77.

حتا تنفقوا مما تحبون وما تنفقوا من

Şekil 185. Topkapı Mushafi

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ

Şekil 186. Diyanet Mushafi

Âl-i İmrân suresinde otuz bir yerde geçen على kelimesi Topkapı nüshasında elif ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda ya ile yazılmıştır. Dâni çoğunluğun yâ ile yazdığını ancak bazı mushaflarda elifli'i yazımını gördüğünü ifade etmiştir.²⁷⁰ İbn Necah da ya ile yazılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca İbn Necah kelimedeki uzun fethanın ya olarak yazılış nedenini bu kelimenin hem harf hem fiil olarak kullanılmasına ve bunların bir karışık oluşturacağına dayandırmaktadır.²⁷¹ Ancak bu kabul edilebilir bir açıklama değildir zira ayetin lafzi yapısından ve söz akışından bu kelimenin harfi cer mi yoksa başka kelime mi olduğu anlaşılmaktadır.²⁷² Maşalı, Mekki b. Ebi Talip'in şöyle söylediğini belirtmektedir: Bu kelime ya asıllı değildir. Bununla birlikte ya ile yazılmasının sebebi, kendisine bir zamir bittiğinde elifin telaffuz itibariyle ya'ya dönüşüyor oluşudur.²⁷³

مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦٦﴾ تُولِجُ النَّيْلَ

Şekil 187. Fehd Mushafi

وتدل من تشاء بيدك الخير انك علا كل

Şekil 188. Topkapı Mushafi

وَتُدِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦٦﴾ تُولِجُ

Şekil 189. Diyanet Mushafi

²⁷⁰ Dâni, 1978, 71.

²⁷¹ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 77.

²⁷² Maşalı, 2015, 199.

²⁷³ Maşalı, 2015, 200.

Âl-i İmrân suresinde dokuz yerde geçen باييت kelimesi Topkapı nüshasında iki yâ ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda tek yâ ile resmedilmiştir. Bazı Mushaflarda iki yâ ile yazılmıştır. Bazı Mushaflarda da tek ya ile yazılmıştır ve çoğunlukla da bu şekilde resmedilmiştir.²⁷⁴ Aslında الاية kelimesinin ilk harfi hemze, ikinci ve üçüncü harfi yâ'dır. Ancak bu konuda nahivciler ihtilaf etmişlerdir. Halil bu kelimenin أمانة kelimesinde olduğu gibi فعلة vezninden olduğunu ve aslının ابييه şeklinde olduğunu ancak ilk yâ'nın kendinden önceki harfin harekesinin de fetha olması sebebiyle elife dönüştüğünü ve kelimenin آية olarak yazıldığını ifade etmiştir. El-Kisai ise kelimenin aslının فاعلة vezninden gelip آيبة şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Ona göre yan yana gelen iki ya hazf veya idğam sebebiyle tek yâ'ya düşürülmüştür. İkbiri ise bu görüşü zayıf bulmuştur. Sibeveyhi, Ahfeş ve Ferra da kelimenin aslının فعلة vezninden gelen آية şeklinde olduğunu ancak birinci ve sakın yâ'nın şeddenin zorluğundan ötürü elif'e dönüştüğünü söylemişlerdir.²⁷⁵

Şekil 190. Fehd Mushafi

Şekil 191. Topkapı Mushafi

Şekil 192. Diyanet Mushafi

2.3. UZUN KESRE'NİN YAZIMI

Uzun kesreyi belirtme amacıyla ya kullanılmıştır. Mushaf hattında yanın özel bir biçimde kullanıldığını görmekteyiz. Zira kimi durumda resim olarak belirtilmekte iken kimi durumda yazıda yer almamaktadır.²⁷⁶

²⁷⁴ Dâni, 1978, 57; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 122.

²⁷⁵ Şerşâl, C. 2, s. 122.

²⁷⁶ Maşalı, 2015, 173.

Kelime ortasındaki uzun kesreyi gösteren yalar resim olarak belirtilmekle birlikte sessiz harf olan ya ile aynı kelime içinde yazıda yan yana geldiğinde yalardan biri resmedilmeyip hafzedilmiştir.²⁷⁷ Âlimler hazfin nedenini aynı resmin yazıda yan yana gelmesinin caiz olmadığını ifade ederek açıklamışlardır. Ve hazfin amacının ihtisar olduğunu belirtmişlerdir. ربانين ve الامين kelimeleri bu duruma örnek gösterilebilir.²⁷⁸ Âlimler hangi yanın düştüğüne dair de yorumda bulunmuşlardır. Dâni med harfi olan yanın hafzedildiğini ifade ederken²⁷⁹ İbn Necah hocasının aksine çoğulluk bildiren yanın hafzedilmiş olabileceğini ifade etmiştir.²⁸⁰ Bu özellikte olmasına rağmen hem uzun kesreyi belirten yanın hem de sessiz harf yanın resim olarak yazıda yer aldığı kelimeler de vardır. Nitekim nushafların tamamında عليين kelimesi çift ya ile yazılmıştır. Bunun yanı sıra yazıda med harfi ya ile sessiz harf yadan sonra bir zamirin gelmesi durumunda da iki ya yazıda belirtilmiştir.²⁸¹

Âl-i İmrân suresi 49. Ayette geçen احيى ve 156. Ayette geçen يحيى kelimeleri Topkapı nüshasında iki ya ile Fehd ve Diyanet Mushafı'nda tek ya ile yazılmıştır. Her iki âlime göre bu kelimeler zamir bitişirse çift yâ ile bitişmezse tek yâ ile yazılmalıdır.²⁸²

Şekil 193. Fehd Mushafı

Şekil 194. Topkapı Mushafı

Şekil 195. Diyanet Mushafı

²⁷⁷ Maşalı, 2015, 173.

²⁷⁸ Dâni, 1978, 55-56.

²⁷⁹ Dâni, 1978, 55.

²⁸⁰ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 152-153.

²⁸¹ Dâni, 1978, 55-56.

²⁸² Dâni, 1978, 56; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 109.

قَتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يَحْيِي وَيُمِيتُ

Şekil 196. Fehd Mushafı

والله يحيى ويميت والله بما

Şekil 197. Topkapı Mushafı

وَمَا قَتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يَحْيِي

Şekil 198. Diyanet Mushafı

يَسْتَحْيِي ve لا يستحي gibi kelimenin sonunda bulunan ikinci yanın kimilerinde sakın kimilerinde harekeli olan bu nitelikte kelimeler mushafta tek ya ile yazılmıştır.²⁸³ Dâni bu kelimelere zamir bitişmediğinden bu kelimelerin tek yâ ile yazılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁸⁴

2.4. HEMZENİN YAZIMI

Mushaf imlasında hemzenin aslı doğrultusunda yazımı ve tahfif ile yazımı olmak üzere iki farklı tarz söz konusudur. İlk yazım tarzına göre hemzenin harekesi ne olursa olsun hemze, aslını ifade eden elif ile gösterilir. Örneğin Abdullah b. Mesud'un mushafında nasb, cer ve ref' halindeki şey' kelimesi شيا şeklinde yestehziun kelimesi de يشتهزون şeklinde yazılmıştır. Ferra hemzenin harekesi doğrultusunda elif vav ve yâ harflerinden biriyle yazılmasının da yaygın olan bir uygulama olduğunu ifade eder.²⁸⁵

İkinci imla tarzı ise hemzenin tahfifiyledir. Temim, Esed, Kays gibi bedevi kabileler hemzeyi tahkik ederken Kureyş'in de içinde bulunduğu Hicazlılar hemzeyi tahfif etmişlerdir. Mushafların istinsahında temel kabul edilen Kureyş lehçesindeki hemzenin yazımı mushafların imlasında hemzenin hangi usule göre yazılacağı konusuna açıklık getirecektir. Buna göre Kureyş lehçesinde hemzenin yazımında tahfifin baz alındığını ifade eden açıklamalar olduğu gibi hemzenin

²⁸³ Maşalı, 2015, 174.

²⁸⁴ Dâni, 1978, 56

²⁸⁵ Maşalı, 2015, 216.

tahkiki ile yazıldığını belirten açıklamalar da mevcuttur. Örneğin Medine kıraat imamı Nafî nebi ve bu kökten türeyen kelimeleri hemzeli telaffuz etmiştir. Dâni de “mushaf imlasında hemzenin yazımında Kureyş lehçesinin tahfifli okuyuşu itibara alınmıştır.” şeklinde kesin bir yargıda bulunmaktan kaçınmıştır. Her iki imla doğrultusunda da yazıldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte konu hakkında mukayesede bulunan Dâni hemzenin yazımında daha ziyade tahfifin itibara alındığını belirtmiştir.²⁸⁶

Kelime başında bulunan hemze, Mushaf imlasında harekesi ne olursa olsun elif ile resmedilmiştir. Bu durumun sebebi kelime başındaki hemzenin tahfifinin mümkün olmaması gösterilmiştir.²⁸⁷ Zira hemze tahfif edilirse sükûna yakın bir hal alacaktır ve sakin bir harfin ifade başı olması mümkün değildir.²⁸⁸ İlk harfi hemze olan kelimenin başına zaid bir harf geldiğinde de elifin resmedilmesi hükmü değişmemektedir. Örneğin لِيَامَمَ ve لَامَهُ kelimelerindeki hemzeler kendilerinden önce zaid harf geldiği halde kelime başı özelliğini kaybetmemişlerdir ve bu nedenle elif olarak resmedilmiştir.²⁸⁹

Aslen kelime sonlarında olmalarına rağmen kendilerinden sonra bir zamir gelen hemzelerin tamamı istisnasız olarak kelime ortasındaki hemzenin hükmünde değerlendirilmiş ve sahip oldukları hareke cinsinden bir med harfiyle gösterilmiştir.²⁹⁰ Buna göre اُولِيَاؤُكُمْ ve اِبْنَاؤُكُمْ örneklerinde olduğu gibi harekesi damme olanlar vav ile; اُولِيَاؤُهُمْ ve اِبْنَاؤُهُمْ örneklerinde olduğu gibi harekesi esre olanlar ise ya ile resmedilmiştir.²⁹¹ Bu iki hemzenin bu şekilde yazılması ibdal veya teshillerinin harekeleri cinsinden bir med harfi yönünde olması sebebiyledir.²⁹² Hemzenin harekesi fetha olduğunda ise yazıda belirtilmemiştir.²⁹³ Bu duruma üç örnek de incelediğimiz surede geçmektedir. 61. ayette geçen اِبْنَانَا ve نَسْنَا kelimeleri ile 175. ayette geçen اُولِيَاهُ kelimesindeki hemze Topkapı nüshasında resmedilmemişken Fehd ve Diyanet Mushafı'nda resmedilmiştir. İbn Necah

²⁸⁶ Maşalı, 2015, 216-217.

²⁸⁷ İbn Necah, 2002, C. 2, 42-43.

²⁸⁸ Dâni, 1978, 66; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 43.

²⁸⁹ Dâni, 1978, 66; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 44.

²⁹⁰ Maşalı, 2015, 224. Bu hemzelerin öncesinde uzun fetha sonrasında ise zamir bulunmaktadır.

Bkz. Dâni, 1978, 66.

²⁹¹ Dâni, 1978, 44; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 301.

²⁹² Dâni, 1978, 44.

²⁹³ Dâni, 1978, 44; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 49.

hemzeden önceki harfin sakin hemzenin ise fetha olması halinde hemzenin resmedilmeyeceğini ifade etmiştir.²⁹⁴ Ancak Fehd Mushafında harekesi fetha olan hemze yazıda belirtilmiştir.



Şekil 199. Fehd Mushafi



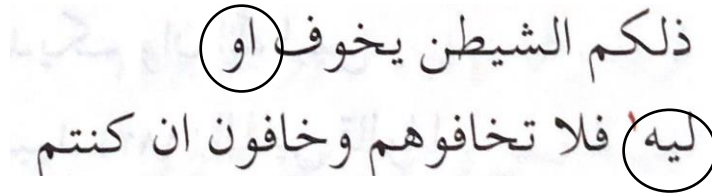
Şekil 200. Topkapı Mushafi



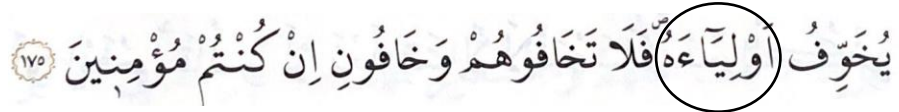
Şekil 201. Diyanet Mushafi



Şekil 202. Fehd Mushafi



Şekil 203. Topkapı Mushafi



Şekil 204. Diyanet Mushafi

Müfred hemzenin çift resimle yazılması bu konuyla ilgili bir diğer husustur. Kelime başındaki müfred hemze, elif-vav, elif-elif ve elif-ya şeklinde çift resimle belirtilmiştir. Kaynaklarda اولو , اولات , اولوكم ve لاصلبكم kelimeleri müfred hemzenin elif-vav şeklinde çift resimle yazımına örnek olarak geçmektedir.²⁹⁵

²⁹⁴ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 49.

²⁹⁵ Dâni, 1978, 59.

Hemzenin elif-elif şeklinde yazıldığı yerler ise Tevbe suresi 10/42'deki لاوضعوا kelimesi ile Neml suresi 27/21'deki لااذبحنه kelimesidir.²⁹⁶ Hemzenin elif-ya şeklinde resmedildiği yerler de Zâriyât 51/48'deki باييد , Kalem 68/6'daki باييم , İbrahim 14/5'teki باييم kelimeleridir. İncelediğimiz surenin 144. Ayetinde geçen ve Enbiya suresi 21/34'deki افين kelimesi de hemzenin elif-ya şeklinde yazımına örnektir.²⁹⁷ Bu kelime Topkapı ve Fehd Mushafı'nda افين Diyanet Mushafı'nda ise افائن şeklinde olup ya ziyadesiyle resmedilmiştir. Dâni ve İbn Necah kelimedede elif'ten sonra yâ'nın resmedilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Her iki âlime göre de elif zaid ise ya hemze suretinde resmedilmiştir yâ zaid ise kendinden önceki elif hemze şeklinde resmedilmiştir. Ve her iki yorum da caizdir.²⁹⁸

Şekil 205. Fehd Mushafı

Şekil 206. Fehd Mushafı

Şekil 207. Diyanet Mushafı

Hemzenin çift resimle gösterilmesi hususunda farklı görüşler ifade edilmiştir. Dâni'ye göre amaç hemzeyi desteklemek ve harekesinin işba' edildiğini işaret etmektir. Bazıları da bu yazımın kırâat farklılıklarını belirtme amacı taşıdığını söylemişlerdir. İbnü'l-Cezerî'ye göre hemzenin çift resimle resmedilmesinin sebebi ise yazımda hemzenin tahfifinin itibara alınmış olumasıdır. Bu yazımların mushaf yazarlarının bir kelimenin yazımında belli bir imla tarzına bağlı kalmamalarının sonucu olduğunu söyleyenler olduğu gibi Mushaf yazarlarının hatalarından kaynaklandığını söyleyenler de olmuştur. Nitekim Ferra ve İbn Haldûn bu görüşü benimsemişlerdir. Onlara göre bu yazımın

²⁹⁶ Dâni, 1978, 51.

²⁹⁷ Dâni, 1978, 53-54.

²⁹⁸ Dâni, 1978, 54; İbn Necah, 2002, C. 2, s. 369.

sebebi yazarların hatalarıdır. Merrâkûşî bu durumu irfânî bir şekilde yorumlamış ve ona göre söz konusu kelimelerdeki anlamsal farklılığının vurgulanması amacıyla hemzeler çift resimle belirtilmiştir. Zeccâc, Zemaşerî, Suyutî hemzenin çift resimle belirtilmesinin sebebini Arap yazısının bir özelliği olarak açıklamışlardır. Onlara göre bu yazım biçimi Arap yazısının bir özelliğidir ve bu özellik Arap yazısına önceki yazılardan intikal etmiştir. Nitekim Zeccac لا اوضعوا ve لا اذبحنه kelimelerinin yazımıyla ilgili açıklamada bulunmuştur. Normalde okunuşları üzerine elifsiz yazılması gerekirken mushafta elif ziyadesiyle yazıldığını çünkü fethanın Arap yazısından evvel elif olarak resmedildiğini ifade etmiştir. Hamed'e göre bu durumun sebebi kelime başındaki hemzelerin önlerine bir harfin ziyade kılınmasıyla birlikte kelime ortası hemzesi hükmünü kazanmasıdır.²⁹⁹

Kat'ı hemzenin harekesinin fetha olması bu konuyla ilgili değineceğimiz son husustur. Al-i İmran suresi 53. ve 57. ayette geçen ائنا ve امنوا kelimeleri ile 33. ve 59. ayette geçen ادم kelimesi Topkapı ve Diyanet Mushafı'nda elif ile yazılmıştır. Fehd Mushafı'ndaysa asli hemze ve zaid bir elifle yazılmıştır. Kelimenin asli harfi olan hemzeden sonra hemzeden ibdal edilmiş ya da zaid olan elif geldiğinde elif tek resimle belirtilir.³⁰⁰ Bu yazımda da Fehd Mushafı Dani ve İbn Necah'ın görüşünü benimsememiştir.

Şekil 208. Fehd Mushafı. Arapça yazı: رَبَّنَا أَمَّنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ. 'أَمَّنَّا' kelimesindeki 'ا' harfi dairesel olarak vurgulanmıştır.

Şekil 208. Fehd Mushafı

Şekil 209. Topkapı Mushafı. Arapça yazı: واشهد باننا مسلمون [٥٢] ربنا امننا بما انزلت. 'امننا' kelimesindeki 'ا' harfi dairesel olarak vurgulanmıştır.

Şekil 209. Topkapı Mushafı

Şekil 210. Diyanet Mushafı. Arapça yazı: رَبَّنَا أَمَّنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ. 'أَمَّنَّا' kelimesindeki 'ا' harfi dairesel olarak vurgulanmıştır.

Şekil 210. Diyanet Mushafı

²⁹⁹ Maşalı, 2015, 234.

³⁰⁰ İbn Necah, 2002, C. 2, s. 88, Dâni, 1978, 32.

لَهُمْ مِنْ تَنْصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا

Şekil 211. Fehd Mushafi

نَصْرِينَ [٥٦] واما الذين امنوا وعملوا

Şekil 212. Topkapı Mushafi

نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ

Şekil 213. Diyanet Mushafi

الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ

Şekil 214. Fehd Mushafi

الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَال

Şekil 215. Diyanet Mushafi

ادم ونوحا وال ابراهيم وال عمرن

Şekil 216. Topkapı Mushafi

2.5. MÜENNESLİK TA'SININ YAZIMI

Mushaf imlasının önemli konularından biri de dişilik tâ'sının yazımıdır. İsimlerdeki dişilik (te'nis) alameti olan tâ'lar kimi yerde açık kimi yerde ise kapalı yazılmıştır. Maşalı dişilik tâ'larında görülen imla farklılıklarını şu şekilde özetlemiştir:

“Yetmiş dokuz yerde geçmekte olan *rahme(t)* kelimesi yedi yerde açık (رحمت) diğerlerinde kapalı (رحمة), otuz dört yerde geçmekte olan *ni'me(t)* kelimesi on bir yerde açık (نعمت) diğerlerinde kapalı (نعمة), on üç yerde geçmekte olan *sunne(t)* kelimesi beş yerde açık (سنت) diğerlerinde

kapalı (سنة), on bir yerde geçmekte olan *imra'e(t)* kelimesi yedi yerde açık (امرات), diğerlerinde kapalı (امراة), *kelime(t)* kelimesi bir yerde açık (كلمت) diğer yerlerde kapalı (كلمة) ile yazılmıştır. *La'ne(t)* kelimesi iki yerde açık (لعنت) diğerlerinde kapalı (لعنة), *ma'siye(t)* kelimesi ise iki yerde kapalı (معصية) diğer yerlerde ise açık tâ (معصيت) resmedilmiştir.³⁰¹

Âl-i İmrân suresi 159. ayette geçen رحمت kelimesi Topkapı nüshasında açık tâ ile Fehd ve Diyanet Mushafi'nda kapalı tâ yazılmıştır. İbn Necah ve Dâni bu kelimenin Bakara 218, Araf 55, Hud 72, Meryem 1, Rum 49 ve Zuhuf 31 de iki yerde olmak üzere bu yedi yer dışında ha ile (kapalı tâ) yazılması gerektiğini söylemişlerdir.³⁰²

Şekil 217. Fehd Mushafi

Şekil 218. Topkapı Mushafi

Şekil 219. Diyanet Mushafi

Âlimler dişilik tâ'larının kimi yerde açık kimi yerde kapalı yazılmasının nedenleri üzerinde durmuştur. Kelimenin vakıf ve vasıl halinin dikkate alınması nedenlerin ilki olarak gösterilebilir. Buna göre vakıf halinde kelime “hâ” olarak vasıl yapıldığında ise “tâ” olarak telaffuz edilmektedir. Bu nedenle üzerinde vakıf yapılması mümkün olmayan dişilik tâ'sı daima açık yazılmaktadır.³⁰³ فتاتك ve امراتك

³⁰¹ Maşalı, 2015, 147.

³⁰² Dâni, 1978, 82, İbn Necah, 2002, C. 2, 269.

³⁰³ Dâni, 1978, 87.

Mehdevi'nin bazı âlimlerden yaptığı nakle göre de farklılığın nedeni, mushafı okuyarak yazdıran kişinin tercihidir. Eğer dikte ettiren sahabi, sonunda dişilik tâ'sı bulunan kelimeyi peşinden gelen kelimedenden ayrı olarak telaffuz etmişse kâtip kapalı tâ ile yazmış; imla ettiren sonraki kelimeyle birlikte okuduysa kâtip açık tâ ile yazmıştır.³⁰⁴

Dişilik tâ'sı üzerinde açık tâ olarak vakıf yapılmasını Arap lehçelerine dayandıran âlimler de bulunmaktadır. Bu görüşte olanlara göre Tay lehçesinde dişilik alameti açık tâ şeklinde telaffuz edilmektedir. Nitekim Tay kabilesi mensuplarının Yemame Savaşı'nda يا اهل سورة البقرت (Ey Bakarât suresini ezbere bilenler!) diye seslendikleri söylenir.³⁰⁵ Ancak dişilik tâ'sı üzerinde açık tâ olarak vakıf yapılmasını Tay lehçesine dayandırmak Kuran tarihiyle ilgili sağlam verilerle çelişmektedir. Zira kaynaklarda mushaf istinsahının Kureyş lehçesi doğrultusunda gerçekleştiği belirtilmekte, başka bir lehçenin itibara alındığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İstinsah faaliyeti yürütülürken Zeyd b. Sâbit ile Said b. El-Âs arasında "tabut" kelimesinin yazımında ihtilaf çıktığı Zeyd b. Sâbit kelimesinin تابوت şeklinde kapalı tâ ile yazılmasını isterken, Said b. El-Âs تابوت şeklinde açık tâ ile yazılmasını istediği, Hz. Osman'ın ihtilaf çıktığı halinde Kureyş lehçesinin esas alınmasını emrettiği ve kelimesinin bu emir doğrultusunda açık tâ ile yazıldığına dair bilgi Osman Mushaflarında dişilik tâ'larının yazımında Tay lehçesinin esas alınmadığını göstermektedir.³⁰⁶

Çağdaş araştırmacılar ise bu yazım farklılığının Sami yazısından kaynaklandığını düşünmektedirler. Nitekim Sami dillerinin tamamında, isimlere ait dişilik alameti olarak açık tâ'nın kullanıldığını zamanla bir değişimin gerçekleştiğini ve açık tâ'nın yerini kapalı tâ'nın aldığını belirtmişlerdir. Bu kanaati benimseyenlerden biri olan Hamed, yazının bu gelişme karşısında uzun süre direndiğini ancak zamanla söz konusu kullanımın yaygınlık kazandığını ifade etmiştir.³⁰⁷

³⁰⁴ Karabıyık, 2017, 36.

³⁰⁵ Karabıyık, 2017, 36, Maşalı, 2015, 149.

³⁰⁶ Maşalı, 2015, 150.

³⁰⁷ Maşalı, 2015, 153.

2.6. FARKLILIKLAR ÜZERİNE ANALİZ

Bu bölümde üç mushaftaki farklılıkları tespit ettik. Bu farklılıkları med harfi elifin hazfi ve ispatı, med harfi elifin yâ olarak yazımı, uzun kesranın yazımı, hemzenin yazımı ve dişilik tâsının yazımı olmak üzere beş grupta sınıflandırdık.

Med harfi elifin hazfi ve ispatı konusunda fa'îl (فاعل), fa'lan (فعلان), fa'al (فعال), faal (فعال), mif'al (مفعال), zad lil bina (للبناء زائد), müngalibe minel vav (منقلبة من الواو) ve yâ (منقلبة من الياء) kalıbındaki kelimelerle tesniye elifi, genel olarak Topkapı Mushafı'nda elif'siz Fehd ve Diyanet Mushafı'nda elif'in ispatıyla yazılmıştır. Ancak kalıpların istisnalarını içeren kelimeler de mevcuttur. Fail kalıbında olmasına rağmen عمل kelimesi Fehd mushafında elif'siz Diyanet ve Topkapı Mushafı'nda elif ile yazılmıştır. ملك kelimesi Topkapı ve Fehd Mushafı'nda elifsiz Diyanet Mushafında elif ile yazılmıştır. Faal vezninde olmasına rağmen خلق ve متع kelimeleri Fehd Mushafı'nda elif'siz Diyanet ve Topkapı Mushafı'nda elif ile yazılmıştır. Yine zaid lil bina kalıbında olmasına rağmen اعلمهم kelimesi de üç mushafta elifsiz yazılmıştır.

Mushaflarda aynı kelimenin farklı yazımlarının da olduğunu tespit ettik. Buna göre Topkapı Mushafı 18. ayette geçen قتما kelimesi elif'siz 75. ayette geçen aynı kelime elif ile yazılmıştır. الجمعن kelimesi 155. Ayette elif ile 166. Ayette elifsiz olarak الملائك kelimesi 125. Ayete elif ile 42, 80, 82. Ayetlerde elif'siz; متع kelimesi 14. Ayette elif ile 185. Ayette elif'siz; جنت kelimesi Al-i İmran suresi 15, 136, 195 ve 198. ayetlerde elif ile Nebe suresinde elif'siz yazılmıştır. Topkapı, Fehd ve Diyanet Mushafı'nda تفتته kelimesinin hem elif'li (102. ayet) hem de yâ (28. ayet) ile yazımı mevcuttur.

Dânî ve İbn Necah bazı kelimeler hakkında herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Örneğin fail kalıbında genellikle elifin ispatıyla yazılması gerektiği yorumunda bulunan Dâni عمل kelimesi hakkında konuşmamıştır. Aynı şekilde faal vezninde elifin ispatıyla yazılması gereken kelimelerin olduğunu ifade eden İbn Necah, نبت ve خبلا kelimelerinde sukut etmiştir. Yine zaid lil bina kalıbında olan 12 kelimeyle, müngalibe minel vav ve yâ olan 3 kelime hakkında konuşmamıştır.

Fehd Mushafı Dani'nin ve İbn Necah'ın açıklamaları farklı olduğu takdirde İbn Necah'ın görüşünü benimsemiştir. Buna göre Âl-i İmrân suresinde faal

vezninde olan **خلق** ve **متع** kelimelerinde, **الجمعن** kelimesinde, zaid lil bina kalıbında olan **اعملهم** kelimesinde Fehd Mushafi İbn Necah'ın görüşünü kabul etmiştir. Durum böyle olmakla birlikte her iki âlimin de tercih ettiği görüş dışında da farklı uygulamalara gidilmiştir. Zira **أمننا** , **ادم** , **اوليائه** , **ميركا** kelimelerin de Fehd Mushafi iki âlimin görüşünü tercih etmemiştir.



SONUÇ

Milletlerin kültürünü aktarmada en önemli öğelerden biri olan yazı, Kur'ân'ın tespitinde de önemli bir yere sahiptir. Yazının beşerî ve ilahi olduğu yönünde iki ayrı yaklaşım vardır. Beşerî olduğunu savunanlar ise çeşitli rivayetler ifade etmişlerdir. İslam öncesi Arap dünyasında yazının kullanılmadığına dair rivayetler olsa da genel kabul sınırlı sayıda da olsa yazının kullanıldığı şeklindedir. Bu duruma delil Mekke'nin ticaret şehri olarak merkez bir şehir olması gösterilmiştir. İslamiyet'le birlikte yazı farklı bir ivme kazanmıştır. Hz. Peygamber aldığı vahiyi, vahiy kâtiplerine yazdırmış okuma yazma hususunda özenle durmuştur. Hz. Osman döneminde çoğaltılan Mushaflardaki imla da Müslümanlar için örnek teşkil etmiştir. Şunu da ifade edelim ki vahiylerin kayda geçirildiği dokümanlardaki yazılarla Hz. Ebu Bekir'in Kur'ân ayetlerini iki kapak arasına aldırarak oluşturduğu ilk Mushaf'ın imlası ve bu Mushaf ile Hz. Osman'ın dört kişilik heyete yazdırıp çeşitli yerlere gönderdiği Mushaflarda kullanılan imla, gelişmişlik açısından aynı değildir. İlerleyen süreçte bu Mushaf imlasının yerini dilcilerin geliştirdikleri resm-i kıyasi denen imla almıştır.

Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Osman İbnü'l-Bennâ el-Merrâküşi, Ahmed ibnü'l-Mübarek ve çağdaş müelliflerden Muhammed Âdil Abdüsselam yazının tevkîfi olduğu görüşünü savunan şahsiyetlerdir. Bu kişilere göre Kur'ân'ın bazı kelimeleri kimi yerde ziyadesiz yazılmışken (عتو) kimi yerde ziyadeli (عتوا) yazılmıştır ve bu durum tevkîfîlik için bir delildir. Yine bazı kelimelerin gerek olmadığı halde ziyadeli yazılması da (لاذبحه) bu duruma delildir. Yazıyı beşerî bir olgu olarak kabul edenler de yazıyı kimin icat ettiği hususunda üç değişik yorum ileri sürmüşlerdir. Buna göre bazıları tek kişi tarafından icat edildiğini kimileri bu işin bir grup aracılığıyla gerçekleşmiş olduğunu ifade ederken kimisi de bir başka yazıdan icat edildiğini belirtmektedir. Başka bir yazıdan neşet ettiği durumunda da Himyer Hire ve Nabât yazısı olmak üzere üç ihtimal mevcuttur. Ancak son araştırmalara göre Arap yazına kaynaklık eden yazı Nabât yazısıdır.

Kur'ân metni ve kırâati üzerinde çıkacak ihtilafların çözümüne kaynak teşkil etmesi ve belli merkezlere gönderilmesi amacıyla III. Halife Hz. Osman'ın yazdırdığı mushaflarda kullanılan imlaya Resm-i Osmanî (er-Resmü'l-Osmanî) denmiştir. Mushaf yazımında bu imlaya uymanın hükmü konusunun ilk asırlardan

İtibaren İslam âlimlerini meşgul ettiğinde ve bunun sebebinin, Resm-i Osmanî'ye muhalefet ederek mushaf yazanlar olduğunda şüphe yoktur. Ancak asırlar ilerledikçe Resm-i Osmanî'ye uymanın zarureti üzerinde duranların yanında, gelişen imla ile mushaf yazmanın caiz ve hatta gerekli olduğunu savunan âlimler de olmuştur. Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Beyhâki, Zemahşeri, İbnü'l-Cezerî, Muhammed Âdil b. Abdüsselam ve Muhammed Tahir el-Kürdi Resm-i Osmanî'ye uymayı gerekli gören kişilerdir. Ezher Fetva komisyonu da Resm-i Osmanî'ye uymanın gerekli olduğu yönünde bir karar almıştır. Bâkılânî, İzzüddin b. Abdüsselam, Zerkeşi, İbn Haldûn ve İsmail Hakkı İzmirli ise Resm-i Osmanî'ye uymayı gerekli görmezler. Bu kişilere göre gelişen yazı ile mushaf yazımı caizdir. Bu görüşlerinde maslahat düşüncesi ön plandadır. Hemen ifade edelim ki bu şahıslara göre caizlikten kasıt Resm-i Osmanî'nin tamamen terk edilmesi değildir.

Resm-i Osmanî'nin tespitine gelince Resm-i Osmanî'nin tam olarak tespiti mümkün değildir; çünkü Hz. Osman'ın yazdırdığı mushaflardan hiçbiri günümüze ulaşmadığı gibi, onlardan herhangi birini görerek imla özelliklerine dair her şeyi bize nakleden herhangi bir kaynağa da sahip değiliz. Günümüzde Türkiye'de basılan Mushaflarda her ne kadar Resm-i Osmanî'nin korunduğunu gösteren örnekler mevcut ise de genel de bu imladan bir hayli uzak olan imla tercih edilmektedir. Diğer İslam ülkelerinde basılan mushafların tanıtım metinlerinde ise Resm-i Osmanî'ye tamamen uyulduğu ifade edilmektedir. Ancak 1918-1938 yılları arasında basımı gerçekleştirilen Mushaflardaki tanıtım metinlerinde kullanılan imlanın bizzat resmi Osmanî olduğu ifade edilse de yapılan açıklamalardan bu durumun tamamen böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen araştırmaya konu olan Fehd Mushafı'nın tanıtım metninde ise Resm-i Osmanî'ye uygun olmadığına mahal veren açıklamalara yer verilmemiştir. Ayrıca bu metinde ihtilaf olması halinde resm-i hat âlimlerinden Dâni ve İbn Necah'ın görüşlerine yer verildiği belirtilse de iki âlimin görüşlerinden farklı imlanın tercih edildiği de tespit edilmiştir.

Netice itibariyle İslam ülkelerinde imla hususunda bir birlik mevcut değildir ve bu birliğin sağlanması ümmet adına faydalı olacaktır. Buna göre her bir İslam ülkesini temsil edecek ve bu alanda uzman kişilerden oluşan heyetin çalışmaları yüzde yüz olmasa da bu orana yakın Resm-i Osmanî'nin tespitini gerçekleştirmeleri mümkündür. Bu yapılırken kaynaklarda Resm-i Osmanî ile ilgili aktarılan

rivayetlerin yanında herhangi bir rivayet ve bilgi bulunmayan kelimelerin imlasında İslam'ın birinci ve ikinci asrından günümüze ulaşan Topkapı, Taşkent, Kahire, TIEM, San'á'da bulunan mushaflardan da yararlanılabilir. Zira Resm-i Osmanî'yi bize nakleden eserlerde eski Mushaflardan da yararlanıldığı ifade edilmiştir. Bu iki âlim imkan ölçüsünde en eski Mushaflara ulaşmışlardır. Günümüzde de daha eski Mushaflara ulaşılması mümkündür. Zira IRCICA aracılığıyla yakın zamanda Tayyar Altıkulaç tarafından neşredilecek olan ve Topkapı'da bulunan Fahrettin Paşa Mushafı bu eski mushaflar adına bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Âl-i İmrân suresinde 102. ayette geçen تَقْتَهُ kelimesinin elif'in ispatıyla ya da hazfiyle yazılacağı konusunda belirsizliklerin olduğu kâtibin bu hususta tercih hakkının olabileceği kaynaklarda belirtilmiştir. Fehd Mushafı kelimeyi elif'siz olarak yazmıştır ancak yukarıda isimlerini zikrettiğimiz ve İslam'ın birinci ve ikinci asrından günümüze ulaşmış bu Mushaflarda kelime elif'in hazfiyle yazılmıştır. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür ve bu kelimelerde adları geçen Mushafların imlalarının da göz önünde bulundurulması Resm-i Osmanî'ye bizleri bir adım daha yaklaştıracaktır.

MUSHAF MUKAYESE TABLOSU

Tablo 1. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi

DİYANET	TOPKAPI	FEHD
جامع	جمع	جامع
كافرة	كفرة	كافرة
قائما	قئما	قائما
قائما	قائما	قائما
رافعك	رفعك	رافعك
جاعل	جعل	جاعل
عامل	عامل	عمل
عافر	عقر	عافر
مالك	ملك	ملك
رافعك	رفعك	رافعك
الفرقان	الفرقن	الفرقان
بقربان	بقربن	بقربان
اياما	ايما	اياما
نبات	نبتا	نبات
الطعام	الطعم	الطعام
خبالا	خبلا	خبالا
خلق	خلاق	خلق

Tablo 2. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi

DİYANET	TOPKAPI	FEHD
متع	متاع	متع
بيان	بيان	بيان
المحراب	المحرب	المحراب
قتالا	قتلا	قتالا
الجمعان	الجمعن	الجمعان
طائفتان	طائفتن	طائفتان
الجمعان	الجمعان	الجمعان
بالاسحار	بالاسحر	بالاسحار
انصارى	انصرى	انصارى
هاخروا	هخروا	هاخروا
الاسباط	السابط	الاسباط
ارباب	اربب	ارباب
نصرانيا	نصرنيا	نصرانيا
قنطار	قنطر	قنطار
دينار	دينر	دينار
نصرانيا	نصرنيا	نصرانيا
بطانة	بطنة	بطانة
الانامل	الانمل	الانامل

Tablo 3. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi

DİYANET	TOPKAPI	FEHD
نداولها	ندولها	نداولها
اسرافنا	اسرفنا	اسرافنا
اقدامنا	اقدامنا	اقدامنا
شاورهم	شورهم	شاورهم
مضاجعهم	مضجعهم	مضاجعهم
نعاسا	نعسا	نعاسا
للابرار	للابرر	للابرار
الادبار	الادبر	الادبار
صابروا	صبروا	صابروا
رابطوا	ربطوا	رابطوا
الملئكة	الملائكة	الملئكة
تقاته	تفته	تقاته
تقيته	تقيته	تقيته
لالى	لالى	لالى
اطاعونا	اطعوننا	اطاعونا
استطاع	استطع	استطاع
فزادهم	فزدهم	فزادهم
بمفازة	بمفزة	بمفازة

Tablo 4. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi

DİYANET	TOPKAPI	FEHD
ازدادوا	ازددوا	ازدادوا
ليزدادوا	ليزددوا	ليزدادوا
استكانوا	استكنوا	استكانوا
ذو	ذوا	ذو
مباركا	مباكا	مباركا
ايات	ايت	ايت
معدودات	معدودت	معدودت
جنات	جنت	جنت
فنائيمهم	فاتاهم	فنائيمهم
حتى	حتا	حتى
بايتنا	باييتنا	بايتنا
احي	احيي	احي
يحي	يحيي	يحي
ابنائكم	ابناكم	ابنائكم
نسانكم	نساكم	نسانكم
اولياءه	اوليه	اولياءه
افانن	افاين	افاين
ءامنا	امنا	ءامنا

Tablo 5. Diyanet Topkapı ve Fehd Mushaflarının Mukayesesi

DİYANET	TOPKAPI	FEHD
ءامنوا	امنوا	ءامنوا
ءادم	ادم	ءادم
رحمة	رحمت	رحمة



KAYNAKÇA

- Abdüsselam, Muhammed, *Fi'l-Fark beyne Resmi'l-Mushafi's-Şerif ve beyne Resmi'l-kavâdi'l-ilmiiyye*, Dârü'l-Fıkh ve'l-Hadis, Amman, 1984.
- Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Dârü'l-fıkr. Beyrut, 1991.
- Altıkulaç, Tayyar, "Mushaflarda İmla Meselesi", *IRCICA JOURNAL*, S. 1, 1984, s. 1-31.
- _____ *Hz. Osman'a İzafe Edilen Mushafi-ı Şerif* (Topkapı Müzesi Nüshası), IRCICA, İstanbul, 2007.
- _____ *Günümüze Ulaşan Mesâhîf-i Kadime İlk Mushaflar Üzerine İnceleme*, IRCICA, İstanbul, 2015.
- _____ "Mushaflarda İmla Problemi", *Sempozyum Bildiri Metinleri*, DİB Yay., Ankara, 2017, s. 53-63.
- Altundağ, Mustafa, "Topkapı Mushafi Hz. Osman'a mı Aittir?" *Marife*, S. 1, 2002, s. 53-87.
- _____ M., *Kur'ân'ın Dil ve Yazım Özelliği*, Nurlar Neşriyat, Bakü, 2004.
- Apaydın, Y., "Zahiriyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2013, (C. 44, s. 95)
- Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Futuhu'l-buldân*, (Nşr.: Abdullah et-Tabba' - Ömer et-Tabba'), Müessetü'l-Ma'arif, Beyrut, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, Dârü't-tibâati'l-âmire, İstanbul, 1315.
- Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap İslam Kültürününün Akıl Yapısı*, (Çev.:Burhan Koroğlu- Hasan Hacak, Ekrem Demirli), Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Cerrahoğlu, İsmail., *Tefsir Usulü*, TDV Yay. Ankara, 1983.
- Cubûrî, Süheyle Yasin, *Aslü'l-hattî'l-A'rabî ve Tatavvuruhu hatta Nihâyeti'l-asri'l-Ümevî*, (Yüksek Lisans Tezi), Bağdat Üniversitesi, Bağdat, 1977.
- Cum'a, İbrahim *Kıssatü'l-kitâbeti'l A'rabiiyye*, Darü'l-ma'arif, Kahire, ty.
- Çağatay, Neşet, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., Ankara, 1957.
- Çelebi, İ., "Mutezile", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay. İstanbul, 2006, (C. 31, s. 39).

- Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri*. Dergah Yay., İstanbul, 1982.
- _____ "Arap", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1991, (C. 3, s. 276).
- Dâni, Ebu Amr Osman b. Said *el-Muhkem fî nakti'l-Mesâhif*, Vizaretü's-sekâfe ve'l-irşad, Dımaşk, 1960.
- Dakukî, H., "Hire", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1998, (C. 18, s. 123).
- Demirci, Mustafa, *Kur'ân Tarihi*, İFAV, İstanbul, 2017.
- Deylemî, Ebu Mansûr Şiruye b. Şehredar, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-hitâb*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1986.
- Fazlıoğlu, İ., "İbnü'l-Bennâ el-Merrakûşî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1999, (C. 20, s. 532).
- Fehd Mushafi*, Hadimü'l Haremeyni Şerifeyn Kral Fehd Mushafi Basım Kurumu, Medine, 1992.
- Goldziher, Ignaz, *Klasik Arap Literatürü*. (Çev.: Azmi Yüksel- Rahmi Er), İmaj Yay., Ankara, 1993.
- Hamed, Ğanim Kaddûrî, *Resmü'l-mushaf*, Lecnetü'l-vataniyye li'l-ihtilaf, Bağdat, 1982.
- Hamidullah, Muhammed, *Hadis Mecmuası*, (Çev.: Mehmet Ragıp İmamoğlu), Doğuş Yay., Ankara, 1967.
- _____ *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay., Ankara 2005.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed *el-İkdü'l-Ferid*, (Nşr.: Ahmet Emin - İbrahim el-Ebyarî), Mektebeü'l-nehdati'l-Mısriyye, Kahire, 1962.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-sahabe*, Matbaatü's-sa'ade, Mısır, 1328/1939).
- İbn Haldun, Abdurrahman, *el-Mukaddime*, (Nşr.: A. eş-Şedadî), Dârü'l-beyda, yy., 2005.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyya., *es-Sâhibi fî Fıkhî'l-lüğa*, (Nşr.: Seyyid Ahmed Sakar), *el-Meketebü's-selefiyye*. Kahire, 1910.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâmüddîn İsmâîl b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-azim*, (Thk.: Muhammed Hüseyin Şemseddîn), Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1419.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Edebü'l-kâtib*, Matbaatu Brill, Leiden, 1955.

- _____ *Uyûnu'l-ahbâr*, Dârü'l-kitâbi'l-'Arabi, Beyrut, ty.
- İbn Necah, Ebû Davûd Süleyman, *Muhtasaru't-tebyîn li Hicâi't-tenzil*, (Thk.: Muhammed Şirşal), Medine, 2002.
- İbnü'l-Cezeri, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed Ali b. Yusuf, *en-Neşr fi Kırâati'l-'aşr*, (Nşr.:Ali Dabba'), Dârü'l-kütübi'l-ilmiiye, Beyrut, ty.
- İbnü'l-Mübarek, Ahmed *el-İbriz min Kelami Seyyidî Abdülaziz*, el-Mektebetü's-şa'biyye. yy., ty.
- İbnü'n-Nedim, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebu İshak, *Kitabü'l-fihrist*, (Nşr.: Rıza Teceddüd), yy., Tahran, ty.
- Kalkaşendî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ali, *Subhu'l-A'sa fi Sinâ'ati'l-inşa*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiiye, (Nşr.:Muhammed Hüseyin Şemsüddin), Beyrut, ty.
- Karabıyık, Elif Behnan, *Berlin Kur'an Yazması*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Kattan, Menna' *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-ma'arif, Riyad, 2000.
- Kevserî, Zahid, *Makalatü'l-Kevserî*, (Nşr.: Ratip Hakimi), yy., Humus, 1968.
- Köksal, Aydın, *Dil ve Ekin*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1980.
- Maşalı, Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, Otto Yay., İstanbul, 2015.
- Merrakûşî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Osman İbnü'l-Bennâ, *Unvânu'd-delîl min Mersûmi Hatti't-tenzîl*, Dârü'l-ğarbi'l-İslamî. Beyrut, 1990.
- Moritz, B., "Arap Yazısı", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, (C. 1, s. 498).
- Müneccid, Selâhaddin, *Dirasât fi tarihi Hatti'l-'Arabi münzü Bidâyetihi ila Nihâyeti'l-asri'l-Ümevî*, Dârü'l-kitabi'l-cedid. Beyrut, 1972.
- Ömer, Ahmed Muhtar, *İlmü'd-delâle*, Alemü'l-kütüb, Kahire, 1988.
- Özdem, Ragıp, *Dil Türetme Teorilerine Toplu Bir Bakış*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1944.
- Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, DİB Yay., Ankara, 1971.
- Serin, M., "Mushaf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 2006, (C. 31, s. 247).
- Sezgin, Fuat, *Buhâri'nin Kaynakları*, Kitabiyat, Ankara, 2000.
- Sûlî, Ebû Bekr Muhammed b. Yahya b. Abdillâh eş-Şatrancı, *Edebü'l-küttâb*, (Nşr.: Muhammed Eseri), el-Matbaatü's-selefiyye, Kahire, 1341.

Suvey'i, Abdülaziz Saîd, *el-Harfü'l-'Arabî:Tuhfetü't-tarih ve Ukdetü't-tekiye*, Dârü'l-cemâhiriyye, yy., 1989.

Yavuz Y., "Eşariyye" , *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1995, (C. 11, s. 44.)

Zehebi, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyerü A'lami'n-nübelâ* (Thk.:Şuayb Arnavud), Beyrut, 1985.



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Zeynep ÇALIK
Doğum Yeri-Tarihi	Çaybaşı - 07.06.1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	zeynepcalik93@gmail.com
Tarih	